

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS
LYGINAMOSIOS POLITIKOS MAGISTRO PROGRAMA

BALYS NARBUTAS
II kurso studentas

**AFGANISTANO DEMOKRATIZACIJOS PERSPEKTYVOS: VIDINIŲ IR
IŠORINIŲ VEIKSNIŲ SĄVEIKOS LYGINAMOJI ANALIZĖ**

Darbo vadovas: doc. dr. E.Račius
Konsultantė: doc. dr. I.Vinogradnaitė

Vilnius, 2007

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas *Afganistano demokratizacijos perspektyvos: vidinių ir išorinių veiksnių sąveikos lyginamoji analizė*:

1. Yra atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Balys Narbutas

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Narbutas, B. Afganistano demokratizacijos perspektyvos: vidinių ir išorinių veiksnių sąveikos lyginamoji analizė: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas doc.dr.E.Račius. – V., 2007. – 70 p.

Reikšminiai žodžiai: demokratizacija, Afganistanas, JAV, demokratizacijos perspektyvos, demokratizacijos veiksniai, karinė intervencija, etninis homogeniškumas, prievartos kontrolė, demokratizacijos aplinka, demokratizacijos kryptis.

Šiame darbe nagrinėjamos Afganistano demokratizacijos perspektyvos tiriant ankstesnių JAV vykdytų demokratizacijos mėginimų karinės intervencijos priemonėmis rezultatai nulėmusius vidinius ir išotinius veiksniai.

Pateikiamos teorinės demokratizacijos „iš išorės“ prielaidos ir vidiniai bei išoriniai veiksniai, leidžiantys tikėtis sėkmingos demokratizacijos. Šios prielaidos tikrinamos ir analizuojamos lyginant 15 JAV karinių intervencijų, kuriomis buvo siekiama demokratizuoti įvairias valstybes XX amžiuje, atvejais.

Apžvelgiama padėtis Afganistane iki ir po 2001 m. karinės intervencijos, identifikuojama, kokie veiksniai šioje valstybėje laikytini palankiais ar nepalankiais sėkmingai jos demokratizacijai. Apibendrinant teorines išvalgas, JAV demokratizacijos bandymų patirtį ir padėtį tiriamojoje valstybėje, projektuojamos Afganistano demokratizacijos perspektyvos.

TURINYS

1. Įžanga.....	5
2. Demokratizacijos teorija. Kaip demokratija įdiegiama iš už valstybės ribų?.....	12
2.1. Demokratizacijos samprata.....	13
2.2. „Demokratizacijos bangų“ teorija. Etninis homogeniškumas ir kitos vidinės demokratizacijos sąlygos.....	15
2.3 Demokratizacijos veikėjai, metodai, kryptis ir poveikis.....	19
2.4. Svertų ir jungčių teorija.....	22
2.5. Teorinės tyrimo kryptys. Vidiniai ir išoriniai veiksniai, leidžiantys tikėtis sėkmingos demokratizacijos.....	25
3. Demokratizacijos karinės intervencijos priemonėmis bandymai iki Afganistano invazijos. Lyginamasis tyrimas.....	29
3.1 Sėkmingi demokratizacijos atvejai.....	30
3.2 Etninis vientisumas, moderni ekonomika bei visuomenė ir demokratizacija.....	32
3.3 Demokratizacijos aplinka. S.Huntington‘o „demokratizacijos bangų“ teorija praktikoje.....	37
3.4 Prievartos kontrolė.....	40
3.5 Demokratizacijos kryptis. Pakeisti valdžią ar pakeisti visuomenę?.....	45
3.6 Demokratizacija vienašališkomis ar bendromis pastangomis?.....	49
3.7 Sėkmingos demokratizacijos kelias.....	51
4. Afganistano demokratizacija.....	55
4.1 Afganistano visuomenė ir ekonomika.....	55
4.2 Afganistano demokratizacijos eiga ir kryptis.....	61
4.3 Prievartos kontrolė. Karo vadų ir talibų sukilėlių problema.....	67
4.4 Afganistano demokratizacijos aplinka.....	69
5. Išvados.....	72
1 priedas. Lietuvos politikai ir kariškiai apie misiją Afganistane.....	75
Naudota literatūra.....	79
Summary.....	85

1. Įžanga

Po 2001-ųjų rugsėjo 11-osios teroro išpuolių JAV ir jų išprovokuotų karinių veiksmų, pasaulio žvilgsnis nukrypsta į Afganistaną. Stebime, kaip tarptautinės pajėgos įsiveržia į šalies sostinę Kabulą, nuverčia valdantįjį Talibano režimą, vykdo misijas į šalies gilumą, „medžiodamos“ minėtais teroro išpuoliais kaltinamos grupuotės Al-Qaeda vadeivas. Parako dūmams dar neišsisklaidžius, 2001 m. gruodį Bonoje susirinkę anti-Talibaniškieji Afganistano lyderiai pasirašo susitarimą. Juo, pripažįstant Afganistano žmonių teisę *laisvai spręsti savo politinę ateitį sutinkant su Islamo, demokratijos, pliuralizmo bei socialinio teisingumo principais*¹, sudaroma laikinoji šalies vyriausybė bei pradedamas Afganistano valstybės atkūrimo, o tuo pačiu – ir demokratizacijos procesas.

Remiantis susitarimu, Afganistane siekiama atkurti teisinę sistemą, kuri remtųsi ne tik islamo, bet ir įstatymo viršenybės principais, tarptautiniais standartais. Įkuriamas Aukščiausiasis teismas, numatomas naujos Konstitucijos sukūrimas. Bonos susitarime numatytas ir tarptautinės bendruomenės vaidmuo procese – tai saugumo užtikrinimas, pagalba atkuriant Afganistano infrastruktūrą.² Pagal susitarimą, 2001 m. pabaigoje Tarptautinės saugumo paramos pajėgos (ISAF – *International Security Assistance Forces*, ISAF misijoje tarnauja 8000 karių iš 47 valstybių) išdėstomos Kabule ir jo priemiesčiuose, o 2003 m. pabaigoje jos gauna naujas užduotis – veikti už sostinės ribų. Pradedant nuo šiaurinės Afganistano dalies, imamos steigti Provincijos atkūrimo grupės (PAG). Iš karių ir civilių specialistų sudaryti junginiai siekia įtvirtinti centrinės Afganistano valdžios įtaką šalies provincijoje, padėti užtikrinti joje saugią aplinką bei stabilumą. Vienai tokių provincijos atkūrimo grupių nuo 2005-ųjų vidurio vadovauja ir Lietuva.

Maždaug 130-ies Lietuvos karių ir civilių misija valstybei, taigi ir visiems jos gyventojams, kainuoja milijonus³. Kokia jos nauda Lietuvai ir pačiam Afganistanui? LR Krašto apsaugos ministerija deklaruoja viso labo dalyvavimo tokiose misijose bei

---

¹ *Government-Afghan Bonn Agreement*.
<<http://www.afghangovernment.com/AfghanAgreementBonn.htm>>, [žiūrėta 2007-04-15].

² Ten pat, *Annex I. International Security force*.

³ Pradiniame misijos etape buvo išleista apie 10 mln. Lt. Žr.2. priedą, autoriaus interviu su tuometiniu krašto apsaugos ministru G.Kirkilu.

vadovavimo joms patirtį, girdėti užuominų apie tam tikrus „politinius dividendus“⁴ Lietuvai. Tuo tarpu laikui bėgant, ypač 2006 m. antroje pusėje, kuomet suintensyvėjo talibų sukilėlių išpuoliai prieš šalies gyventojus bei tarptautines pajėgas, vis dažniau pasigirsta abejonių tiek dėl PAG veiklos, tiek dėl Afganistano, kaip šiuolaikinės demokratinės valstybės perspektyvų apskritai⁵ - prognozuojama, jog dėl galimos neo-talibanizacijos, integralios valstybės nebuvimo, didelės vietinių vadų su stipriomis asmeninėmis kariuomenėmis įtakos, klestinčios narkotikų gamybos, Afganistanas geriausiu atveju taps „žlugusia valstybe“ su fasadinėmis valdžios institucijomis, turinčiomis minimalią galią už centro ribų. Ko tikėtis?

Tam tikras Afganistano demokratizacijos progresas, žinoma, pastebimas – organizacijos *Freedom House* ataskaitose matyti, kaip nuo 2003 m. iki 2006 m. pagerėjo politinių teisių bei pilietinių laisvių šioje šalyje indeksai⁶. Tai siejama su laisvų ir sąžiningų prezidento bei parlamento surengimu, taip pat su kai kuriuose šalies regionuose fiksuojamu asmens laisvių didėjimu⁷. Tačiau ar šie pasiekimai savaime leidžia tikėtis, jog Afganistanas ateityje taps demokratine valstybe? Taigi atsižvelgiant į prieštarigus šios šalies demokratizacijos perspektyvų vertinimus, ir buvo nutarta ištirti, kiek pagrįsti tarptautinės bendruomenės bei pačios Afganistano valdžios lūkesčiai ir pastangos įtvirtinti demokratinį režimą šioje valstybėje.

Tikslas. Šio darbo tikslas – įvertinti Afganistano demokratizacijos perspektyvas, t.y. nustatyti, kokios aplinkybės leidžia teigti, jog Afganistanas ateityje taps ar netaps konsoliduota, efektyvia demokratija, remiantis ankstesnių JAV mėginimų karinės intervencijos priemonėmis patirtimi - vidinių ir išorinių demokratizacijos veiksnių lyginamąja analize.

Objektas. Atsižvelgiant į tai, jog postūmį Afganistano demokratizacijai davė ir prielaidas sudarė karinė intervencija, t.y. poveikis „iš išorės“ – iki 2001 m. JAV invazijos, valdant radikaliajam Talibano režimui, buvo sudėtinga tikėtis kokių nors

---

⁴ Ten pat.

⁵ Herd, Graeme. *The Causes and Consequences of Strategic Failure in Afghanistan and Iraq*. Conflict Studies research Centre, 2004.

⁶ Freedom House. *Afghanistan (2005)* <www.freedomhouse.org/modules/mod_call_dsp_country-fiw.cfm?country=6679> [žiūrėta 2006-06-19]

⁷ Freedom House. <www.freedomhouse.org/modules/mod_call_dsp_country-fiw.cfm?country=2874> [žiūrėta 2006-06-19]

demokratinų permainų pačios šalies viduje, - darbe ir tiriama, kiek efektyvi gali būti demokratizacija „iš išorės“, karinėmis priemonėmis, tyrimo pagrindu laikant Afganistano atvejį.

Metodas. Siekiant šių minėtų tikslų, buvo pasirinktas lyginamosios analizės metodas – tyrinėta, ar panašių demokratizacijos mėginimų būta ateityje, kokie buvo jų rezultatai, kokios aplinkybės nulėmė vienokią ar kitokią jų baigtį.

Hipotezės. Apžvelgiant teoriją bei gilinantis į ankstesnius empirinius pavyzdžius, iškilo kelios hipotezės:

- JAV mėginimų demokratizuoti kitas valstybes karinėmis priemonėmis pasekmes daugiausiai nulėmė vidiniai veiksniai, visų pirma - pačios demokratizuojamos valstybės etninis homogeniškumas;
- Ankstesnių demokratizacijos bandymų patirtis, jų rezultatus lemiančių veiksnių visuma leidžia suformuluoti daugiau ar mažiau universalų empirinį pagrindą, įgalinantį vertinti vėlesnių demokratizacijos mėginimų perspektyvas;

Šių hipotezių patikrinimas leistų pereiti prie paties Afganistano demokratizacijos perspektyvų vertinimo prielaidų:

- Afganistanas netaps demokratiška valstybe dėl etninio šalies gyventojų susiskaidymo;
- Afganistanas netaps demokratiška valstybe ir dėl menko šalies ekonominio bei socialinio išsivystymo;
- Afganistano demokratizacijos perspektyvas menkina nekontroliuojama smurtinė prievarta – centrinei civilinei valdžiai nepaklūstantys karo vadai bei talibų sukilėliai;
- Afganistano demokratizacijai kliudo ir nepalanki tarptautinė aplinka.

Uždaviniai. Tam, kad būtų galima patikrinti hipotezes, būtina:

- a) apibrėžti, kas politikos moksluose laikoma demokratizacija kokiais būdais ji vykdoma;
- b) kokios yra sėkmingos demokratizacijos sąlygos;

- c) kokioms sąlygoms esant bei kaip demokratizacija karinės intervencijos priemonėmis buvo mėginama vykdyti iki 2001 m. invazijos į Afganistaną, kokie buvo šių mėginimų rezultatai;
- d) nustatyti, kokios aplinkybės lėmė vieną ar kitą demokratizacijos bandymų baigtį;
- e) atitinkamai iširti, kokios aplinkybės yra Afganistane bei palyginti jas su kitais empiriniais pavyzdžiais;

Atsižvelgiant į šiuos uždavinius, didelis dėmesys darbe skiriamas ne tik pokyčių Afganistane po invazijos apžvalgai, bet ir demokratizacijos karinės intervencijos priemonėmis empirinių pavyzdžių analizei. Ji užima didžiąją tyrimo dalį. Taigi darbe pirmiausiai išskiriamos teorinės prielaidos (nepriklausomi kintamieji arba veiksniai) sėkmingai demokratizacijai, antra, atsirenkami iki invazijos į Afganistaną vykusių karinių intervencijų atvejai, surenkama bei susisteminama empirinio pobūdžio informacija apie šiuos atvejus, trečia, ieškoma ryšių tarp nepriklausomų kintamųjų, veiksnių, nulėmusių demokratizacijos bandymų pasekmes bei rezultato – demokratijos įvirtinimo tiriamu atveju ar demokratizacijos mėginimo nesėkmės. Ketvirta, išskiriamos bendros tendencijos – aplinkybės, kurių visuma leidžia tikėtis, jog demokratizacija bus sėkminga arba ne, bei „idealieji modeliai” – atvejai, kuriais nepriklausomų kintamųjų (veiksnių) visuma labiausiai leidžia tikėtis sėkmingos arba nesėkmingos demokratizacijos. Galiausiai, tie patys veiksniai įvertinami Afganistano atveju bei palyginami su bendromis tendencijomis ir „idealiaisiais modeliais”, patvirtinant ar paneigiant iškeltas hipotezes.

Struktūra. Minėtos tyrimo kryptys suponuoja magistro darbo struktūrą. Darbą sudaro trys didžiausios dalys. Pirmojoje apžvelgiamos teorinės demokratijos prielaidos ir veiksniai, lemiantys demokratizacijos sėkmę. Čia aptariama išorinio veiksnio įtaka demokratiniam procesui, siekiant atsakyti į klausimą: ar teoretikai sutinka, jog demokratizacija “iš išorės”, t.y. karinės intervencijos priemonėmis apskritai yra pagrįsta bei gali duoti laukiamų rezultatų – demokratinės valstybės sukūrimo? Jei taip, kokie veiksniai lemia šį rezultatą? Šioje dalyje remiamasi S.Huntington'o, D.Silander'io, A.Croissant, S.Levitzky, J.Linz'o ir Stepan'o, R.Dahl'io bei kitų autorių darbais, kuriuose toretizuojamos tiek demokratizacijos dimensijos, tiek metodai, tiek prielaidos demokratijai įtvirtinti.

Antrojoje dalyje nustatoma, kiek ir kokių mėginimų demokratizuoti vieną ar kitą valstybę būta XX amžiaus istorijoje bei kokios buvo jų išdavos. Kadangi invaziją į Afganistaną su siekiu pakeisti tuometinį šalies režimą 2001 m. vykdė išimtinai JAV, tyrime apsiribojama vien šios šalies demokratizacijos karinėmis priemonėmis bandymais. Siekiama iširti, kokie veiksniai lėmė demokratizacijos projektų sėkmę, vėliau šiuos veiksnius galima palyginant su Afganistano atveju, kas leistų daryti pagrįstas išvadas dėl darbe aptariamoms šalies perspektyvų tapti demokratine valstybe.

Trečiojoje dalyje analizuojami empiriniai duomenys apie Afganistaną, jo valstybės raidą. Apžvelgiama demokratizacijos proceso eiga, taip pat ir ISAF bei PAG, kertinių tarptautinės bendruomenės institucijų, kurių dalyvavimas numatytas ir Bonos susitarime, veikla. Galiausiai, remiantis lyginamojo tyrimo metu gautais rezultatais, tikrinamos hipotezės, tuo pačiu atsakant į klausimą, kokios yra Afganistano demokratizacijos perspektyvos.

Temos aktualumas, naujumas. Kodėl ši tema verta lyginamosios politikos mokslų magistranto dėmesio? Nors perėjimas į demokratiją bei jos konsolidacija, tam būtinos aplinkybės, yra gana dažnas politikos mokslo tyrimo objektas, krenta į akis, jog didžiausias dėmesys skiriamas vidiniams demokratizacijos procesams, tuo tarpu demokratizacija „iš išorės“, karinės intervencijos priemonėmis, aptariama gana epizodiškai, nors XX a. pabaigos - XXI a. pradžios istorija rodo, jog ši tema yra itin aktuali. Iki šiol ji kiek labiau figūruoja tarptautinių santykių paradigmoje, o šiuo darbu mėginama šį sudėtingą ir įvairialypį demokratizacijos išorinėmis priemonėmis reiškinių pažvelgti iš komparatyvistinių perspektyvų. Be to, dėmesio verta ir paties Afganistano, Lietuvos misijos Goro provincijoje tema. Pastaruoju metu viešojo diskusija dėl Lietuvos dalyvavimo Afganistano atkūrimo darbuose gerokai suintensyvėjo⁸, viešajame diskurse pasigirdo ir kritikos misijai balsų⁹, ypač – po 2006

---

⁸ Galima paminėti prieštaravimus dėl Goro PAG finansavimo – LR Seimo Biudžeto ir finansų komiteto, taip pat opozicijos atstovų pareikštas abejones dėl Vyriausybės pasitelkto lėšų misijai tvirtinimo metodo – žr. DELFI. *Politikai negali sutarti, kas turėtų nuspręsti ar verta remti Afganistano Goro provincijos atkūrimą.* <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11265300>>, [žiūrėta 2006-11-20]

⁹ Interviu savaitraščiui „Panorama“ doc.dr. E.Račius teigia, „kad Lietuvos apsisprendimas vadovauti Goro provincijai buvo arba labai neapdairus, arba net piktavališkas žingsnis“. Masilionis, Rytis. *Lietuvių misija Afganistane virsta miglota vizija.* <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10950738>>, [žiūrėta 2006-10-17].

m. suintensyvėjusių talibų sukilėlių išpuolių¹⁰ Todėl laikytina, jog būtų naudinga pamėginti įvertinti tokios misijos naudą konkrečiai valstybei, iširti, kokios jos perspektyvos, ypač atsižvelgiant į skepticizmą bet kokio saugumo padėties šalyje pagerėjimo atžvilgiu¹¹. Antra, pastebima, jog akademiniai debatai, susiję su demokratijos skatinimu, atsilieka nuo procesų tikrovėje¹², todėl tiek aiškesnė demokratizacijos teorijos instrumentų konceptualizacija, tiek mėginimas šias teorijas pritaikyti praktiniam tyrimui, analizuojant konkretų atvejį, gali pasitarnauti tolesniems teoriniams bei empiriniams demokratizacijos tyrinėjimams.

Tikėtinos išvados. Suprantama, šiuo tyrimu nesiekama pateikti visaapimančias ir nepaneigiamas išvadas, kaip ir kokiomis priemonėmis turėtų būti vykdoma demokratizacija, kokioms sąlygoms esant galima tikėtis garantuotos sėkmės, o kokioms nereikėtų ir visai pradėti. Išvados vertinant Afganistano demokratizacijos perspektyvas yra veikiau sąlyginės, ir tai suponuoja pats tyrimo objektas – tyrimas tik pademonstravo, jog demokratizacijos procesas yra itin sudėtingas, kompleksiškas ir įvairialypis reiškinys, kurį sudėtinga išskaidyti į lengvai operacionalizuojamus komponentus. Daugeliu atvejų susidurta ir su sunkumais bandant palyginimo tikslais priskirti vienokią ar kitokią reikšmę vertinamiems kintamiesiems, tokiems kaip prievartos instrumentų kontrolė, demokratizacijos kryptis, tarptautinės aplinkos palankumas demokratizacijai ir kt. Taigi šis darbas laikytinas veikiau bandymu pateikti supaprastintą, scheminį sudėtingo demokratizacijos proceso vaizdą, siekiu panaudoti studijų metu įgytas žinias bei įgūdžius, ir tiek pati tema, tiek šis darbas yra verti tolesnio plėtojimo bei gilinimo, galbūt jau kur kas platesnės apimties moksliniuose darbuose.

Šaltiniai. Magistro darbui, be jau minėtų autorių darbų, naudoti straipsniai iš žurnalų *Democratization*, *Third World Quarterly*, *International Affairs*, *Foreign*

---

¹⁰ *Human Rights Watch* duomenimis, 2006 m., lyginant su ankstesniais metais po invazijos, itin išaugo įvairiuose išpoliuose žuvusių ir sužeistų civilių skaičius – iki daugiau kaip tūkstančio. *Human Rights Watch. Human Cost. The Consequences of Insurgent Attacks in Afghanistan*. – vol.19, no.6, 2007 <http://www.hrw.org/reports/2007/afghanistan0407/1a.htm#_Toc163022668>, [žiūrėta 2007-05-14].

¹¹ Nevyriausybinių organizacijos “Oxford research group” analitiko Paul’o Rogers’o teigimu, artimiausiu metu kalbėti apie bet koki saugumo pagerėjimą būtų „pavojingai optimistiška“. Žr. Rogers, Paul. *The Afghan Summer of War*. Oxford research group : International Security Monthly Briefing – September 2006, p. 5. <<http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/paulrogers/Sept06En.pdf>>, [žiūrėta 2006-11-22].

¹² Silander, D. *Democracy from the Outside-In?// Social Alternatives* : 2005, Third Quarter, vol. 24. P. 28-33.

Policy ir kitų mokslinių leidinių, naudotasi įvairiais internetiniais resursais: Lietuvos valstybės ir tarptautinių institucijų teikiama informacija apie PAG, misiją Afganistane, pasitelkiama ir pokalbių su atsakingais už Lietuvos dalyvavimą karinėje misijoje Afganistane politikais (tuometiniu užsienio reikalų ministru Antanu Valioniu, krašto apsaugos ministru Gediminu Kirkilu) medžiaga, itin naudingas informaciniu požiūriu buvo pokalbis su LR PAG 1 štabo viršininku plk. ltn. Andrejumi Grachausku. Be aukščiau minėtų su demokratizacijos teorija susijusių veikalų, susipažinta ir su musulmoniškųjų valstybių demokratizacijos perspektyvas nagrinėjančia akademinė literatūra –M.Ottaway, T.Carothers, A.Ehteshami ir kitų autorių straipsniais įvairiuose leidiniuose. Vertingas pasirodė Graeme P. Herd'o veikalas *The Causes and consequences of strategic failure in Afghanistan and Iraq* (UK : Conflict Studies Research Centre, 2004), Ahmed'o Rashid'o veikalas *Taliban. The Story of Afghan Warlords*. Visi šaltiniai pateikiami literatūros sąrašė.

Aptarus darbo tikslus, hipotezes, struktūrą bei šaltinius, toliau pereinama prie pirmosios, teorinės darbo dalies, kur apžvelgiamos demokratizacijos teorijos ir būdai įdiegti demokratiją iš už valstybės ribų.

2. Demokratizacijos teorijos. Kaip demokratija įdiegiama iš už valstybės ribų?

Šioje darbo dalyje aptariami teoriniai demokratizacijos proceso rėmai. Pradedant gilintis į siūlomas demokratizacijos prieigas, reikėtų atkreipti dėmesį, jog vienareikšmės nuomonės dėl „iš už valstybės ribų“ vykdomos demokratizacijos, ypač karinių intervencijų būdu, pagrįstumo ir tinkamumo nėra. Galima pastebėti, jog globaliu lygmeniu vyksta normatyvinio pobūdžio debatai, ar teisingai elgiasi kai kurios išsivysčiusios Vakarų valstybės, visų pirma – JAV, bandydamos „primesti“ savo kultūrinės, politinės ir institucinės vertybes likusiam pasauliui. Diskusija apie demokratijos plėtrą pasaulyje ypač suintensyvėjo pasibaigus Šaltajam karui, kuomet po Sovietų sąjungos žlugimo iš geopolitinio žemėlapiu vienas po kito ėmė nykti autoritariniai režimai¹³. Daugelio valstybių užsienio politikoje suklestėjo moralinės teisės propaguoti demokratiją bei jos institucionalizaciją sąvoka¹⁴. Tačiau viešajame diskurse girdėti ir vertinimų, jog galingosios valstybės bando platinti sistemą, kurią ir jos pačios pripažįsta neadekvačią siekiant išspręsti nūdienos iššūkius¹⁵, kad pastangos plėtoti demokratiją pasaulyje yra netgi pavojingos, kadangi skatina etninius konfliktus valstybėse, tuo pačiu valstybės negali lengvai pasiekti socialinių bei politinių pokyčių vien tik įdiegdamos „importuotas“ institucijas¹⁶. Pagrindo tokiam pesimizmui sudaro ir empiriniai duomenys. Teigiama, jog iš maždaug 100 valstybių, pastaraisiais metais laikomų „tranzityviosiomis“, tik sąlyginai nedidelis skaičius – ko gero, mažiau nei 20 – yra aiškiai kelyje link sėkmingos, gerai funkcionuojančios demokratinės sistemos sukūrimo¹⁷.

Nepaisant šių diskusijų ir prieštaravimų, empiriniai pavyzdžiai rodo, kad demokratizacijos procesas nepraranda aktualumo – jis buvo ir vienas pagrindinių argumentų Vakarų valstybėms, visų pirma – JAV, - vykdam pastarųjų metų karines intervencijas į tokias valstybes kaip Irakas, ar šiame darbe aptariamą Afganistaną. Abiejose valstybėse vykdomos intensyvios demokratinės reformos. Tad kokios yra teorinės galimybės ir metodai demokratizuoti kitą valstybę „iš išorės“?

---

¹³ Levitsky, S., Way, L.A. *International Linkage and Democratization // Journal of Democracy* - Jul2005, Vol. 16 Issue 3, p.21.

¹⁴ Silander, D. *Democracy from the Outside-in? // Social Alternatives*. 2005, Third quarter, vo.24, issue 3, p.28.

¹⁵ Hobsbawm, Eric J. *Spreading Democracy. Foreign Policy* - Sep/Oct2004 Issue 144, p40-41, 2p, 1c

¹⁶ Ten pat

¹⁷ Croissant, A., Merkel, W. *Democratization in the Early Twenty First Century // Democratization*, december 2004, vol. 11, issue 5, p.2

2.1. Demokratizacijos samprata

Oksfordo „Glaustame politikos žodyne“¹⁸ demokratizacija apibūdinama kaip [valstybės] tapimo demokratija procesas. Reikėtų pažymėti, jog demokratizacija tėra viena kur kas platesnio ir sudėtingesnio proceso, teorinėje literatūroje vadinamo valstybės kūrimu (*nation-building*), dalis. Gana plačiai teorinės ir praktinės šio proceso prielaidos yra aptartos James'o Dobbins'o (*et al.*) veikale *The Beginner's Guide to Nation-Building*¹⁹. Čia teigiama, jog *valstybės kūrime (...) naudojamos karinės pajėgos, kaip platesnių siekių paskatinti politines ir ekonomines reformas, dalis, turint tikslą pokonfliktinę visuomenę transformuoti į tokią, kuri galėtų taikiai gyventi pati ir sugyventi su kaimynais*²⁰. Taigi demokratizacija tėra vienas iš veiksnių kuriant harmoningą visuomenę, tiek pat svarbus, kaip ir saugumo užtikrinimas, humanitarinė pagalba, viešojo administravimo infrastruktūros sukūrimas, ekonominis stabilizavimas bei tolesnio valstybės ekonominio vystymosi užtikrinimas²¹. Vis dėlto, kadangi šio darbo tikslas yra įvertinti Afganistano demokratizacijos perspektyvas, čia nebus išsamiau nagrinėjami kiti valstybės kūrimo aspektai, ir apsiribojama tik prielaidų demokratiniam režimui įtvirtinti vertinimu.

Terminą „demokratizacija“ pirmasis pavartojo britų politikas James'as Bryce'as 1888 m., apibūdinamas procesą, kuris pasaulyje prasidėjo sulig Prancūzų revoliucija – demokratinį režimą atsiradimą ir įsitvirtinimą. Politikos moksluose galima išskirti keletą požiūrių į demokratizaciją:

a) substancinis, kurio pagrindinė prielaida yra ta, kad demokratizacija bet kurioje valstybėje yra palaipsnis, ilgalaikis procesas, ne tik su politinėmis, bet ir vidinėmis ekonominėmis bei socialinėmis permainomis sietinas reiškinys. Šis požiūris, pastebimas XX a. vidurio modernizacijos teorijos kūrėjų, kritikuotas dėl jam būdingo „linijškumo“: nesugebėta paaiškinti, kodėl nemažai valstybių, pvz., Lotynų Amerikoje, pasuko „atgal“ į autoritarizmą, nors šios krypties tyrinėtojai teigė, kad demokratija – neišvengiamas socioekonomiškai besivystančios valstybės raidos rezultatas. Kitas tokio požiūrio trūkumas yra tai, jog už teorijos ribų lieka greiti, vos kelerius metus trunkantys demokratizacijos atvejai, kuomet, šiai kryptčiai

¹⁸ McLean, I., McMillan, A. *Concise Dictionary of Politics*. – Oxford : University Press, 2003. P. 144.

¹⁹ Dobbins, J., Jones, S.G., Crane, K., DeGrasse, B.C. *The Beginner's Guide to Nation-Building*. – Santa Monica : RAND Corporation, 2003.

²⁰ Dobbins, . p. xvii.

²¹ Ten pat, p. xxiii.

atstovaujančių autorių teigimu, demokratizacija – tai ilgai trunkantis, giluminis procesas.

b) procedūrinis požiūris susiformavo tyrinėtojams, tokiems kaip Dankwart'as Rustow²² dėmesį atkreipus į demokratizacijos proceso dinamiškumą. Pripažinta, kad veiksniai, kurie užtikrina ilgalaikį demokratijos stabilumą, ne visuomet yra būtini pačiai demokratijai atsirasti. Kaip parodė empiriniai pavyzdžiai pasaulyje (Trečioji demokratizacijos banga – žr. žemiau), demokratiniais režimams susiformuoti nebūtini dešimtmečiai. Atskiriamos tokios sąvokos kaip „perėjimas“ (*transition*) ir demokratijos „konsolidavimas“, kurios leido išskirti demokratizacijos etapus trumpalaikėje perspektyvoje.

c) šios teorinės priegos atsiradimą lydėjo vad. „minimalistinis“ arba institucinis požiūris į demokratizacijos procesus, kuriam pamatus padėjo Robert'as Dahl'is, atgaivinęs poliarchijos terminą. Poliarchija apibrėžiama kaip šiuolaikinių atstovaujamosios demokratijos institucijų bei procedūrų visuma. Atsiriboję nuo platesnių, struktūrinių – socialinių ir ekonominių – pokyčių nagrinėjimo, mokslininkai susitelkė į palyginus nesunkiai operacionalizuojamas institucinių-procedūrinių demokratijos prielaidų trumpalaikėje perspektyvoje studijas.

Vadinasi, tyrinėdami ir vertindami vienos ar kitos valstybės demokratizacijos prielaidas, eigą ir perspektyvas, galime remtis keliomis priegomis: tirti bei vertinti „gelminius“, ilgalaikius procesus valstybėje, jos visuomenėje ir ekonomikoje, mėginant nubrėžti „evoliucinę“ jos demokratizacijos trajektoriją; pasinaudoti tranzitologine (procedūrine) perspektyva bei vertinti dabartinę tiriamos valstybės visuomenę bei politinę aplinką, siekiant nustatyti, ar ji sudaro prielaidas sėkmingai demokratizacijai; taip pat galima apsiriboti vien politinių institucijų bei demokratių procedūrų įvertinimu. Vis dėl to, visais trimis atvejais išlieka didelė grėsmė iš tyrimo lauko eliminuoti labiausiai šiame darbe dominančią sferą – išorinį poveikį, t.y. demokratizacijos karinės intervencijos pagalba galimybę. Ką apie tai kalba teorija?

Reikia pastebėti, jog komparatyvistinės priegos šalininkai šiam demokratizacijos aspektui skiria labai mažai dėmesio, pagrindinį „krūvį“ suteikdami vidiniams atskirų valstybių procesams, nors ir neteigdami, jog tam tikra šalis yra

---

²²Rustow, Dankwart .A. *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model // Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3 (Apr., 1970), pp. 337-363. <<http://links.jstor.org/sici?sici=0010-4159%28197004%292%3A3%3C337%3ATTDTAD%3E2.0.CO%3B2-X>>

atskiras, nuo išorės veiksmų izoliuotas universumas. Pripažindamas lyginamojo metodo ribotumą tiriant režimų kaitos ir demokratizacijos fenomeną, vokiečių politologas Hans'as Peter'is Schmitz'as siūlo išplėsti demokratizacijos (režimo kaitos iš nedemokratinio į demokratinį, ar, kaip pasakytų R.Dahl'is, poliarchinį) apibrėžimą: *politinio režimo kaita yra vidaus (domestic) procesas, atviras tarptautinėms ir transnacionalinėms intervencijoms. Šios tęstinės ir dažnai principinės intervencijos (...) yra nenutrūkstamos pastangos, kurių tikslas – režimo kaita, sustiprinant demokratinio valdymo principus*²³. Tokia perspektyva, kurią galėtume laikyti tarpine tarp lyginamosios ir tarptautinių santykių, leidžia išplėsti tyrimo lauką ir vertinant valstybės demokratizacijos perspektyvas, atsižvelgti ne tik į vidinius pokyčius, bet ir išorinius veiksmus. Juos mėginsime išskirti tolesnėse šio skyriaus dalyse.

2.2. „Demokratizacijos bangų“ teorija. Etninis homogeniškumas ir kitos vidinės demokratizacijos sąlygos

Nors aukščiau buvo įvardyta, jog tiriant demokratizacijos procesus būtina atsižvelgti ir į išorinį poveikį valstybės režimo kaitai bei demokratijos konsolidacijai, kaip rodo įvykiai daugelyje Vidurio bei Rytų Europos valstybių baigiantis 9-ajam praėjusio amžiaus dešimtmečiui, demokratizacija gali vykti ir be tiesioginio įsikišimo, bent jau tokio akivaizdaus, kaip karinė intervencija. Demokratizacijai „iš vidaus“ pagrindinį dėmesį skiria daugelis žymių politologų: J.Linz'as ir Stepana'as, S.Huntington'as²⁴ ir kiti. Vidinės demokratizacijos, valstybę traktuojant kaip uždara sistemą, samprata tradiciškai vyravo šios srities tyrimuose²⁵, tačiau kai kurios užuominos apie išorinį poveikį yra ganėtinai svarbios ir mūsų tyrime.

S.Huntington'as pastebėjo tam tikrą demokratizacijos ciklišumą bei globalumą ir postulavo, jog demokratizacija vyksta periodais, vadinamomis „bangomis“. Pirmosios demokratizacijos bangos ištakos - Amerikos bei Prancūzijos revoliucijos. Šis etapas tęsėsi 1828-1926 (pasak autoriaus, tikrosios demokratinės institucijos ima rasti tik XIX a.). Čia kertinis vaidmuo tenka demokratėjančioms JAV. Antroji banga kyla 1943-1962 m., kuomet Sąjungininkų okupacija po Antrojo pasaulinio karo

---

²³ Schmitz, H.P. *Domestic and Transnational Perspectives on Democratization // International Studies Review* – Vol.6, Issue 3, 2004. P. 418.

²⁴ Huntington, S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. – University of Oklahoma Press : Norman and London, 1991.

²⁵ Silander, p. 29

padėjo demokratizuoti Vakarų Vokietiją, Italiją, Austriją, Japoniją bei Korėją. Trečioji banga prasidėjo 1974 m., sulig diktatūros pabaiga Portugalijoje, kurią lydėjo demokratinės permainos maždaug 30-yje Europos, Azijos bei Lotynų Amerikos valstybių. Reikia pastebėti, jog S.Huntington'as demokratizacijos nelaiko vienakrypčiu, negrįžtamu procesu – pasak autoriaus, demokratizacija vyksta principu „du žingsniai pirmyn, vienas atgal“²⁶ – kiekviena banga lydima „grįžtamosios bangos“ (*reverse wave*), kuomet demokratiniai režimai neišsilaiko ir „grįžtama“ į autoritarizmą (Afrikos pavyzdys – vienintelė Botsvana po „antrosios bangos“ išliko demokratinė, daugiau kaip trisdešimt demokratines permainas vykdžiusių valstybių vėl tapo autoritarinėmis), tad negalima vienareikšmiai tvirtinti, kad įdiegus demokratinę praktiką ir institucijas kurioje nors valstybėje, ji toliau vystysis vakarų demokratijos link.

Demokratijos plėtros cikliškumą yra pastebėjęs ir R.Dahl'is. Jo teigimu, *poliarchija turėjo tris augimo laikotarpius: 1776-1930, 1950-1959 ir XX a. devintasis dešimtmetis*²⁷. Kaip ir S.Huntington'as, šis autorius sutinka, kad demokratizacija nėra vienakryptis, negrįžtamas procesas: pastebima, kad esant ne itin palankioms sąlygoms poliarchijai²⁸ atsirasti, gali įvykti „grįžtamasis“ perėjimas į nedemokratinį režimą (poliarchijos žlugimas) ar autoritarinis bei demokratinis režimai gali keisti vienas kitą keletą kartų iš eilės (svyravimas). Kokios poliarchijai atsirasti reikalingos palankios sąlygos? R.Dahl'is jų išskiria penkias:

Labai tikėtina, kad kokia nors šalis sukurs ir palaikys poliarchijos institucijas,
- jeigu smurtinės prievartos instrumentai išsklaidyti arba neutralizuoti;
- jei joje esama MPD²⁹ visuomenės,
- jei ji kultūriškai homogeniška (...);
- jei jos politinė kultūra bei įsitikinimai (...) palaiko poliarchijos institucijas;
*- ir jei ji netampa priešiškos poliarchijai užsienio valstybės intervencijos objektu.*³⁰

²⁶ Huntington, p. 25

²⁷ Dahl, R. *Demokratija ir jos kritikai*. – Vilnius : Amžius, 1994. P. 311.

²⁸ Autoriaus vartojamas terminas iš esmės atitinka demokratijos sampratą: „Plačiausia savo prasme poliarchija yra politinė santvarka, pasižyminti dviem bendrais bruožais: 1) pilietybė apima santykinai didelę suaugusiųjų dalį ir 2) pilietybės teisės apima galimybę stoti opozicijon aukščiausiems valdžios pareigūnams ir juos pašalinti balsuojant“ in Dahl, p.295.

²⁹ MPD visuomenė iššifruojama kaip „modernioji dinaminė pliuralistinė“ visuomenė. Jai, anot autoriaus, būdingas santykinai aukštas pajamų ir turto, tenkančio vienam asmeniui, lygis, aukštas urbanizacijos lygis, plačiai paplitęs raštingumas, ekonominė tvarka, kai produkciją gamina santykinai

Pastebėtina, jog autorius neneigia išorinių veiksnių svarbos demokratizacijos procesui, tačiau R.Dahl'io požiūriu, užsienio valstybių įtaka laikytina veikiau neigiama, nei skatinančia demokratizaciją – autoriaus nuomone, išorinis spaudimas yra kenksmingas poliarchijai³¹.

Kaip ir R.Dahl'is, J.Linz'as bei A.Stepan'as vienu svarbiausių vidinių veiksnių sėkmingai demokratizacijai laiko visuomenės homogeniškumą. Pasak autorių, sėkmingą demokratizaciją šalies vadovai gali vykdyti tik tuo atveju, *jei valstybėje egzistuoja (ar yra sužadinta) tik viena tauta (nation), ir jei šalyje yra nedidelė kultūrinė įvairovė*³². J.Linz'as ir A.Stepan'as tvirtina, jog *kuo valstybės teritorijoje gyvenanti visuomenė bus labiau įvairiautė, įvairiakalbė, kuo įvairesnė bus gyventojų bendruomenių religija ar kultūra, tuo sudėtingesnė taps politika, kadangi bus sudėtinga sutarti dėl demokratijos pamatų*³³. Netvirtindami, jog etninės, religinės bei kultūrinės įvairovės sąlygomis demokratiškos valstybės neįmanoma sukurti, autoriai visuomenės homogeniškumą laiko viena svarbiausių prielaidų sėkmingam demokratijos įtvirtinimui.

Tęsiant pažintį su teorine literatūra krenta į akis, jog ir daugiau tyrinėtojų etniniam visuomenės vientisumui kaip demokratijos įtvirtinimo prielaidai suteikia didelę reikšmę. Pastebėtinai sutarimas³⁴, jog egzistuoja tam tikri formalūs demokratijos kriterijai, tam tikros “minimalios procedūrinės sąlygos”, kurių identifikavimas leidžia teigti, kad tiriamasis režimas yra demokratinis. M.Kaldor ir I.Vejvoda išskiria 8 tokius kriterijus³⁵, pirmieji du – visuotinė pilietybė (*inclusive citizenship*), kurios atveju, negalimas pilietybės (pilietinių teisių) ribojimas dėl rasės, tautybės ar lyties. Kitas kriterijus – įstatymo viršenybė (*rule of law*). Šis kriterijus reikalauja, kad visos valdžios šakos gerbtų ir laikytųsi įstatymo, kad atskiri individai ir mažumos (etninės ir kitokios), būtų apsaugoti nuo “daugumos tironijos”. Vadinasi, tos valstybės, kuriose kyla įtampa tarp atskirų etninių grupių ar kuriose etninės mažumos yra persekiojamos pačios centrinės valdžios (ribojant jų pilietines teises ar

---

autonomiškos firmos ir kt. (žr. Dahl, p. 332-333). Dažniau vartojama sąvoka – “šiuolaikinė” ar “moderni” visuomenė, ją ir naudosime toliau šiame darbe.

³⁰ Dahl, p.350.

³¹ Ten pat, p. 349.

³² Linz, J., Stepan, A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* – Baltimore-London : The Johns Hopkins University Press, 1996, p. 25.

³³ Ten pat, p.29.

³⁴ R.Dahl, t.p. Kaldor, M., Vejvoda, I. *Democratization in Central and Eastern Europe*. – Pinter : London and New York, 1999, p.4.

net imantis fizinės prievartos), neatitinka ženklios dalies formalių demokratijos kriterijų, taigi ir tikimybė, jog tose valstybėse pavyks įtvirtinti demokratines procedūras, mažėja. Dar daugiau – kyla klausimas, ar etniškai susiskaidžiusi visuomenė apskritai pajėgi sukurti šiuolaikinę valstybę? Kaip teigia E.J.Hobsbawm'as, *galima netgi įrodinėti, jog visuomenės (peoples), turinčios stipriausią ir ilgiausiai išliekanti (...) „gentinio etniškumo“ (tribal ethnicity) jausmą, ne tik paprasčiausiai priešinosi modernios valstybės įkūrimui (imposition of the modern state), bet daugeliu atveju, bet kokios valstybės įkūrimui, kaip pastebi puštūnų atstovai Afganistane ir aplink jį*³⁶. Kad etnis nevientisumas trukdo demokratijai įsitvirtinti, sutinka ir R.Dahl'is: *kai kokios nors šalies subkultūrų jėga ir išskirtinumas išauga, poliarchijos galimybės turi mažėti. Subkultūros paprastai formuojasi etninių, religinių, rasinių, lingvistinių ar regioninių skirtumų bei bendros istorinės patirties ir bendrų kilmės mitų pagrindu*³⁷. Kita vertus, teigiama³⁸, jog etninė fragmentacija sudaro palankią terpę įsitvirtinti autoritarizmui, kadangi atskiras etnines grupes efektyviau gali suvienyti autoritarinis režimas, galintis *sutaikyti konfliktuojančius poreikius bei interesus pakildamas virš jų*³⁹, kai tuo tarpu demokratinio režimo sąlygomis etninė mažuma ir dauguma labiau linkusios konfliktuoti, kadangi abi grupės *turi vienodas galimybes propaguoti įsitikinimą, kad jų interesai, preferencijos bei tikslai yra neatimama demokratinė teisė*⁴⁰. Taigi atliekant lyginamąjį tyrimą visų pirma ir bus siekiama nustatyti, kiek reikšmingas yra visuomenės etninio homogeniškumo veiksnys sėkmingai demokratizacijai.

Vis dėlto, nors aptariamos teorijos paaiškina vidinius valstybės demokratizacijos veiksnius, svarbus jų trūkumas – kaip jau minėta, mažas dėmesys išoriniams demokratizacijos faktoriams. Tai galima suprasti, atsižvelgiant į tuo metu vyravusias akademines tendencijas – didesnis dėmesys demokratizacijai „iš išorės“ pradėtas skirti tik dešimtajame XX a. dešimtmetyje⁴¹.

Pavyzdžiui, S.Huntington'as išskiria tris demokratizacijos būdus, ir nė viename jų išorinės jėgos neturi jokio lemiamo vaidmens. Taigi pirmuoju atveju, vadinamosios

---

³⁵ Ten pat.

³⁶ Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism Since 1780* – Cambridge : University Press, 1990. P. 64.

³⁷ Dahl, p.337.

³⁸ Brown, D. *Why might nationalist and ethnic ideologies come into confrontation with each other?* // *The Pacific Review* – Vol.15, No.4, 2002. P.555-570.

³⁹ Ten pat., p.558.

⁴⁰ Ten pat, p.564.

⁴¹ Silander, p.32

transformacijos (*transformation*), demokratinių permainų imasi pats režimas ir atlieka lemiamą rolę keičiant sistemą⁴². Antrasis būdas – pakeitimas (*replacement*), kuomet demokratizacija įvyksta opozicinėms jėgoms stiprėjant, o režimui – silpstant, kol jis galų gale nuverčiamas ar žlunga pats⁴³. Trečiasis S.Huntington'o išskiriamas demokratizacijos kelias – perkėlimas (*transplacement*), kuomet demokratinių permainų imasi valdžia bei opozicija kartu⁴⁴. Dar detaliau režimų kaitą ir perėjimo į demokratinį režimą specifiką analizuoja J.Linz'as ir A.Stepan'as, tranzicijos būdą ir vėlesnę demokratijos konsolidaciją tiesiogiai susiedami su nedemokratinio režimo pobūdžiu. Tačiau kaip ir S.Huntington'o ir R.Dahl'io atveju, šių autorių išvalgos nukreiptos daugiausiai į vidinius valstybės procesus ir neleidžia ką nors reikšminga konstatuoti apie demokratizacijos „iš išorės“ galimybę. Todėl siekiant labiau detalizuoti teorinius tyrimo rėmus, nutarta gilintis ir į kitas, išorinį elementą išsamiau apžvelgiančias, prieigas.

2.3 Demokratizacijos veikėjai, metodai, kryptis ir poveikis

Taigi kur kas „dėkingesnis“ mus dominančiu požiūriu yra akademinis diskursas, apimantis ne tik komparatyvistinę, bet ir transnacionalinę perspektyvą. Čia demokratizacijos išorinėmis priemonėmis galimybė aptariama gerokai plačiau ir alima pastebėti tam tikrą jos koncepciją. Pastebima, jog demokratizacijos procesas, vyksta tiek vidinėmis paskatomis, t.y. pačios valstybės ir jos gyventojų pastangomis, tiek skatinamas išoriškai. Demokratizacija gali vykti horizontaliai – įvedant ir konsoliduojant demokratijos normas šalies viduje, - ir vertikalčiai – platinant bei stiprinant demokratines vertybes už valstybės ribų⁴⁵. Nagrinėjant demokratijos plėtrą „į išorę“ reikia atsižvelgti į keturis aspektus:

1. Veikėjus;
2. Metodus;
3. Kryptis;
4. Poveikį;

---

⁴² Huntington, p. 124

⁴³ Ten pat, p. 142

⁴⁴ Ten pat, p.151.

⁴⁵ Šis demokratizacijos modelis aprašytas remiantis Silander, D. *Democracy from the Outside-in?* // *Social Alternatives*. 2005, Third quarter, vo.24, issue 3, p.28 - 33

1. Demokratizaciją skatinančiais veikėjais laikome įtakingus tarptautinės politinės darbotvarkės formuotojus, visų pirma, tarptautines organizacijas, tokias kaip Jungtinės Tautos, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas, NATO bei Europos Sąjunga. Jų pro-demokratinė įtaka atsiskleidžia per įvairių skirtingų valstybių socializaciją, sudarant terpę “dalintis” bendromis vertybėmis ar jas primesti. Galima išskirti ir tokius transnacionalinius bei regioninius veikėjus, kaip Socialistų ar Krikščionių demokratų internacionalas, Katalikų bažnyčia, organizacijos *Human Rights Watch* bei *Amnesty International*, kurios skatina demokratizaciją per lobistinę veiklą bei atliekant įvairių sričių ekspertizes. Galų gale, įtakingi veikėjai demokratijos plėtros procese gali būti ir tam tikri individai – politiniai, religiniai lyderiai, kurie savo charizma, veikla skatina demokratinių vertybių plėtrą.

2. Demokratizacijos metodai skirstomi į tris grupes:

a) politiniai metodai, susiję su informacijos apie demokratijos sąlygas kurioje nors valstybėje rinkimu, patarimais, kaip galėtų būti pasiektos politinės permainos, derybos dėl tokių permainų kaštų bei pasekmių bei bendrų pozicijų ir susitarimo paieška. Dažnai taikomas politinis metodas yra rinkimų stebėjimo misijos ar ekspertinės misijos, siunčiamos į valstybę susiklosčius tam tikrai krizei, susijusiai su demokratiniais procesais (čia galima atsiminti ne tokius senus bei tolimus pavyzdžius – LR Seimo narių dalyvavimą ESBO stebint 2006 m. Baltarusijos prezidento rinkimus, kitų rinkimų stebėjimą, taip pat LR prezidento Valdo Adamkaus dalyvavimą sprendžiant krizę Ukrainoje po 2004 m. prezidento rinkimų).

b) ekonominiai metodai susiję su valstybių turimais resursais bei ūkio pajėgumais. Padidėjusi ekonominė valstybių tarpusavio priklausomybė atvėrė kelią ekonominių metodų taikymui skatinant demokratijos plėtrą. Šie metodai apima grasinimą valstybei taikyti ekonomines sankcijas (boikotą, embargą ir kt.), jeigu ji nevykdys tam tikrų ekonominių permainų, taip pat demokratizacija gali būti skatinama ir per paramą valstybei, mainais reikalaujant demokratinėms permainoms. Vis dėlto, metodai, susiję su ekonominių išteklių taikymu politiniams tikslams pasiekti, dažniausiai susiję su ilgalaikėmis strategijomis, t.y. neduoda greitų rezultatų, tačiau dėka šių priemonių kylantys valstybės socioekonominiai standartai gali paskatinti pliuralizmo plėtrą ir sudaryti gana palankią terpę demokratizacijai.

c) kariniai metodai. Tai – demokratizacijos skatinimo karinėmis prievartinėmis priemonėmis būdas, siekiant pakeisti struktūrines sąlygas valstybėje. Čia galima kalbėti ir apie naujo demokratinio režimo įkūrimą išorinės karinės galios

pagalba, ir apie jau veikiančių vyriausybių konsolidaciją bei apsaugą nuo antidemokratiškų jėgų šalies viduje ar išorėje. Kariniai metodai gali leisti sukurti pereinamąjį, labiau demokratišką režimą arba įtvirtinti tarpininkų demokratiškų normų įdiegimo siekius. Demokratizaciją gali paskatinti įvairios karinės priemonės, ne vien tiesioginė intervencija, pavyzdžiui, slapta pro-demokratiškų jėgų ar net teroristų, siekiančių pakeisti esamą režimą, parama.

3. Kryptys. Demokratijos plėtros priemonės gali būti nukreiptos dviem kryptimis: iš viršaus į apačią bei iš apačios į viršų, t.y. demokratijos plėtros „taikiniu“ pasirenkant visuomenę, taip didinant jos paramą šalies demokratizacijos siekiančiam elitui, arba skatinant paties režimo atstovų, elito pro-demokratiškas nuostatas, tikintis, kad elitas savo ruožtu inicijuos permainas ir visuomenėje. Dauguma demokratijos plėtros priemonių yra orientuotos būtent į elitą⁴⁶ siekiant jį išmokyti demokratinio elgesio bei į demokratiškų institucijų steigimą. Tuo tarpu pasirenkant kanalą „iš apačios į viršų“ demokratijos skatinimas nukreipiamas tiesiai į gyventojus, skatinant pilietinės visuomenės plėtrą bei taikantis į kultūrinės, socioekonominės organizacijas, asociacijas, judėjimus stengiantis jiems suteikti pro-demokratinį turinį. Tam reikalingas demokratijos suvokimas pačioje visuomenėje bei jos noras veikti prieš įsitvirtinusį nedemokratišką režimą. Demokratizacijos sėkmė šiuo atveju priklauso nuo pilietinės visuomenės: jei ji silpna, neišsivysčiusi ar nedemokratiškai orientuota, poveikis kanalu „iš apačios į viršų“ vargu ar duos rezultatų.

4. Galiausiai, analizuojant demokratizacijos procesą, reikia atsižvelgti tiek į vidinius, tiek išorinius poveikius valstybei, galinčius turėti įtakos demokratizacijai. Poveikis (*impact*) gali būti tiek tarptautinė aplinka bei bendros tendencijos (S.Huntingtono „demokratizacijos bangų“ teorija), kuomet kritiniai įvykiai tarptautinėje arenoje gali duoti postūmį permainoms valstybės viduje, arba tai gali būti tam tikri pokyčiai pačioje valstybėje, paskatinantys demokratizaciją (protestai, valstybės krizė ir kiti panašūs reiškiniai, kuriems impulsą taip pat gali suteikti išorinė įtaka). Tokie procesai, kaip augantis demonstracijų bei streikų skaičius visuomenėje, pro-demokratiškų partijų bei nevyriausybinių organizacijų mobilizacija, didėjanti žiniasklaidos laisvė yra didelį poveikį demokratizacijai turinčių reiškinų pavyzdžiai⁴⁷.

---

⁴⁶ Silander, p.31

2.4. Svertų ir jungčių teorija

Apibendrinant, šį demokratizacijos modelį galima susiaurinti iki dviejų veiksmų⁴⁸:

- svertų (*leverages*), kurių pagalba demokratinės valstybės daro įtaką autoritariniams režimams, siekdamas jų demokratizacijos;
- jungčių (*linkages*), kuriomis demokratinės valstybės, jų visuomenės, susijusios su nedemokratiniais režimais bei jų visuomenėmis.

Šiuo atveju, svertais laikysime tuos pačius aukščiau minėtus metodus: politinio, ekonominio bei karinio poveikio arba spaudimo priemones. Svertų poveikį nedemokratiniam režimui lemia trys svarbūs veiksniai:

1. Fizinis valstybės dydis bei ekonominė ir karinė galia. Silpnos šalys, turinčios neišsivysčiusią ekonomiką yra kur kas labiau jautrios išoriniam spaudimui, nei tos, kurios pasižymi reikšminga ekonomine bei karine galia.
2. Poveikį darančių valstybių politikos homogeniškumas. Svertų galia gali būti ribota, o režimas – labiau atsparus išoriniam poveikiui, jeigu demokratizacijos siekiančios užsienio valstybės neturi vieningos politikos režimo atžvilgiu ar turi savų interesų valstybėje, kaip kad daugelyje Artimųjų Rytų bei Rytinės Azijos šalių.
3. Galiausiai, spaudimui lengviau leidžia atsispirti alternatyvios regioninės galios parama režimui. Patirdamas spaudimą iš vienos pusės, tačiau sulaukdamas paramos iš kito reikšmingo galios šaltinio, režimas gali žymiai efektyviau priešintis šiam svertų poveikiui (empirinis pavyzdys – ES-Baltarusijos-Rusijos santykiai).

Pažymima, jog svertai padidina represiją, rinkimų klastojimo ir kitų valdžios piktnaudžiavimų kaštus⁴⁹, tačiau jų vienu demokratiniams pokyčiams valstybėje siekti dažnai nepakanka. Atkreipiamas dėmesys, jog svertai efektyviausiai veikia, kuomet valstybė susijusi plačiais ryšiais su demokratiniu (šiuo atveju – Vakarų) pasauliu. Išskiriami penki tokių jungčių pobūdžiai:

1. ekonominės jungtys, apimančios paskolas, investicijas bei paramą;

---

⁴⁷ Ten pat, p.32

⁴⁸ Levitsky, Way.

⁴⁹ Levitsky, Way, p.22

2. geopolitinės jungtys, apimančios ryšius su Vakarų šalių vyriausybėmis bei vakarietiškais aljansais ir organizacijomis;
3. socialinės jungtys, tarp kurių – turizmas, migracija, išeivių bendruomenės, elito atstovų studijos Vakaruose;
4. komunikacinės jungtys – tarptautinė telekomunikacija, internetas, vakarietiškosios žiniasklaidos skvarba valstybėje;
5. transnacionalinės pilietinės visuomenės jungtys, apimančios tarptautinių NVO, religinių organizacijų, partijų ir kitų socialinių tinklų veiklą.

Jungtys taip pat didina autoritarizmo kaštus keliais būdais:

- a) padidindamos Vakarų jautrumą valdžios piktnaudžiavimams – esant stipriems NVO bei tarptautinės medijos ryšiams, apie kokius nors piktnaudžiavimus tampa žymiai paprasčiau pranešti tarptautinei bendruomenei, patraukti jos dėmesį, kas savo ruožtu
- b) didina tikimybę, jog piktnaudžiavimai sulauks tarptautinio atsako – politinių, ekonominių ar net karinių sankcijų;
- c) sudarydamos galimybę rasti vietiniams demokratijos tarpininkams (*stakeholders*) – Vakarų praktika paremtos tarptautinės verslo kompanijos, tarptautinių NVO bei kitų organizacijų veikla, studijos užsienyje sudaro galimybę atsirasti/iškilti vietinio politinio, ekonominio ir technokratinio elito atstovams, kurie siek demokratinių reformų „iš vidaus“;
- d) performuodamos vidinį galios balansą – sąsajos su įtakingais išorės veikėjais gali padėti apsaugoti nuo represijų vietinę opoziciją bei sukurti jos tarptautinį prestižą. Tarptautinės organizacijos, partijos gali suteikti opoziciniam judėjimui reikalingus išteklius, taip pat šių ryšių pagalbą didinama visuomenės parama pro-demokratiniam judėjimui.

Taigi remiantis šiais dviem pjūviais - svertais bei jungtimis – galima kategorizuoti valstybių demokratizacijos procesų intensyvumą bei efektyvumą, kas iš dalies suteikia galimybes ir nusakyti vienos ar kitos valstybės demokratizacijos perspektyvą.

Autoritarinis režimas, patiriantis tiek stiprų išorinį spaudimą, tiek pasižymintis intensyviomis jungtimis su demokratine pasaulio dalimi, yra mažiausiai atsparus pokyčiams, ir galima pagrįstai teigti, jog šalis, pasižyminti šiais abiem tvirtais veiksniais, turi geriausias demokratizacijos perspektyvas.

Tuo atveju, jei svertų poveikis nėra paremtas tvirtomis jungtimis, galime kalbėti apie sporadišką tarptautinę įtaką⁵⁰ - silpnose, nuo užsienio paramos priklausomose valstybėse, valdžia, neatitinkanti minimalių tarptautinių standartų, susijusių su rinkimais bei žmogaus teisėmis, praranda užsienio paramą, kas gali būti labai skausminga poveikio priemonė. Tačiau jeigu demokratinė bendruomenė apsiriboja tik rinkimų stebėjimu, o dėmesys nuolatinei žmogaus teisių, politinių laisvių raidos stebėsenai neskiriamas, t.y., nėra stiprių jungčių su Vakarais, valstybė gali ne demokratizuotis, o pavirsti vadinamuoju „konkurencinguoju autoritarizmu“ (*competitive authoritarianism*) – valdymo forma, pasižyminti autokratinės vyriausybės bei formalių ar „fasadinių“ demokratinį institucijų – parlamentų, teismų, rinkimų sistemų – koegzistavimu. Tokių valstybių, kurioms taikomi galingi svertai, tačiau kurios turi silpnas jungtis, buvo apstu pietinėje Afrikoje – Mozambike, Tanzanijoje, Toge, Kenijoje. Prie valstybių, pasižyminčių „konkurencinguoju autoritarizmu“ iki neseniai galima buvo priskirti ir kai kurias buvusios SSRS šalis – Gruziją bei Moldovą⁵¹.

Abiem veiksniams esant silpniems, autoritarinis režimas patiria sąlyginai nedidelį išorinį spaudimą demokratizuotis, ir net rimti valdžios piktnaudžiavimai retai kada sulaukia atgarsių vakaruose (dėl silpnų jungčių), o ir tais atvejais, kuomet pritaikomos tarptautinės sankcijos, režimas būna joms kur kas atsparesnis. Tokiu būdu, autoritarinė valdžia gali manipuliuoti rinkimų rezultatais, represuoti opozicijos lyderius bei eliminuoti nepriklausomą žiniasklaidą beveik nepakenkdama savo tarptautinei reputacijai. Taip pat, nesant stipraus vidinio postūmio demokratijai, tokios valstybės demokratizacijos tikėtis sudėtinga. Pastebėtina, jog silpnų svertų bei jungčių atvejams priskiriamos daugelis Artimųjų Rytų valstybių, Rytinė Azija bei kai kurios buvusios Tarybų sąjungos šalys.

Taigi galima apibrėžti gana aiškius teorinius transnacionalinės perspektyvos rėmus demokratizacijos procesui analizuoti. Tyrimą galima vykdyti keliomis kryptimis, įvertinant tarptautinės bendruomenės taikomus svertus (arba demokratizacijos metodus) nedemokratiniam režimui, taip pat atsižvelgiant į tiriamos šalies jungtis su tarptautine bendruomene (tuo pačiu įvertinant demokratizacijos kryptis). Paraleliai, galima atsižvelgti į veikėjus, dalyvaujančius demokratizacijoje ir galimai suteikiančius jai postūmį (mūsų tiriamu atveju, tai visų pirma būtų JAV bei

---

⁵⁰ Ten pat, p. 29

NATO), bei į poveikį – aplinkinių bei vidinių veiksnių, skatinančių šalies demokratizaciją, buvimą ar nebuvimą. Vis dėlto, šiame darbe ieškota būdų tyrime apimti įvairias prieigas, tad tolesnėje šio skyriaus dalyje apibendrinama tiek komparatyvistinė, tiek transnacionalinė demokratizacijos prieiga išskiriant aiškiau struktūruotas teorines kryptis paskesniai empirinių pavyzdžių tyrimui.

2.5. Teorinės tyrimo kryptys. Vidiniai ir išoriniai veiksniai, leidžiantys tikėtis sėkmingos demokratizacijos

Matyti, jog metodų demokratizacijos procesui nagrinėti yra nemažai ir įvairių. Šiame darbe siekta juos apjungti ir išskirti daugmaž vieningą teorinę tyrimo kryptį. Visų pirma, reikėtų išskirti svarbiausius veiksnius, kuriais tolesniame empiriniame tyrime galima mėginti paaiškinti demokratizacijos sėkmę ar nesėkmę. Šie veiksniai skirstytini į vidinius ir išorinius.

Vidiniai veiksniai:

- šiuolaikinė visuomenė, kuriai būdingas aukštas gyventojų pajamų lygis, urbanizacija, raštingumas. Taigi empiriniame tyrime reikėtų nustatyti, kokia yra tiriamos valstybės ekonomika demokratizacijos bandymo metu: tradicinė, paremta žemės ūkio produkcijos gamyba, ar moderni, industrinė; taip pat kaimo ir miesto gyventojų santykį (jei dauguma gyventojų gyvena miestuose, galima teigti, jog šalies visuomenė urbanizuota, ir atvirkščiai); įvertinti gyventojų raštingumo lygį. Savaiame peršasi prielaida, jog kuo labiau išsivysčiusi visuomenė ir šalies ekonomika, tuo daugiau valstybėje esama demokratijos plėtrą skatinančių jungčių – tiek komunikacinių, tiek ekonominių, tiek socialinių, tiek transnacionalinių pilietinės visuomenės sąsajų.

- prievartos instrumentų koncentravimas ir kontrolė. Šiuo atveju, reikėtų įvertinti, ar demokratizuojamoje valstybėje karinės ir policinės organizacijos palenktos civilinei kontrolei ir ar civiliai, kurie kontroliuoja armiją ir policiją, patys priklauso nuo demokratinio proceso⁵², ar atvirkščiai – patys formuoja politiką.

- visuomenės homogeniškumas. Tiriama, ar demokratizuojamos valstybės visuomenė yra etniškai vieninga, ar joje pastebima tautinė fragmentacija, pasireiškianti etninio pobūdžio konfliktais.

---

⁵¹ Ten pat, p.30

Išoriniai veiksniai:

- Demokratizaciją skatinantys veikėjai – tarptautinės organizacijos, valstybių koalicijos. Šiame darbe atsiribojama nuo detalios tarptautinių veikėjų įtakos analizavimo laikant, kad tai atskiro tyrimo vertas objektas, ir koncentruojamasi ties konkrečiau metodo – karinės intervencijos – bei tarptautinės bendruomenės santykio demokratizacijos metu. Taigi daroma prielaida, jog šis santykis yra laikytinas demokratizacijai palankiu veiksmu tais atvejais, kuomet karinė intervencija vykdoma ne vienašališkai, t.y. kuomet invaziją vykdo jungtinės keleto valstybių pajėgos, taip padidinant pačios intervencijos legitimumą tarptautiniame lygmenyje bei išplečiant terpę demokratinų principų įtvirtinimui. Be to, tai leistų tvirtinti, jog poveikį demokratizuojamai šaliai darančių valstybių politikoje esama homogeniškumo, kas yra vienas demokratizacijai reikalingų svertų.

- Demokratizacijos kryptis: „iš viršaus į apačią“ ar atvirkščiai. Tiriama, ar demokratijos plėtros „taikiniu“ po intervencijos pasirenkamas elitas, ar visuomenė. Remiantis aukščiau apžvelgtomis teorijomis, vienokia ar kitokia kryptis nelaikoma savaime palankiu ar nepalankiu demokratizacijai veiksmu. Jis tiriamas kaip papildoma aplinkybė, tikėtina, leisianti geriau paaiškinti sąveiką tarp kitų nepriklausomų kintamųjų (veiksnių) ir priklausomo kintamojo (demokratizacijos bandymo rezultato – sėkmės ar nesėkmės).

- Aplinka. Tiriama, ar tuo metu, kuomet valstybę buvo bandoma demokratizuoti karinės intervencijos pagalba, pasaulyje vyravo demokratijos plėtros, ar atvirkščiai, recesijos tendencijos (S.Huntington'o nustatytos „grįžtamosios bangos“), galinčios būti demokratizaciją skatinančiu ar sunkinančiu išoriniu veiksmu.

Apžvelgus šiuos veiksmus, į akis krenta svarbi problema: nors teorijoje jų svarba pabrėžiama, tačiau vertinimo kriterijų beveik nepateikiama, todėl veiksmus tampa itin sudėtinga objektyviai įvertinti. Pavyzdžiui, kokie požymiai leidžia teigti, jog tiriamos šalies visuomenė yra etniškai vieninga? Kokia turi būti jos sudėtis, kad jau būtų galima pagrįstai tvirtinti, jog visuomenės įvairovė kliudo demokratizacijai? Kada ir kokioms aplinkybėms esant laikoma, jog smurtinė prievarta yra kontroliuojama? Panašių klausimų kyla stabelėjus ties kiekvienu veiksmu. Detaliau šios problemos aptariamos atskiriems veiksmams skirtuose darbo poskyriuose, tačiau

---

⁵²Dahl, p.324.

būtina pastebėti, jog tam tikro sąlygotumo vertinant veiksnius atskirais atvejais nebuvo įmanoma išvengti, kas savo ruožtu, neleidžia daryti kategoriškų išvadų.

Apibrėžus teorines darbo kryptis, įvardijus tikslus bei problemas, būtų galima pereiti prie atsirinktų atvejų tyrimo bei palyginimo. Tačiau vos jį pradėjus, į akis krito viena aplinkybė: tarp visų atsirinktų ankstesnių (iki Afganistano) JAV demokratizacijos mėginimų, nebūta nė vieno, vykdyto musulmoniškoje valstybėje. Nors religija aptartuose teoriniuose darbuose nėra išskiriama kaip reikšmingas demokratizacijai veiksnys, minėtas Afganistano ir kitų tiriamų atvejų skirtumas privertė iškelti klausimą: kiek relevantiškas islamo religijos klausimas tiriant Afganistano, kurio absoliuti dauguma (99 proc. gyventojų yra musulmonai)⁵³ gyventojų išpažįsta islamą, atvejį? Tad prieš pereinant prie lyginamojo tyrimo, laikytina esant būtina aptarti šią problemą.

Pastebėtina, jog akademinėje diskusijoje islamo ir vakarietiškosios demokratijos suderinamumo klausimu dažniausiai susiduriama su nuomone, jog demokratija ir islamiškoji tradicija iš esmės nėra viena kitai prieštaraujančios duotybės jau vien dėl paprastos prielaidos, kad dauguma žmonių, tiek musulmonų, tiek kitą religiją išpažįstančių, turi tą patį taikos, stabilumo ir klestėjimo troškimą⁵⁴. Atkreipiamas dėmesys ir į tą aplinkybę, jog islamas bei krikščionybė⁵⁵ turi panašias ištakas ir savo Viešpačiu laiko tą patį Dievą, kuriuo tikėjo ir pranašas Abraomas. Tačiau istorinės aplinkybės nulėmė, jog islamas buvo ta kultūra bei religija, kuri ilgą laiką kovojo su krikščionyste dėl viešpatavimo pasaulyje ir pralaimėjo⁵⁶, kas galbūt gali paaiškinti priešišumą, su kuriuo dalis musulmonų pasitinka iš krikščioniškųjų Vakarų juos pasiekiančią kultūrinę bei intelektinę tradiciją, kurios dalis yra ir demokratija. Kita vertus, yra gausus būrys musulmonų ir ne musulmonų mokslininkų, tvirtinančių, kad jokių prieštaravimų tarp islamo ir demokratijos nėra, kad musulmonų mokymas bei kolektyvinių debatų, konsensuso, atskaitomybės ir skaidrumo praktika, jeigu ja tinkamai vadovaujamosi, sukurs musulmoniškąsias demokratinio valdymo versijas⁵⁷.

---

⁵³ Brown, Carl L. *Religion and State. The Muslim Approach to Politics*. – New York : Columbia University Press, 2000, p.16.

⁵⁴ Pell, George Cardinal. *Islam and Us // First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life*. June/July, 2006, issue 164, P.33.

⁵⁵ Reikia pastebėti, jog katalikų Bažnyčios ir demokratijos santykis taip pat yra ganėtinai kontraversiškas: dar XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje ne kartą nuskambėjo skeptiškų Romos popiežių pareiškimų demokratijos atžvilgiu. Žr. Navickas, Andrius. *Moralinės tvarkos susaistyta liberalioji demokratija // Krikščionybė ir demokratija*. – V.: Aidai, 2003.

⁵⁶ Avineri, Shlomo. *Failed Democratization in the Arab World // Dissent Magazine*- fall, 2002, p.21

⁵⁷ Enteshami, p.94

Be to, laisvų ir sąžiningų rinkimų, visuotinio balsavimo, daugiapartinės politinės sistemos, mažumų teisių, piliečių lygybės principai neprieštaruja daugelio islamiškųjų liberalų minčiai⁵⁸. Tai, kad demokratinės tendencijos neaplenkė musulmoniškojo pasaulio, rodo ir skaičiai: per dešimtmetį nuo 1989 iki 1999 m. Artimųjų Rytų regione įvyko per 80 rinkimų, tai yra daugiau, nei per visą pirmąją praėjusio amžiaus pusę, ir šiandien rinkimai reguliuoja daugiau nei dvylikos musulmoniškųjų Artimųjų Rytų valstybių, turinčių 280 milijonų piliečių, politinį gyvenimą⁵⁹.

Taigi galima konstatuoti, jog religijos veiksnys nelaikytinas reikšmingu šiame tyrime – daugelis autorių pripažįsta, jog islamas ir demokratija nėra nesuderinami reiškiniai. Tik dauguma jų sutinka, kad demokratijos Artimuosiuose Rytuose neišvysime taip greitai, kaip galbūt tikisi pagrindinės demokratizacijos „entuziastės“ – Jungtinės Valstijos. *Demokratijos Artimuosiuose Rytuose plėtrai reikės atsikratyti fantazijų apie staigią Jungtinių Valstijų vadovaujamą regiono transformaciją bei rimtai pradėti kurti arabų visuomenių pasitikėjimą*⁶⁰. Kokia buvo ligtolinė JAV patirtis bei kokios prognozuotinos šios „transformacijos“ perspektyvos, apžvelgiama tolesnėse darbo dalyse.

---

⁵⁸ Ten pat.

⁵⁹ Ten pat, p.99.

⁶⁰ Ottaway, Carothers, p.24.

3. Demokratizacijos karinės intervencijos priemonėmis bandymai iki Afganistano invazijos. Lyginamasis tyrimas

Kaip jau minėta aukščiau, objektyviam Afganistano demokratizacijos perspektyvų įvertinimui reikalinga ištirti ar ir kokių demokratizacijos mėginimų būta iki tol bei kokios jų pasekmės. Išanginėje darbo dalyje pažymėta, jog čia bus tiriamos JAV iniciatyva surengtos ir/ar JAV vykdyti karinių intervencijų, kurių tikslas buvo pakeisti ligtolinį vienos ar kitos valstybės režimą, atvejai, kadangi jie labiausiai atitinka tiriamąjį šiame darbe: invaziją į Afganistaną 2001 m. pabaigoje taip pat surengė ir įvykdė išimtinai JAV.

Taigi nuo savo įkūrimo JAV įvykdė apie 200 karinių intervencijų į kitas valstybes⁶¹. Iš jų tik 16 (arba 8 proc.) gali būti laikomos siekiais pakeisti tų šalių režimą bei įtvirtinti jose demokratiją – kitaip tariant, mėginimai sukurti demokratišką valstybę⁶².

Šiame darbe netiriami tie atvejai, kuomet JAV intervencijų tikslas nebuvo valstybių demokratizacija. Atsižvelgiama tik į tuos atvejus, kuomet JAV intervencijos metu ir/ar po jos turėjo aiškų tikslą demokratizuoti valstybę, į kurią įsiveržia⁶³. Pradiniai duomenys apie tiriamus atvejus pateikiami žemiau:

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Pasekmės: demokratija po 10 metų?
Afganistanas	26,8	2001 – iki dabar	?
Haitis	7	1994-1996	Ne
Panama	2,3	1989	Taip
Grenada	0,092	1983	Taip
Kambodža	7	1970-73	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	Ne
Japonija	72	1945-52	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	Ne
Kuba	2,8	1917-22	Ne
Haitis	2	1915-34	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	Ne
Kuba	2	1906-09	Ne
Panama	0,45	1903-36	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	Ne

⁶¹ Pei, Minxin. *Lessons of the Past // Foreign Policy* – July / August, 2003. Issue 137, p.52.

⁶² Angliškokoje literatūroje vartojamą sąvoką *nation building* šiame darbe vėrčiame ir interpretuojame kaip “demokratinės valstybės kūrimą”.

⁶³ Atvejai pasirinkti remiantis duomenimis, pateikiamais Peceny, Mark, *Two Paths of the Promotion of Democracy During U.S. Military Interventions // International Studies Quarterly*, No 39, 1995, p.377 ir Pei, p.52.

1. Lentelė. JAV demokratizacijos bandymai karinės intervencijos priemonėmis XIXa. pabaigoje – XX a.

Iš šios lentelės matyti, kad keletą valstybių – Kubą, Panamą, Haitį, Dominikos Respubliką – JAV karinės intervencijos metodais mėgino demokratizuoti ne po vieną kartą. Iš visų apžvelgiamų atvejų tik 4 (26 proc.) gali būti laikomi sėkmingais – Panamoje po 1989 m. invazijos, Granadoje po 1983 m., taip pat Japonijoje ir Vakarų Vokietijoje po II pasaulinio karo pavyko įtvirtinti demokratiją⁶⁴.

Kas lėmė, jog vienoje valstybėje po karinės intervencijos pavyko įtvirtinti demokratinį režimą, kuris išsilaikė ir išvedus okupacines pajėgas, o kitose to padaryti nepavyko? Atsakyti į šį klausimą ir siekiama šioje darbo dalyje, keliant sau tikslą aptikti nepriklausomus kintamuosius, nulėmusius 4 aukščiau paminėtų atvejų sėkmę.

3.1 Sėkmingi demokratizacijos atvejai

Klasikiniais sėkmingos demokratizacijos karinėmis priemonėmis pavyzdžiais laikomos Vakarų Vokietija ir Japonija po II pasaulinio karo. Šiose valstybėse JAV (Japonijoje – savarankiškai, Vokietijoje – drauge su sąjungininkėmis) okupacijos metais (trukmė - 7 m. Japonijoje ir 5 m. Vokietijoje) įgyvendino stambaus masto ekonomines bei politines reformas, ir čia ilgainiui įsitvirtino demokratinis režimas. Pastebimos⁶⁵ kelios galimos demokratizacijos sėkmės priežastys šiose dviejose valstybėse:

1. Išsivysčiusi ekonomika ir šiuolaikinė visuomenė. Tiek Japonija, tiek Vokietija dar iki karo turėjo gerai išvystytą, industrinę ekonomiką ir stiprią viduriniąją klasę – svarbius veiksnius demokratijai įtvirtinti;

2. Abi valstybės ligi tol turėjo liberaliosios demokratijos patirtį. Ir Japonijoje, ir Vokietijoje prieškariniu ir karo metais veikusio autoritarinio režimo įsitvirtinimo buvo susikūrusios demokratinės partijos, tad JAV tereikėjo „priminti“ šių šalių gyventojams anksčiau egzistavusią praktiką.

3. Karinis pralaimėjimas. Autoritariniai režimai Japonijoje ir Vokietijoje buvo visiškai diskredituoti patirto karinio pralaimėjimo, kas galėjo atverti politinę erdvę nugalėtojui – JAV – liberaliosios demokratijos ideologijai.

---

⁶⁴ Demokratizacijos sėkmė čia vertinama atsižvelgiant į Merilendo universiteto taikomą Politikos demokratijos indeksą, žr. Pei, p.52.

4. Didesnė išorinė grėsmė. Nors okupuotų valstybių gyventojai galėjo ir nemėgti jų valstybes užėmusių Jungtinių Valstijų pajėgų, alternatyva - sovietinė okupacija ir sovietų remiama komunistinė revoliucija, - jiems, tikėtina, galėjo atrodyti dar nepriimtinesnė. Būtina pripažinti, jog ši prielaida skamba įtikinamai, tačiau trūksta empirinių duomenų apie to meto gyventojų nuomonę, tad prielaidą sudėtinga patikrinti, ir jai daugiau dėmesio šiame darbe neskiriama.

5. Etniškai vieningi gyventojai. Japonija ir Vokietija buvo etniškai homogeniškos; beveik neegzistavo tikimybė, kad kokia nors etninė grupė mėgintų atsiskirti nuo likusios šalies ar siektų dominuoti politiniame gyvenime, kas buvo labai palanki terpė padėties stabilizacijai bei demokratijos konsolidacijai.

Trečioji valstybė, kurioje buvo įtvirtinta demokratija po JAV karinės intervencijos, tai – Karibų jūros sala Grenada. Ši valstybė negali pasigirti savarankiškos liberaliosios demokratijos tradicijomis – tapusi nepriklausoma nuo Jungtinės Karalystės 1974 m., šalis buvo valdoma diktatoriškojo Eric'o Matthew Gairy iki 1979 m. perversmo, įvykdyto marksistinio JEWEL judėjimo. 1983 m., po JAV karinės intervencijos, Grenada tampa viena iš 16 demokratiškos Britanijos tautų sandraugos (*the Commonwealth*) valstybių. Vis dėlto, galima daryti prielaidą, jog asocijuotosios Jungtinės Karalystės statusas iki 1974 m. galėjo sudaryti sąlygas demokratinėms tradicijoms šalyje įsitvirtinti.

Kita vertus, ekonominė padėtis Grenadoje buvo sudėtinga, ir dar šiandien saloje yra gana didelis nedarbingumo bei skurdo lygis⁶⁶.

Duomenų apie etninę įtampą Grenadoje, kurios 82 proc. gyventojų sudaro juodaodžiai, aptikti nepavyko, tad galima teigti, jog šalis yra ganėtinai etniškai homogeniška.

Panamoje, ketvirtojoje valstybėje, kurioje po karinės intervencijos pavyko įtvirtinti demokratiją, padėtis buvo kiek kitokia. Nors nuo 1903 m. atsiskyrimo nuo Kolumbijos iki 1968 m. karinio perversmo šalis gyveno nors ir nestabilios, tačiau vis dėl to, liberalios demokratijos sąlygomis, valstybė ilgą laiką buvo priklausoma nuo Panamos kanalą kontroliavusių JAV. Skurdas ir ekonominis atsilikimas buvo ir tebėra šios šalies problema (GINI koeficientas, rodantis pajamų pasiskirstymo tolygumą Panamoje 2002 m. buvo 56,4, kas šalį pozicionuoja tarp vidutiniškai išsivysčiusių

---

⁶⁵ Kurth, James. *America's Democratization Projects Abroad. The Successes Versus the Failures // The American Spectator* – October 2005, vol.39, issue 8, p.40-47

valstybių⁶⁷), tad ekonominis išsivystymas ir stipri vidurinioji klasė negali būti laikomi nepriklausomu kintamuoju, būdingu visiems sėkmingos demokratizacijos atvejams. Tačiau nors ir pripažįstama⁶⁸, kad Panamoje egzistuoja problemų, susijusių su juodaodžiais gyventojais, etniškai šalis yra pakankamai vieninga.

Apibendrinant aukščiau pateiktus duomenis, galima teigti, jog:

a) aptartais 4 sėkmingos demokratizacijos atvejais, valstybės, į kurias buvo įvykdytos karinės intervencijos, turėjo didesnę ar mažesnę demokratijos patirtį. Tam tikra išimtimi galima laikyti Grenadą, tačiau iki visiškos nepriklausomybės įgijimo 1974 m., būdama Jungtinės Karalystės asocijuota šalimi ir turėjusi teisę vykdyti savarankišką vidaus politiką, Grenada, tikėtina, įgijo tam tikrą demokratinę patirtį, kuri galėjo palengvinti vėlesnę jos demokratizaciją;

b) ekonominis išsivystymas ir stipri vidurinioji klasė demokratizaciją lengvinančiais veiksniais galėjo pasitarnauti tik Japonijoje bei Vokietijoje;

c) lygiai taip pat yra su karinio pralaimėjimo veiksnium. Nei Grenada, nei Panama nedalyvavo stambiuose kariniuose konfliktuose iki intervencijų į šias valstybes, tad karinė nesėkmė, kaip ankstesnį režimą delegitimuojantis bei demokratijos įtvirtinimą lengvinantis veiksnys nėra būdingas visoms 4 valstybėms.

d) lemiamu veiksnium, galėjusiu sudaryti prielaidas sėkmingai demokratizacijai, galima laikyti etninį homogeniškumą, kuris būdingas visoms 4 aptartoms valstybėms.

Taigi tolesnis tyrimas ir pradedamas nuo šio, iš pažiūros, svarbiausio veiksnio, visuomenės struktūros įvertinimo.

3.2 Etninis vientisumas, moderni ekonomika bei visuomenė ir demokratizacija

Siekiant įvertinti, ar etnis homogeniškumas yra reikšmingas veiksnys demokratizacijai, būtina palyginti ir kitus atvejus - valstybes, kuriose po JAV invazijų nepavyko įtvirtinti demokratijos. Bet kaip minėta, egzistuoja svarbi problema: kriterijų trūkumas. Nė vienas apžvelgtas autorius nėra pasiūlęs aiškių kriterijų, kuriais remiantis galima būtų tvirtinti, jog šalies visuomenė yra etniškai homogeniška arba

---

⁶⁶ IFAD. *Rural Poverty in Grenada*

<<http://www.ruralpovertyportal.org/english/regions/americas/grd/index.htm>>, [žiūrėta 2007-04-01].

⁶⁷ *UN Human Development Report 2004*, p. 50-53.

<http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_HDI.pdf>, [žiūrėta 2007-04-01].

ne, juo labiau - kada etnis heterogeniškumas tampa kliuviniu demokratizacijai. Lygiai taip pat nėra sutinkama, kada šalies ekonomika laikytina pakankamai išsivysčiusia sėkmingai demokratizacijai, kokio dydžio turi būti jos vidurinioji klasė, kad ją būtų galima pripažinti sėkmingos demokratizacijos prielaida.

Ieškant šios problemos sprendimų, nutarta tirti, ar nagrinėjamoje valstybėje iki JAV karinės intervencijos, jos metu ar išvedus pajėgas kilo kokių nors etninio pagrindo įtampų bei konfliktų – genocido, etninės diskriminacijos ar pilietinių teisių ribojimo etniniu pagrindu atveju. Valstybėms, kuriose tiriamuoju metu tokia įtampa nustatyta, priskiriama „neigiama“ reikšmė vertinant jų etninį homogeniškumą. Paprastumo dėlei nutarta laikyti, jog valstybė, kurios didžiąją ekonomikos dalį užima žemės ūkio sektorius, kurioje pažymima skurdo problema, laikytina neišsivysčiusios ekonomikos šalimi, o didelis kaimuose gyvenančių piliečių skaičius, jų neraštingumas, reikštų silpną viduriniąją klasę.

Viena tiriamų valstybių – Kambodža, į kurią JAV pajėgos buvo įsiveržusios 1970-1973 m. JAV karinės operacijos kaimyniniame Vietname buvo nesėkmingos, ir amerikiečių pajėgos iš Kambodžos buvo išvestos 1973 m. Netrukus valdžią šalyje užima „Raudonųjų Khmerų“ režimas, Kambodžai ima vadovauti komunistas Pol Potas, kurio valdymo metais ligi tol tvyrojusi etninė įtampa tarp khmerų bei Kambodžoje gyvenančių vietnamiečių ir kinų tautinių mažumų prasiveržia trėmimais bei genocidu⁶⁹. Tai leidžia teigti, jog Kambodžoje nebuvo demokratijai įtvirtinti ir konsoliduoti reikalingo etninio homogeniškumo.

Pastebėtina, jog šioje šalyje buvo sudaromos kliūtys ir viduriniojo gyventojų sluoksniui formavimuisi (iki 1975 m. iš didžiųjų šalies miestų į kaimus buvo iškeldinta apie 2 milijonus gyventojų⁷⁰ iš 7 milijonų), o Kambodžos ekonomika buvo paremta žemės ūkio produkcija, taigi išsivysčiusios ekonomikos bei šiuolaikinės visuomenės veiksnys šioje valstybėje taip pat neegzistavo.

Analogiškai, Pietų Vietname, kuriame JAV kariavo 1964-1973 m. buvo pastebima etninė įtampa tarp vietnamiečių ir čia gyvenusių kinų bei khmerų tautinių mažumų⁷¹. Tad etninė įtampa buvo būdingi ir šiai valstybei.

---

⁶⁸ Center of International Development and Conflict Management. *Polity IV Country Reports*. <http://www.cidcm.umd.edu/polity/country_reports/Pan1.htm>, [žiūrėta 2007-04-01].

⁶⁹ Kiernan, B. *Myth, nationalism and genocide* // *Journal of Genocide Research* - 2001, 3(2), p.194.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Bear Hug. *Editorial* // *National Review* – 1978-07-21, Vol.30, Issue 29, p.882.

Į Dominikos Respubliką JAV pajėgos buvo įsiveržusios du kartus: 1916-1924 m. bei 1965-1966 m. Šioje valstybėje, turinčioje įtemptų santykių su kaimyniniu Haičiu istoriją, ilgą laiką buvo juntamas susipriešinimas tarp vietinių gyventojų ir imigrantų iš Haičio, kas 1937 m. virto 20 tūkst. haitiečių žudynėmis⁷². Ir nors vėliau, amžiaus viduryje, ėtampą pavyko kiek sumažinti, didelė dalis imigrantų patyrė pastebimą diskriminaciją, kas neleidžia teigti, jog ši šalis buvo etniškai homogeniška.

Vertinant Dominikos Respublikos ekonomiką pastebėtina, kad ji, kaip ir kitais aptartais atvejais, rėmėsi žemės ūkiu, ir spartesnė jos plėtra prasidėjo tik aštuntajame XX a. dešimtmetyje, nors dauguma gyventojų tuo metu vis dar gyveno skurdžiai (nedarbo lygis devintajame dešimtmetyje siekė 25 proc.⁷³), taigi nebuvo ir stiprios vidurinėsios klasės.

Haitis taip pat patyrė dvi JAV invazijas – 1994-1996 m. ir 1915-1934 m. Stipri vidurinioji klasė šioje Karibų jūros valstybėje nebuvo susiformavusi dar ir dešimtajame XX a. dešimtmetyje: 75 proc. šios šalies gyventojų gyveno kaimiškosiose vietovėse, ir tai – vienas prasčiausių kaimo-miesto gyventojų pasiskirstymo rodiklių Lotynų Amerikos ir Karibų šalyse⁷⁴.

Iki JAV intervencijos 1915 m. Haitis, kaip ir daugelis kitų Karibų ar Lotynų Amerikos valstybių, buvo išskirtinai agrarinės ekonomikos šalis. Teigiama⁷⁵, kad 19 metų trukusi JAV okupacija suteikė šiai valstybei nemažą ekonominę naudą: išvystyta transporto ir socialinė infrastruktūra, tačiau Haitis ir toliau liko nuo žemės ūkio produkcijos priklausančia ekonomija. Vadinasi, šios šalies negalima laikyti išvystytą ekonomiką bei modernią visuomenę turinčia valstybe.

Etninio, ar veikia rasinio pobūdžio ėtampos, leidžiančios teigti, jog Haičio visuomenė nebuvo homogeniška, šioje valstybėje būta. Tai pasakytina apie mulatų, užėmusių visuomenės elito pozicijas, ir juodaodžių – didžiosios gyventojų dalies, kurių socialinis mobilumas ilgą laiką buvo ribojamas⁷⁶, santykius. Tai leidžia priskirti Haitį prie etniškai nevieningų valstybių grupės.

Į dar vieną Karibų jūros salą-valstybę, Kubą, JAV buvo įsiveržusios tris kartus: 1898-1902 m., 1906-1909 m. bei 1917-1922 m. Šiai valstybei, kaip ir

---

⁷² Haggerty, Richard A. *Dominican Republic: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <<http://countrystudies.us/dominican-republic/25.htm>>, [žiūrėta 2007-04-02].

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Haggerty, Richard A. *Haiti: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <<http://countrystudies.us/haiti/>>, [žiūrėta 2007-04-02].

⁷⁵ Ten pat.

daugeliui kitų buvusių kolonijinių regiono šalių, būdingas socialinis vergų darbu paremtos ekonomikos „palikimas“: didelis skaičius juodaodžių, skurdžiai gyvenančių ir šviesiaodžių elito atstovų diskriminuojamų gyventojų. Tai liudija kad ir 1912 m. Kubos vyriausybės įsakymu įvykdytas susidorojimas su juodaodžius gyventojus vienijančios politinės partijos aktyvistais ir jų rėmėjais⁷⁷. Tad natūralu, jog ir Kuboje nebuvo etniniu požiūriu homogeniškos visuomenės.

Kubos ekonomika, lygiai kaip daugumos kitų kolonijinę patirtį turinčių regiono valstybių, buvo orientuota į žemės ūkio produkciją (daugiausiai – cukrašvendrių ir tabako auginimą), tad ją sudėtinga prilyginti Japonijos ar Vokietijos ekonomikoms, tyrėjų nuomone, padidinusioms sėkmingos demokratizacijos tikimybę.

Invaziją į Nikaragvą JAV surengė 1909 m., padėdama konservatyviesiems sukilėliams nuversti tuometinį šalies vadovą Jose Zelaya. 100 karių kontingentą JAV Nikaragvoje laikė iki 1933 m., kaip priminimą, kad Valstijos pasiryžusios panaudoti jėgą siekiant išlaikyti konservatorių valdžioje⁷⁸. Tačiau nuolatiniai konservatorių ir liberalų konfliktai bei jų sureguliuavime dalyvaujančių JAV karių žūtys, o taip pat 1933 m. liberalų kandidato pergalė Nikaragvos prezidento rinkimuose, lėmė JAV pajėgų išvedimą iš šalies, ir netrukus po to, 1937 m., šalyje įtvirtinamas Somoza'os Garcia'os karinis autoritarinis režimas. Duomenų apie tai, jog šalyje iki intervencijos ar okupacijos metu būtų kokių nors etninio pobūdžio įtampų, aptikti nepavyko. Konfliktai, lėmę JAV pajėgų įvedimą, pasitraukimą, o taip pat vėlesnį autoritarinio režimo įtvirtinimą buvo veikiau politinio pobūdžio.

Įdomu pastebėti, jog nacionalistinės tendencijos, kurių išdava – daugumą gyventojų sudarančių metisų dominavimas kitų etninių ar rasinių grupių atžvilgiu, tampa gyvybingesnės kaip tik po JAV okupacijos⁷⁹. Iki tol, antrojoje XIX a. pusėje, *konservatyviojo ir liberaliojo elito atstovai siekė sukurti vieningą tautinį identitetą, kurio turinys sukosi aplink Nikaragvos, „civilizuotos“ tautos, besistengiančios inkorporuoti „laukinius“ juodaodžius bei indėnus (...) idėją*⁸⁰.

---

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Teigiama, jog tuo metu buvo išžudyta nuo 3 iki 5 tūkst. juodaodžių vyrų, moterų ir vaikų. Žr. Helg, A. *Race and Black Mobilization in Colonial and Early Independent Cuba: A Comparative Perspective // Ethnohistory* – 1997, Vol.44, Issue 1, p.65

⁷⁸ Merrill, T. *Nicaragua: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993.

<<http://countrystudies.us/nicaragua/>>, [žiūrėta 2007-04-02].

⁷⁹ Hooker, J. “Beloved Enemies”: *Race and Official Mestizo Nationalism in Nicaragua // Latin American Research Review* – 2005, vol.40, Issue 3, p. 14-39. P. 17.

⁸⁰ Ten pat.

Nikaragvos ekonomika pirmojoje XX a. pusėje buvo išskirtinai agrarinė, paremta daugiausiai kavos auginimu ir eksportu. Šiokia tokia ekonomikos diversifikacija prasideda tik baigiantis II pasauliniam karui. Atitinkamai, tuo metu ėmė kiek sparčiau vystytis ir vidurinysis gyventojų sluoksniu, pereinant nuo tradicinės žemvaldžių-žemdirbių socialinės struktūros link labiau šiuolaikinės⁸¹. Tad galima teigti, jog sėkmingai demokratizacijai reikalinga vidurinioji klasė Nikaragvoje JAV intervencijos metais dar nebuvo susiformavusi.

Vertinant Panamos, patyrusios JAV intervenciją ir 1903-1936 atvejį, galima pastebėti tam tikrą visuomenės heterogeniškumo požymių. Ypač tai pasakytina apie kinų imigrantus, atvykusius į šią šalį XIX a. pabaigoje ir patyrusius represijas penktajame XX a. dešimtmetyje (taigi, jau po JAV pasitraukimo, valdant nacionalistinių pažiūrų prezidentui Arnulfo Arias Madrid'ui, siekiam atsikratyti visų ne ispaniškosios kilmės Panamos gyventojų⁸²). Duomenų, jog Panamoje būta didesnių etninio-rasinio pobūdžio įtampų iki invazijos 1903 m. ar jos metu, rasti nepavyko.

Visus šiuos duomenis apibendriname žemiau pateikiamoje lentelėje:

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Homogeniška visuomenė	Moderni ekonomika/ stipri vidurinioji klasė	Pasekmės: demokratija po 10 metų?
Haitis	7	1994-1996	Ne	Ne	Ne
Panama	2,3	1989	Taip	Ne	Taip
Grenada	0,092	1983	Taip	Ne	Taip
Kambodža	7	1970-73	Ne	Ne	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	Ne	Ne	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	Ne	Ne	Ne
Japonija	72	1945-52	Taip	Taip	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	Taip	Taip	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	Ne	Ne	Ne
Kuba	2,8	1917-22	Ne	Ne	Ne
Haitis	2	1915-34	Ne	Ne	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	Taip	Ne	Ne
Kuba	2	1906-09	Ne	Ne	Ne
Panama	0,45	1903-36	Taip	Ne	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	Ne	Ne	Ne

⁸¹ Ten pat.

⁸² Meditz, S.W., Hanratty, D.M. *Panama: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. <<http://countrystudies.us/panama/>>, [žiūrėta: 2007-04-03].

2 lentelė. JAV demokratizacijos bandymai valstybių visuomenių homogeniškumo bei ekonominio išsivystymo atžvilgiu.

Iš šios lentelės matyti, jog empiriniai atvejai paneigia išsivysčiusios ekonomikos bei modernios visuomenės, kaip prielaidų sėkmingai demokratizacijai karinės intervencijos priemonėmis, būtinumą. Tuo tarpu, atsižvelgiant į Nikaragvos išimtį, galima teigti jog visuomenės homogeniškumas, laikytinas sėkmingai demokratizacijai būtina sąlyga.

Žinoma, ši prielaida, nors ir patvirtinta praktiniais pavyzdžiais, gali būti nesunkiai sukritikuota. Ar pagrįstai galima laikyti, jog Vokietijos, išžudžiusios bei represavusios milijonus žydų kilmės piliečių, persekiojusios ir etninius vokiečius, visuomenė buvo vieninga? Kita vertus, ar etniškai homogeniškos buvo pačios JAV, kurioje Jim'o Crow įstatymai, įteisinę juodųjų piliečių segregaciją, galiojo iki pat 1965 m.? Šios aplinkybės net ir formaliai iš esmės patvirtintą prielaidą verčia vertinti atsargiai ir nelaikyti jos universalios akademine „tiesa“.

3.3 Demokratizacijos aplinka. S.Huntington'o „demokratizacijos bangų“ teorija praktikoje

Dar vienas nepriklausomas kintamasis, tikėtina, leidžiantis paaiškinti demokratizacijos bandymų sėkmę ar nesėkmę, yra tarptautinė aplinka – demokratijos tendencijos pasaulyje. Čia grįžtame prie S.Huntington'o „demokratizacijos bangų“ teorijos – esą, galima išskirti tam tikrus etapus Naujausių laikų istorijoje, kuomet pasaulyje vyravo demokratėjimo, ar atvirkščiai, grįžimo į autoritarizmą tendencijos. Atsižvelgdami į aukščiau apžvelgtas teorines demokratizacijos prielaidas, postuluoju, jog šios tendencijos yra reikšmingi demokratizacijos proceso sėkmei ar nesėkmei veiksniai. Tad reikėtų nustatyti, ar esama kokio nors ryšio tarp „demokratizacijos bangų“ ir demokratizacijos „iš išorės“ mėginimų sėkmės ar nesėkmės.

S.Huntington'as išskiria tris demokratizacijos bangas ir dvi „grįžtamasias“ bangas bei nubrėžia jų ribas laike:

- Pirmoji demokratizacijos banga: 1828-1926 m.
- Pirmoji grįžtamoji banga: 1922-1942 m.
- Antroji demokratizacijos banga: 1943 -1962 m.
- Antroji grįžtamoji banga: 1958-1975 m.

- Trečioji demokratizacijos banga: 1974 m. – dabar⁸³

Taigi čia vertinama, ar konkrečiu atveju, karinės intervencijos metais, pasaulyje vyravo palankios demokratizacijai tendencijos (tuo metu vyko „demokratizacijos banga“), ar ne (vyko „grįžtamoji banga“). Jeigu intervencija prasidėjo ir baigėsi „demokratizacijos bangos“ metais, tiriamam atvejui priskiriama teigiama reikšmė (aplinka demokratizacijai palanki), o jei intervencija ar jos dalis vyko „grįžtamosios bangos“ metais, atvejui priskiriama neigiama reikšmė (aplinka demokratizacijai nepalanki). Pereikime prie konkrečių atvejų.

Pirmoji JAV invazija į Kubą vyko 1989-1902 m. – pirmosios bangos metu. Galima teigti, jog pasaulinė aplinka demokratizacijai buvo palanki ir atvejui priskirti teigiamą reikšmę.

Tas pat konstatuotina ir antrosios invazijos į Kubą (1906-1909 m.) atveju.

Tuo tarpu intervencija invazija Panamoje (1903 – 1936 m.) bei Nikaragvoje (1909 – 1933 m.), nors ir prasidėjo pirmosios bangos metais tačiau JAV pajėgos iš šių šalių pasitraukė „išsibėgėjus“ grįžtamajai bangai taigi konstatuotina, jog aplinka sėkmingai demokratizacijai nebuvo palanki. Tokia pat išvada darytina pirmosios invazijos į Haitį atveju (1915 – 1934 m.) bei intervencijos Dominikos Respublikoje atveju (1916 – 1924 m.).

Trečioji invazija į Kubą prasidėjo ir baigėsi tebevykstant pirmajai demokratizacijos bangai (1917 – 1922 m.).

Invazijos į Japoniją (1945 – 1952 m.) bei Vakarų Vokietiją (1945 – 1949 m.) laikomos atskaitos tašku antrajai demokratizacijos bangai. Demokratiniai pokyčiai tuo metu vyko ir Austrijoje, Italijoje, Korėjoje, Lotynų Amerikoje, taigi aplinka sėkmingai demokratizacijai buvo palanki abiem atvejais.

Tuo tarpu antroji invazija į Dominikos Respubliką (1965 -1966 m.) prasidėjo ir baigėsi antrosios grįžtamosios bangos sąlygomis. Tas pat taikytina ir Pietų Vietnamo (1964 – 1973 m.) bei Kambodžos (1970-1973 m.) atvejais, tad vertinant jų aplinkos veiksnį, jam priskiriama neigiama reikšmė.

Galiausiai, invazijos į Grenadą (1983 m.), Panamą (1989 m.) ir Haitį (1994-1996 m.) surengtos prasidėjus trečiajai demokratizacijos bangai, taigi aplinka sėkmingai šių šalių demokratizacijai buvo palanki.

---

⁸³ Huntingon, p.16.

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Palanki demokratizacijai aplinka?	Pasekmės: demokratija po 10 metų?
Haitis	7	1994-1996	Taip	Ne
Panama	2,3	1989	Taip	Taip
Granada	0,092	1983	Taip	Taip
Kambodža	7	1970-73	Ne	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	Ne	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	Ne	Ne
Japonija	72	1945-52	Taip	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	Taip	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	Ne	Ne
Kuba	2,8	1917-22	Taip	Ne
Haitis	2	1915-34	Ne	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	Ne	Ne
Kuba	2	1906-09	Taip	Ne
Panama	0,45	1903-36	Ne	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	Taip	Ne

3. lentelė. Demokratizacijos bandymai pasaulinių tendencijų atžvilgiu

Iš šios lentelės matyti, jog S.Huntington'o teorija iš dalies leidžia pagrįsti pasaulinės aplinkos veiksnio įtaką demokratizacijos bandymų sėkmei ar nesėkmei. Matyti, jog visi keturi sėkmingi demokratizacijos „iš išorės“ bandymai vyko esant palankioms tendencijoms. Žinoma, galima sutikti, jog Japonijos bei Vokietijos atvejai buvo išskirtiniai – jos pralaimėjo II Pasaulinį karą, ir sulig jų demokratizacijos pradžia prasideda ir antroji demokratizacijos banga. Tačiau galima ir teigti, jog demokratiškos valstybių pergalė kare taip pat prisidėjo buvo dalis išorinio veiksnio – demokratizacijai palankios pasaulinės aplinkos. Tačiau aplinkos veiksnio lemiamu laikyti neleidžia Kubos ir Haičio atvejai, kurie, vis dėlto, jo įtakos visiškai nepaneigia – ką rodo Panamos, Nikaragos, Dominikos Respublikos, Pietų Vietnamo ir Kambodžos demokratizacijos bandymų nesėkmės atitikimas tuo metu pasaulyje vyravusioms nepalankioms demokratizacijai tendencijoms.

Vis dėlto, šios prielaidos taip pat turi kritinių taškų, iš kurių svarbiausias – laiko aplinkybė. Ar pirmoji demokratizacijos banga, vykusi XIX a., laikytina lygiaverte antrajai ir trečiajai bangoms, kurių metu demokratizacijos mastas buvo gerokai platesnis tiek skaitine (efektyvių demokratijų atsiradimo), tiek geografinė, tiek geopolitinė prasme? Neturint aiškaus atsakymo į šį klausimą, demokratizacijos aplinkos veiksnys taip pat laikytinas tik sąlyginiu, iš dalies paaiškinančiu demokratizacijos sėkmę.

3.4 Prievartos kontrolė

Kad karininkija ir kariuomenė yra svarbus veiksnys valstybės raidai, rodo nevienas empirinis pavyzdys⁸⁴. Jo reikšmė neabejoja ir teoretikai: Ch.Tilly's, R.Dahl'is ir daugelis kitų autorių netgi tvirtina, jog būtent kariuomenės vystymasis davė postūmį šiuolaikinių tautinių valstybių susiformavimui⁸⁵, tad karinio elemento įtaka demokratizacijos procesams negali būti neįvertinta.

Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, demokratizacijai (ar poliarchijos atsiradimui) svarbi yra prievartos institucijų – visų pirma, kariuomenės, - civilinė kontrolė. S.Huntington'as kariuomenės pajungimą civilių kontrolei sieja visų pirma su kariuomenės profesionalizmo maksimizavimu. Pasak autoriaus, civilinei valdžiai pavaldi kariuomenė yra profesionali ir pakankamai autonomiška, depolitizuota sfera, esanti tik valstybės įrankis, o ne atvirksčiai⁸⁶. Vadinasi, siekiant įvertinti prievartos koncentravimo ir kontrolės įtaką demokratizacijos proceso sėkmei, reikėtų nustatyti, kokį vaidmenį valstybės valdyje intervencijos metu atliko šalies kariuomenė. Tais atvejais, kuomet intervencijos metu ar po jos šalies valdžia atitinka civiliams – demokratiniu būdu suformuojama šalies valdžia, galima teigti, jog prievartos institucijos jiems pavaldžios, kas laikytina demokratizacijai palankiu veiksmu. Suprantama, kad daugeliu atveju į valdžią demokratiniu keliu gali būti išrenkami ir kariškiai – išsivadavimo karų, revoliucijų lyderiai ir pan., tad kariškių buvimas valdžioje savaime neturėtų suponuoti, jog smurtinė prievarta šalyje yra nepavaldi civilinei kontrolei. Tokiais atvejais tiriama, kokios aplinkybės lėmė šių kariškių atsiradimą valdžioje, svarbiausia – atkreipiant dėmesį, ar vidiniuose politiniuose procesuose buvo naudojami kariniai veiksmai, ar jie turėjo įtakos valdžios pasikeitimui. Tiriama ir ar valstybėje veikė (veikia) kokios nors centrinei valdžiai nepaklūstančios karinės grupės. Jei taip, darytina prielaida, jog prievarta civiliams nepavaldi, kas, remiantis teorija, yra demokratizacijai nepalanki aplinkybė. Apžvelkime empirinius pavyzdžius.

Su JAV pagalba Kuba iškovoja nepriklausomybę nuo Ispanijos 1902 m. Tuo metu šalies prezidentu išrenkamas Tomas Estrada Palma, buvęs Kubos nepriklausomybės karo („Dešimtmetis karas“ su Ispanija, vykęs 1868 – 1878 m.)

---

⁸⁴ Čia galima prisiminti ir ištisą virtinę karinių perversmų Lotynų Amerikoje antroje XX a. pusėje, Franco režimą Ispanijoje, „Pulkininkų režimą“ Graikijoje 1964-1974 m. ir daugelį kitų pavyzdžių.

⁸⁵ Plg. Tilly, Ch. *European Revolutions, 1492 – 1992*. – Oxford, UK & Cambridge, USA. 1993 ir Dahl.

⁸⁶ Huntington, S. *The Soldier and the State*. – London : Harvard University Press, 2003. p. 84.

generolas. Buvęs kariškis į valdžią ateina ir po 1906-1909 m. JAV intervencijos – tai Jose Miguel'is Gomez'as. Tas pat pasakytina ir apie dar vieną Kubos prezidentą, Gerardo Machado, išrinktą šalies vadovu 1925 m., po 1917 – 1922 m. JAV invazijos. Nors prezidento postą savo laiku jie užėmė demokratiniu būdu, visi trys turėjo karinius laipsnius, o jų politinė karjera neatsiejama nuo karinių veiksmų šalies viduje – T.E.Palma, nors ir išrenkamas prezidentu antrai kadencijai, jos nebaigia dėl kilusio smurto protrūkio – J.M.Gomez'o vadovaujamų liberalų sukilimo, po kurio Gomez'as išrenkamas antruoju Kubos prezidentu. G.Machado, dar vienas Nepriklausomybės karo generolas, taip pat tampa prezidentu po ginkluotų Kubos liberalų ir konservatorių susirėmimų. Taigi tiriant visus tris Kubos atvejus, teigtina, jog šioje nebuvo civilinės prievartos kontrolės ir prievartos struktūrų depolitizacijos, greičiau priešingai – smurtinė prievarta buvo neatsiejama vidinio politinio proceso dalis.

Panamoje padėtis buvo kiek kitokia. 1903 m. paskelbusios nepriklausomybę nuo Kolumbijos šalies faktiniu vadovu tampa Demetrio H. Brid'as, laikraščio redaktorius ir žinomas humanistas. JAV intervencija, trukusi daugiau kaip 30 metų, labiau sietina su ekonominių jungtinių Valstijų interesų gynimu šioje valstybėje, bei buvo mažai sietinos kariniais veiksmais⁸⁷. Netrukus po JAV invazijos, Panamos kariuomenės vadas, generolas Estaban'as Huertes'as išformuoja šalies kariuomenę (1904 m.), ją pakeičia Nacionalinė policija, atliekanti teisėsaugos funkciją, ir apie ryškesnį kariškių vaidmenį šalies politiniame gyvenime galima kalbėti jau tik 1968 m., kuomet nuverčiamas neseniai išrinktas prezidentas Arnulfo Arias'as Madrid'as, o šalį ima valdyti generolo Omar'o Torrijos'o karinė chunta. Tad teigtina, jog pirmosios JAV intervencijos į Panamą metais (1903 -1936 m.) prievartos struktūros buvo pavaldžios civiliams. Įdomu pastebėti, jog situacija buvo visiškai priešinga antrosios JAV intervencijos metu, kuomet Jungtinės Valstijos nuvertė šios šalies diktatorių, generolą Manuel'į Noriega. Nors Panamos prezidentu nedelsiant inauguruojamas Guillermo Endara, tačiau JAV, kaip pastebi tarptautinė organizacija *Human Rights Watch*, nebuvo suinteresuotos gilesnėmis valdžios reformomis, ir nesiėmė išformuoti „svarbiausio jo [Noriega'os – B.N.] galios šaltinio – Panamos ginkluotųjų pajėgų“⁸⁸. Tad galima teigti, jog nors iš šalies valdžios ir buvo eliminuotas diktatorius, jo struktūra – kariuomenė, - po invazijos liko jam pavaldi karinė struktūra, dalyvavusi

---

⁸⁷ Meditz, S.W., Hanratty, D.M. Internetinė prieiga: < <http://countrystudies.us/panama/11.htm>>, [žiūrėta 2007-04-23].

šalies politiniuose procesuose⁸⁹, kas leidžia teigti, jog šiuo atveju prievartos instrumentai nebuvo pavaldūs civilinei valdžiai.

Nikaragva JAV intervencijos metais pasižymėjo politiniu nestabilumu ir ginkluotais liberalų bei konservatorių susirėmimais. Pastebėtina, jog JAV remiamas konservatorius Juan'as Jose Estrada į valdžią 1909 m. taip pat ateina karinio perversmo keliu, o kariškiai šiuo laikotarpiu ne kartą įsikiša į politinius procesus⁹⁰. Šios aplinkybės leidžia teigti, jog prievartos struktūros Nikaragvoje tiriamuoju laikotarpiu nebuvo depolitizuotos ir pajungtos civilių kontrolei.

Haitį JAV buvo okupavusios 1915 – 1934 m. Šalyje, kuriai tuo metu vadovavo Jungtinių Valstijų karinės pajėgos, iki pat 1929 m. buvo įvesta karo padėtis, ir vietiniai gyventojai daugeliu atvejų buvo atsieti nuo valstybės valdymo procesu⁹¹. Šios aplinkybės neleidžia vienareikšmiai kategorizuoti Haičio atvejo: viena vertus, šalį valdė karinis režimas, nepavaldus vietinių civilių kontrolei. Antra vertus, šie kariškiai pakluso civilių nurodymams, gaunamiems iš Vašingtono. Galiausiai, neaptikta duomenų, kad tuo metu šalyje veikė kokios nors civilinei valdžiai nepaklūstančios karinės jėgos. Taigi galima teigti, jog prievartos kontrolė šalyje buvo įgyvendinta.

Tokia pat reikšmė priskirtina ir antrosios JAV intervencijos į Haitį (1994 – 1996 m.) atveju. Tais metais invazija surengta siekiant sugrąžinti į valdžią Jean-Bertrand'ą Aristide'ą, išrinktą Haičio prezidentu 1991 m. ir netrukus nuverstą karinės chuntos, vadovaujamos Raoul'io Cedras'o. Vienas pirmųjų į postą sugrąžinto J.B.Aristide'o darbų buvo kariuomenės išformavimas⁹², taigi prievartos institucijų, nepaklūstančių ar galinčių nepaklusti civilių valdžiai, šalyje paprasčiausiai neliko.

Vertindami Dominikos Respublikos atvejį 1916-1924 m. JAV okupacijos metu, vėl susiduriame su tam tikra dviprasmybe. Viena vertus, JAV pastangomis okupacijos metais šalyje buvo įvykdytos kariuomenės reformos – sukurta profesionali, centrinei valdžiai pavaldi Dominikos policija (*Dominican Constabulary*

---

⁸⁸ Human Rigts Watch. *Panama*. <<http://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Panama.htm>>, [žiūrėta 2007-04-23].

⁸⁹ Ten pat.

⁹⁰ P vz., konservatorių remiamo generolo Emiliano Chamoro atėjimas į valdžią 1925 m.

⁹¹ Haggerty, R. *Haiti: a Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. Internetinė prieiga: <<http://countrystudies.us/haiti/15.htm>>, [žiūrėta: 2007-04-23].

⁹² BBC news. *Q&A: Crisis in Haiti*. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3378671.stm>>, [žiūrėta: 2007-04-24].

Guard), vėliau tapusi Nacionaline Gvardija⁹³. Antra vertus, kaip ir Haičio atveju, Dominikos Respublikoje buvo įvestas tiesioginis JAV karinių pajėgų valdymas. Kaip ir Haičio atveju, iki intervencijos karinės pajėgos buvo ne kartą panaudotos vidinių politinių nesutarimų metu. Galiausiai, prezidentas Horacio Vasquez'as Lajara, parėmęs valdžią iš JAV administracijos 1924 m., taip pat buvo kariškis, nors jo valdymo metai, iki karinio Rafael'io Trujillo perversmo 1930 m., pasižymėjo „pagarba politinėms ir pilietinėms gyventojų teisėms“⁹⁴. Taigi, su išlygomis, šios aplinkybės verčia teigti, jog visiškos civilinės prievartos kontrolės Dominikos Respublikoje pirmosios JAV invazijos metu nebuvo.

Jungtinės Valstijos dar kartą įsiveržia į Dominikos Respubliką 1965 m., po šioje šalyje jaunesniųjų karininkų ir civilių kovotojų sukeltos vad. Konstitucionalistų revoliucijos. Įsitikinusi, kad Konstitucionalistų judėjime dominuoja komunistai, ir jų jokių būdu negalima prileisti prie valdžios, JAV administracija dislokuoja Dominikoje 20 tūkst. karių. JAV pajėgoms prižiūrint, surengiami prezidento rinkimai, kuriuos laimi Amerikos remiamas Joaquin'as Balaguer'is, pasižymėjęs represyviu autoritariniu valdymu, tačiau ir aiškiai anti-socialistiniu požiūriu. Pažymėtina, jog šis vadovas siekė apsisaugoti nuo galimo Dominikos kariškių įsikišimo į vidaus politikos procesus bei vykdė aktyvias kadrines reformas šalies kariuomenėje bei policijoje⁹⁵, siekdamas jas padaryti kaip įmanoma labiau pavaldžias centrinei, civilinei valdžiai. Taigi formaliai, šiuo atveju prievartos kontrolės būta⁹⁶.

Vakarų Vokietija ir Japonija po II Pasaulinio karo buvo okupuotos su svarbiausiu tikslu: demilitarizuoti šias valstybes⁹⁷. Japonijai ir Vokietijai pralaimėjus karą ir sudėjus ginklus, vykstant sparčiai denacifikacijai (Vokietijoje) ir demilitarizacijai (Japonijoje), apie kokią nors vietinių karinių grupuočių ar karininkijos įtaką politiniams procesams būtų sudėtinga. Kita vertus, abiem atvejais šalių valdžia vietiniams politikams buvo perduota toli gražu ne iš karto, o po kelių

---

⁹³ . Haggerty, R. *Dominican Republic: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <<http://countrystudies.us/dominican-republic/10.htm>>, [žiūrėta: 2007-04-23].

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ S.Huntington'as, ko gero, kvestionuotų su tokį vertinimą, pripažindamas, jog tai galima laikyti subjektyvia kontrole, t.y. kariuomenės ir policijos paklusnumu valdžios institucijai, bet ne objektyvia kontrole, pasižyminčia kariuomenės profesionalizmu, depolitizavimu bei autonomija. Žr. Huntington,S. *The Soldier and the State*. – Harvard : University Press, 2003.

JAV okupacijos metu, kas šias abi valstybes iš dalies prilygina Haičio atvejui. Kaip ir pastaruoju, Japonijai ir Vokietijai priskiriame teigiamą reikšmę: prievartos kontrolės šiose šalyse būta.

Vietnamo atvejį įvertinti yra nemažiau sudėtinga, visų pirma todėl, kad skirtingai nei kitais aptartais atvejais, šioje valstybėje JAV patyrė pralaimėjimą ir buvo priverstos trauktis. Nors 1973 m. Paryžiaus taikos sutartis pripažino ir Šiaurės, ir Pietų Vietnamo suverenitetą, pastaroji valstybė gyvavo neilgai, iki 1976 m., kuomet po Šiaurės invazijos įkurta Socialistinė Vietnamo Respublika. Kita vertus, vargu ar galima teigti, jog valstybėje, kovojusioje su Prancūzija Indokinijos kare, vadovaujamoje šį karą laimėjusių komunistų lyderio Ho Chi Minh'o, vėliau įsitraukusioje į pilietinį karą bei patyrusioje JAV intervenciją, tuo metu būta civiliams pavaldžių prievartos institucijų. Ideologinis ir politinis komunistinės Šiaurės ir JAV remiamų Pietų konfliktas tuo metu buvo sprendžiamas karinėmis priemonėmis⁹⁸, kad leidžia Vietnamo atveju konstatuoti civilinės kariškių kontrolės nebuvimą.

Panašios išvados peršasi ir tiriant Kambodžos invazijos atvejį. Čia, po 1970 m. Lon Nol'o perversmo, kilo ginkluotas konfliktas tarp šalies valdžios ir Šiaurės Vietnamo pajėgų, iki tol turėjusių savo bazes Kambodžos teritorijoje. Netrukus šalyje prasidėjo ir pilietinis karas, kuris, nepaisant JAV intervencijos, baigėsi komunistiškųjų „Raudonųjų khmerų“ pergale ir aukščiau minėto diktatoriaus Pol Pot'o atėjimu į valdžią. Be pertrūkių iki JAV invazijos, jos metu ir po amerikiečių pasitraukimo šalyje vykę kariniai konfliktai taip pat neleidžia teigti, jog šiuo atveju prievartos institucijos buvo pavaldžios civiliams ir kad kariuomenė buvo depolitizuota.

1983 m. intervencija į Grenados salą įvyko kilus konfliktui Maurice'o Bishop'o įkurto socialistinio JEWEL judėjimo režimo viduje. Pažymėtina, kad M.Bishop'as į valdžią atėjo perversmo keliu. Jam vadovaujant šaliai, įsteigiama Liaudies revoliucinė armija (*People's Revolutionary Army* – PRA), kurios kariškiai po kilusių vidinių nesutarimų, sušaudė patį M.Bishop'ą ir jo bendražygius (1983 m. spalio 19 d.), netrukus po to ir surengiama JAV invazija. Šios aplinkybė leidžia teigti, jog kariuomenė Grenadoje nebuvo pajungta civilinės valdžios kontrolei.

---

⁹⁷ Jennings, R.S. *The Road Ahead. Lessons in Nation Building from Japan, Germany, and Afghanistan for Postwar Iraq*. – Washington : United States Institute of Peace, 2003.

⁹⁸ Žr. Cima, R.J. *Vietnam: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. <<http://countrystudies.us/vietnam/>>, [žiūrėta 2007-04-23].

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Smurtinės prievartos kontrolė?	Pasekmės: demokratija po 10 metų?
Haitis	7	1994-1996	Taip	Ne
Panama	2,3	1989	Ne	Taip
Grenada	0,092	1983	Ne	Taip
Kambodža	7	1970-73	Ne	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	Ne	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	Taip	Ne
Japonija	72	1945-52	Taip	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	Taip	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	Ne	Ne
Kuba	2,8	1917-22	Ne	Ne
Haitis	2	1915-34	Taip	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	Ne	Ne
Kuba	2	1906-09	Ne	Ne
Panama	0,45	1903-36	Taip	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	Ne	Ne

4. Lentelė. Valdžios ir kariškių santykis valstybėse bei demokratizacija

Iš šios lentelės matyti, jog prievartos institucijų pajungimas civilių kontrolei toli gražu nėra lemiamas veiksnys sėkmingai demokratizacijai iš išorės. Ir Panamoje, ir Grenadoje, kurias laikome sėkmingais demokratizacijos pavyzdžiais, kariuomenė nebuvo depolitizuota ir pajungta civilinės valdžios kontrolei. Kita vertus, jei tai būtų svarbiausia sąlyga demokratizacijai, Dominikos Respublikoje po 1965 – 1966 m. invazijos, bent jau teoriškai, turėjo įsitvirtinti demokratinis režimas. Bet visiškai šio veiksnio, kaip nereikšmingo, atmesti taip pat neišeina: Kubos, Kambodžos, Pietų Vietnamo, o taip pat Japonijos ir Vokietijos pavyzdžiai leidžia teigti, jog tam tikro ryšio tarp kariuomenės depolitizavimo bei pajungimo civilių kontrolei ir demokratijos įtvirtinimo, esama. Tačiau detalesnis šio santykio tyrimas ir įvertinimas – jau ne šio darbo objektas.

3.5 Demokratizacijos kryptis. Pakeisti valdžią ar pakeisti visuomenę?

Kaip jau buvo pastebėta teorinėje darbo dalyje, galima mėginti demokratizuoti valstybę „iš išorės“ dviem kryptimis: „iš apačios į viršų“, t.y. skatinant pilietinės visuomenės plėtrą, skiepijant joje pro-demokratinės idėjas, arba „iš viršaus į apačią“, t.y. nukreipiant pastangas į elitą ir valdžios institucijas, siekiant jas išmokyti

demokratinio elgesio ar paprasčiausiai pakeičiant nedemokratiškus šalies vadovus kitais. Kaip rodo empiriniai pavyzdžiai, pastaroji demokratizacijos kryptis pasirenkama dažniau, neretai paprasčiausiai pakeičiant autoritarinę šalies vadovybę kita, labiau pro-demokratiškai ar pro-vakarietiškai nusiteikusia administracija. Šiame skyriuje įvertiname, kokią kryptį JAV pasirinko aptariamais atvejais. Svarbu pažymėti, jog, kaip pastebi teoretikai, demokratizacijos kryptis turėtų būti adekvati sąlygoms konkrečioje demokratizuojamoje valstybėje: jei jos visuomenė neišsivysčiusi, silpna, poveikis „iš apačios į viršų“ greičiausiai bus nerezultatyvus. Taigi demokratizacijos krypties kintamąjį kiekvienu konkrečiu atveju reikėtų vertinti lygiagrečiai su šalies ekonomikos ir visuomenės išsivystymo kintamuoju.

Bandant vertinti kintamuosius atsižvelgta į intervencijos trukmę: sudėtinga tikėtis, kad okupacinės pajėgos vykdė kokias nors plataus masto reformas šalyse, iš kurių pasitraukė netrukus po invazijos, t.y. tais pačiais ar kitais metais. Taip pat tikrinta ir kokių konkrečiai veiksmų ėmėsi demokratizuojanti valstybė konkrečiu atveju: ar apsiribota tik valdančiojo režimo pakeitimu, ar vykdyti platesni, visuomenę apimantys darbai. Antra vertus, susidurta su svarbia problema: nė vienu atveju po karinės intervencijos nebuvo vykdoma demokratizacija „iš apačios“ į viršų „grynąja forma“, t.y. nesiimant permainų šalies elite. Geriausiu atveju, invazijos metu demokratizacijos „taikiniu“ buvo pasirenkamas ir elitas, ir visuomenė, o dažniausiai – tik elitas. Vadinas, vertinant kintamąjį, reikšmės „iš apačios į viršų“ priskyrimas gali būti tik sąlyginis, ir taikomas tais atvejais, kuomet aptinkama, jog intervencijos metu buvo siekiama ir permainų šalies visuomenėje, o ne tik elito sluoksnyje.

Tokiu būdu JAV vykdytų reformų ir rekonstrukcijos darbų mastai Japonijoje ir Vokietijoje po II pasaulinio karo leidžia teigti, jog demokratizacija buvo vykdoma ir „iš apačios į viršų“: viena vertus, peržiūrėta valstybės tarnybos sistema, iš jos pašalinti ankstesniojo, nedemokratinio režimo atstovai. Kita vertus, imtasi ir priemonių visuomenės paramai demokratiniam režimui užtikrinti⁹⁹. Abiem šiems atvejams priskirtina reikšmė „iš apačios į viršų“.

Tuo tarpu invazijų Grenadoje ir Panamoje trukmė buvo trumpa: į abi valstybes įsiveržta su tikslu pakeisti valdantįjį režimą¹⁰⁰, ir tais pačiais metais JAV pajėgos iš

---

⁹⁹ Apie JAV pajėgų vykdytas valdymo, švietimo reformas, žr. Jennings, p.14-16.

¹⁰⁰ Gilboa, E. *The Panama Invasion Revisited: Lessons for the Use of Force in the Post Cold War Era//Political Science Quarterly* – Winter, 95/96, vol.110, issue 4, t.p. Morales, W.Q. *US Intervention and the New World Order: lessons form Cold War and post-Cold War cases//Third World Quarterly*, vol.15, No.1, 1994.

šių šalių išvedamos. Neaptikta duomenų apie kokius nors okupacinių pajėgų veiksmus siekiant permainų visuomenėje (1988 m. JAV skyrė finansinę paramą Panamos opozicinėms jėgoms pasirengti 1989 m. vykusiems prezidento rinkimams, tačiau tai taip pat laikytina į elitą nukreiptais veiksmais) , tad nepriklausomam kintamajam abiem atvejais priskiriama reikšmė „iš viršaus į apačią“.

Apie tam tikrus mėginimus reformuoti Kubos visuomenę galbūt išeitų kalbėti tik vienu iš trijų intervencijos į šią šalį atvejų: 1917-1922 m., kuomet šioje saloje įsikuria nemažai amerikiečių. Kuboje susiformuoja visuomenės dalis, veikianti kaip „laidininkas“ amerikietiškujų vertybių ir pasaulėžiūros (tikėtina - taip pat ir požiūrio į demokratinį režimą) perdavimui į Kubos visuomenę¹⁰¹. Ginčijamasi, kiek šis laidininkas buvo efektyvus, turint omenyje, kad Kuboje gyvenantys amerikiečiai nelaikė kubiečių sau lygiaverčiais ir daugeliu atvejų nepriėmė juos ignoravo¹⁰², tačiau galima teigti, jog šiuo atveju tam tikros demokratizacijos (čia veikia sietinos su „amerikonizacijos“ sąvoka), Kuboje būta.

Pirmoji tiriama invazija į Panamą truko daugiau nei tris dešimtmečius, ir tai leidžia tikėtis, jog JAV ėmėsi tam tikrų priemonių visuomenei demokratizuoti. Tačiau išskyrus JAV diplomatų konsultacijas Panamos valdžios pareigūnams, rinkimų stebėjimą ir karinių pajėgų dislokavimą šalyje JAV ekonominių interesų, susijusių su Panamos kanalu, apsaugai užtikrinti¹⁰³, užuominų apie demokratizacijos „iš apačios į viršų“ mėginimus neaptikta.

Panaši išvada persasi ir Nikaragvos atveju, kur JAV pajėgos taip pat buvo dislokuotos ganėtinai ilgą laiką: 1909 – 1933 m., tačiau daugiausiai – kaip *priminimas, kad JAV gali panaudoti jėgą ir siekis išlaikyti konservatorius valdžioje*¹⁰⁴. Šiuo atveju vėl fiksuojamas JAV, kaip rinkimų stebėtojo, tarpininko tarp konfliktuojančių politinio elito grupių, bet ne permainų visuomenėje „nešėjo vaidmuo“.

Šiek tiek kitokia padėtis stebima Haiityje, kur JAV okupacinis režimas (1915 - 1934 m.) vykdė plataus masto infrastruktūros, fiskalines reformas, rūpinosi visuomenės sveikatos priežiūra ir švietimu¹⁰⁵. Taigi galima teigti, jog veiksmų,

---

¹⁰¹ Corbin, J. *Cubanos, Americans and Modes of Being Between in pre-Castro Cuba/Third World Quarterly*, vol.26, No.3, 2005. p.554.

¹⁰² Ten pat.

¹⁰³ Meditz, Hanratty.

¹⁰⁴ Merrill.

¹⁰⁵ Haggerty.

nukreiptų „iš apačios į viršų“ Haityje pirmosios invazijos metais būta, ko neišeina konstatuoti apie antrąją JAV invaziją, apsiribojusią vien J.B. Aristide'o sugražinimu į valdžią.

Dominikos Respublika JAV invaziją patyrė 2 kartus. Pirmosios invazijos metais, kaip ir Haityje, JAV administracija čia vykdė plataus masto reformas, leidžiančias konstatuoti, jog demokratizacijos mėginimų „iš apačios į viršų“ šioje valstybėje būta. Tuo tarpu antroji invazija 1965 m. jau laikytina tik siekiu sureguliuoti šalyje kilusį pilietinį konfliktą ir užkirsti kelią komunistinėmis pažiūromis kaltinamiems konstitucionalistams ateiti į valdžią. Taigi laikytina, jog ši intervencija atitinka demokratizacijos iš išorės, kurios taikiniu pasirinktas šalies elitas, atveju.

Analogiškai galima vertinti ir Pietų Vietnamo bei Kambodžos atvejus, kur JAV invazijos apsiribojo kariniais veiksmais siekiant stabilizuoti padėtį regione ir įtvirtinti pro-vakarietišką režimą¹⁰⁶. Duomenų, jog į pilietinį karą įsitraukusiose Vietnamo ir Kambodžos visuomenėse buvo vykdomos kokios nors su demokratizacija sietinos programos, aptikti nepavyko, taigi konstatuotina, jog šiose valstybėse JAV veiksmai buvo nukreipti į elitą.

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Demokratizacijos kryptis	Moderni ekonomika/stipri vidurinioji klasė	Pasekmės: demokratiška po 10 metų?
Haitis	7	1994-1996	V.A.	Ne	Ne
Panama	2,3	1989	V.A.	Ne	Taip
Grenada	0,092	1983	V.A.	Ne	Taip
Kambodža	7	1970-73	V.A.	Ne	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	V.A.	Ne	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	V.A.	Ne	Ne
Japonija	72	1945-52	A.V.	Taip	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	A.V.	Taip	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	A.V.	Ne	Ne
Kuba	2,8	1917-22	A.V.	Ne	Ne
Haitis	2	1915-34	A.V.	Ne	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	V.A.	Ne	Ne
Kuba	2	1906-09	V.A.	Ne	Ne
Panama	0,45	1903-36	V.A.	Ne	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	V.A.	Ne	Ne

5. **lentelė.** Demokratizacijos kryptys ir ekonomikos/visuomenės išsivystymas demokratizuojamose valstybėse.

Paaiškinimas: A.V. – kryptis „iš apačios į viršų“; V.A. – „iš viršaus į apačią“.

¹⁰⁶Lipscomb, T. *What America Won in Vietnam//Human Events* - 5/9/2005, Vol. 61 Issue 16, p9-9, 1p, 1c

Iš šios lentelės matyti, jog demokratizacijos krypties veiksnys geriausiu atveju tik iš dalies paaiškina demokratizacijos sėkmės ar nesėkmės atvejus. Galima sutikti, jog ši aplinkybė buvo svarbi Japonijoje ir Vokietijoje, turėjusiose pakankamai modernią visuomenę. Mažiau išsivysčiusiose Dominikoje, Kuboje ir Haityje panašios, į visuomenę nukreiptos priemonės nepasiteisino. Kita vertus, panašiose ekonomikos ir vidurinėsios klasės išsivystymu Grenadoje ir Panamoje pakako tik valdžios pakeitimo, kad demokratija būtų įtvirtinta, nors daugumoje tiriamų valstybių, kur buvo taikomos į elitą orientuotos priemonės, demokratizacijos bandymai patyrė nesėkmę. Apibendrinant konstatuotina, jog vienas šis veiksnys nėra svarus ar pakankamas demokratizacijos sėkmei ar nesėkmei paaiškinti.

3.6 Demokratizacija vienašališkomis ar bendromis pastangomis?

Kaip minėta teorinėje darbo dalyje, dar vienas demokratizaciją skatinantis veiksnys – tarptautinės bendruomenės pozicija karinėmis priemonėmis vykdomos demokratizacijos atžvilgiu. Ji laikytina demokratizacijai palankiu veiksniu tais atvejais, kuomet karinė intervencija vykdoma ne vienašališkai, t.y. kuomet invaziją vykdo jungtinės keleto valstybių pajėgos arba turint autoritetingos tarptautinės organizacijos, tokios kaip Jungtinės tautos, mandatą, taip padidinant tarptautinį intervencijos legitimumą. Be to, tai leidžia tvirtinti, jog poveikį demokratizuojamai šaliai darančių valstybių politikoje esama homogeniškumo, kas yra vienas demokratizacijai reikalingų svertų.

Grįžę prie tiriamų atvejų, iš karto galime konstatuoti, kad JAV buvo būdingas vienašališkas požiūris į demokratizaciją: iš 16 atvejų (įskaitant Afganistaną), 2 invazijos (į Haitį 1994 m. ir Afganistaną 2001 m.) buvo sankcionuotos Jungtinių Tautų, dar viena invazija – į Vakarų Vokietiją – buvo vykdoma kartu su sąjungininkėmis, o Japoniją JAV įveikė taip pat su sąjungininkių pagalba, tačiau vėlesnių valstybės atkūrimo darbų ėmėsi viena pati. Likusios invazijos buvo vykdomos vienpusiai, pačių JAV pastangomis¹⁰⁷.

---

¹⁰⁷ Pei, p.54.

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Invazijos metai	Vienašalės ar daugiašalės demokratizacijos pastangos?	Pasekmės: demokratija po 10 metų?
Haitis	7	1994-1996	Daugiašalė	Ne
Panama	2,3	1989	Vienašalė	Taip
Grenada	0,092	1983	Vienašalė	Taip
Kambodža	7	1970-73	Vienašalė	Ne
Pietų Vietnamas	19	1964-73	Vienašalė	Ne
Dominikos Respublika	3,8	1965-66	Vienašalė	Ne
Japonija	72	1945-52	Abi	Taip
Vakarų Vokietija	46	1945-49	Daugiašalės	Taip
Dominikos Respublika	0,895	1916-24	Vienašalė	Ne
Kuba	2,8	1917-22	Vienašalė	Ne
Haitis	2	1915-34	Vienašalė	Ne
Nikaragva	0,62	1909-33	Vienašalė	Ne
Kuba	2	1906-09	Vienašalė	Ne
Panama	0,45	1903-36	Vienašalė	Ne
Kuba	1,6	1898-1902	Vienašalė	Ne

6. **Lentelė.** Vienašališkumas/daugiašališkumas ir invazijos pasekmės

Iš šios lentelės matyti, jog daugiašalės pastangos demokratizuoti valstybę taip pat nėra vienareikšmis „kelias į sėkmę“ – jos nepadėjo įtvirtinti demokratijos Haiityje, iki šiol išgyvenančiam politinę krizę. Kita vertus, vienų JAV įvykdyta invazija į Grenadą ir Panamą taip pat neleidžia paaiškinti šių valstybių demokratizacijos sėkmės. Galima konstatuoti, jog įvertinus visus numatytus veiksnius atskirai, neišėjo aptikti nė vieno, kuris kategoriškai leistų tvirtinti, jog jo nesant, sėkminga demokratizacija neįmanoma.

3.7 Sėkmingos demokratizacijos kelias

Apibendrinant šią darbo dalį, identifikuotus nepriklausomus kintamuosius su jiems priskirtomis reikšmėmis galima perkelti į bendrą lentelę:

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Moderni ekonomika/ stipri vidurinioji klasė	Demokratizacijos kryptis	Smurtinės prievartos kontrolė?	Palanki demokratizacijai aplinka?	Homogeniška visuomenė	Invazijos metai	Vienašalės ar daugiašalės demokratizacijos pastangos?	Demokratija po 10 metų?
Haitis	7	Ne	V.A.	Taip	Taip	Ne	1994-96	Daugiašalė	Ne
Panama	2,3	Ne	V.A.	Ne	Taip	Taip	1989	Vienašalė	Taip
Grenada	0,092	Ne	V.A.	Ne	Taip	Taip	1983	Vienašalė	Taip
Kambodža	7	Ne	V.A.	Ne	Ne	Ne	1970-73	Vienašalė	Ne
Pietų Vietnamas	19	Ne	V.A.	Ne	Ne	Ne	1964-73	Vienašalė	Ne
Dominikos Respublika	3,8	Ne	V.A.	Taip	Ne	Ne	1965-66	Vienašalė	Ne
Japonija	72	Taip	A.V.	Taip	Taip	Taip	1945-52	Abi	Taip
Vakarų Vokietija	46	Taip	A.V.	Taip	Taip	Taip	1945-49	Daugiašalės	Taip
Dominikos Respublika	0,895	Ne	A.V.	Ne	Ne	Ne	1916-24	Vienašalė	Ne
Kuba	2,8	Ne	A.V.	Ne	Taip	Ne	1917-22	Vienašalė	Ne
Haitis	2	Ne	A.V.	Taip	Ne	Ne	1915-34	Vienašalė	Ne
Nikaragva	0,62	Ne	V.A.	Ne	Ne	Taip	1909-33	Vienašalė	Ne
Kuba	2	Ne	V.A.	Ne	Taip	Ne	1906-09	Vienašalė	Ne
Panama	0,45	Ne	V.A.	Taip	Ne	Taip	1903-36	Vienašalė	Ne
Kuba	1,6	Ne	V.A.	Ne	Taip	Ne	1898-1902	Vienašalė	Ne

7. **lentelė.** Demokratizacijos bandymai ir nepriklausomi kintamieji.

Nagrinėjant sėkmingos demokratizacijos atvejus Japonijoje ir Vokietijoje, matyti, kad abiejose šiose valstybėse, turinčiose išsivysčiusią ekonomiką ir stiprią viduriniąją klasę, taikyta demokratizacijos „iš apačios į viršų“ kryptis. Joms abiem būdinga smurtinės prievartos kontrolė, homogeniška visuomenė (turint omenyje aukščiau minėtą Vokietijos išlygą). Intervencija į Vokietiją ir (iškart po karo) į Japoniją buvo daugiašalė, be to, aplinka demokratizacijai (demokratiinių valstybių pergalė kare ir prasidėjusi II „demokratizacijos banga“) taip pat buvo palanki. Šių vidinių ir išorinių veiksnių suma, tikėtina, sudarė prielaidų sėkmingai šių šalių demokratizacijai kompleksą.

Tačiau ką tokiu atveju reikštų Grenados ir Panamos atvejai, kuriems, kaip matyti iš aukščiau pateiktų duomenų, nebūdinga nei išsivysčiusi ekonomika ar stipri vidurinioji klasė, kurias JAV siekė demokratizuoti vienašalėmis pastangomis, taikydama į elitą nukreiptus veiksmus? Pastebėtina, kad šioms valstybėms, kaip ir Japonijai bei Vokietijai, būdinga homogeniška visuomenė bei demokratizacijai

palanki aplinka, tačiau be minėtų išorinių bei vidinių veiksnių, Grenadą ir Panamą nuo Vokietijos ir Japonijos skiria dar vienas kintamasis – gyventojų skaičius. Japonija ir Vokietija yra didžiausios gyventojų skaičiumi valstybės tarp tiriamų, tuo tarpu Grenada ir Panama – atvirkščiai, priskirtinos prie mažiausių tiriamų valstybių. Atsižvelgiant į tai, jog lyginant su Japonijos ir Vokietijos atvejais, intervencija į Grenadą bei Panamą truko neilgai, darytina prielaida jog nedidelėse valstybėse sėkmingos demokratizacijos strategija galėtų būti trumpalaikė, į valdančiojo elito pakeitimą nukreipta intervencija. Tenka sutikti su teiginiu, jog *ideali politinio perėjimo forma valstybės kūrimo procese, atrodo, yra greitas valdžios perdavimas legitimiai išrinktiems vietiniams lyderiams, kaip atsitiko Grenadoje ir Panamoje*¹⁰⁸.

Tačiau kaip tuomet paaiškinti nesėkmę Haiityje, kuriame, remiantis surinktais duomenimis, galimybės įtvirtinti demokratiją buvo kur kas geresnės, nei Grenadoje ir Panamoje? Šioje šalyje, be kitų veiksnių, užtikrinta smurtinės prievartos kontrolė, invaziją legitimavo Jungtinės Tautos. Tačiau nustatyta, jog Haičio visuomenė nebuvo etniškai vieninga, kas dar kartą patvirtina šio veiksnio reikšmę sėkmingai demokratizacijai.

Analizuojant aukščiau pateiktus duomenis matyti tam tikros tendencijos, leidžiančios prognozuoti, kokiais atvejais labiau tikėtina, jog demokratizacijos pastangos nebus vaisingos. Visiems 11-ai nesėkmingos demokratizacijos atvejų būdinga silpnos ekonomikos ir vidurinėsios gyventojų klasės veiksnys. Dešimčia nesėkmingų atvejų JAV demokratizaciją vykdė vienos pačios, be kitų šalių pagalbos ar tarptautinės bendruomenės palaikymo. Devyniais atvejais valstybės pasižymėjo etniškai nehomogeniška visuomene. Septyniais atvejais demokratizacija vyko esant nepalankioms jai sąlygoms (vykstant „grįžtamajai bangai“ pasaulyje). Aštuoniais atvejais iš nesėkmingų 11-os pavyzdžių demokratizacija buvo vykdoma kryptimi „iš viršaus į apačią“, septyniais atvejais – nesant smurtinės prievartos kontrolės. Taigi labiausiai tikėtina, kad demokratizacija bus nesėkminga, jei valstybė neturės išsivysčiusios, šiuolaikinės ekonomikos bei stiprios vidurinėsios klasės; jei jos visuomenė bus etniškai susiskaidžiusi, šalia to – demokratizacija bus nukreipta į šalies valdantįjį elitą, o ne visuomenę ir demokratizaciją vykdys viena valstybė. Ganėtinais reikšmingais veiksniais demokratizacijos nesėkmei galima laikyti ir prievartos kontrolės nebuvimą bei nepalankią demokratizacijai aplinką. Tačiau iš šių pačių

---

¹⁰⁸ Pei, p.53.

duomenų prieštaravimo matyti ir tai, jog vienareikšmiai teigti, kokioms aplinkybėms esant demokratizacija bus sėkminga ar ne, neišsina. Pažvelgus į 1994-1996 m. invaziją į Haitį atrodytų, jog daugelis aplinkybių sėkmingai šios šalies demokratizacijai buvo, ir nepaisant to, šalis praėjus dešimčiai metų yra nestabili¹⁰⁹. Kita vertus, nuo vienareikšmių tvirtinimų verčia susilaikyti ir sėkmingi Grenados bei Panamos demokratizacijos pavyzdžiai – čia priešingai, dauguma aplinkybių laikytinos nepalankiomis sėkmingai jų demokratizacijai, nepaisant to, abi šios valstybės ir šiandien yra gana sėkmingai veikiančios demokratijos¹¹⁰.

Visa tai verčia skeptiškai vertinti galimybes sukurti kokį nors vieningą, empiriškai pagrįstą sėkmingos demokratizacijos „planą“ – kokioms aplinkybėms esant ir kokias priemones taikant valstybė neabejotinai taps demokratiška po išorinės intervencijos. Tai atskleidžia ir kai kuriuos ankstesnėse šios darbo dalyse aptartų demokratizacijos teorijų trūkumus – darytina išvada, kad jos nėra pakankamai empiriškai pagrįstos ir neleidžia teigti vienareikšmiai, kokiais atvejais tikėtina sėkminga demokratizacijos mėginimo baigtis, o kokiais – ne. Ko gero, tenka sutikti, jog „universalus sėkmės recepto“ nėra ir kiekvieną atvejį būtina vertinti atsižvelgiant į unikalias jo aplinkybes bei veiksnius– istorinius, socioekonominius, politinius ir geopolitinius, institucinius ir daugelį kitų.

Tačiau taip pat negalima ir vienareikšmiai tvirtinti, jog nesama bendrų tendencijų, leidžiančių nubrėžti, tegu ir sąlygines, demokratizacijos trajektorijas. Kaip atskleidė empirinis tyrimas, yra tam tikri veiksniai, būdingi sėkmingiems ir nesėkmingiems demokratizacijos atvejams, iš kurių svarbiausiu laikytinas etnis demokratizuojamos valstybės homogeniškumas, reikšmingas tiek didelėms gyventojų skaičiumi, tiek mažesnėms valstybėms demokratizuoti. Kiti veiksniai – ekonominis išsivystymas, smurtinės prievartos kontrolė, demokratizacijos kryptis, aplinka yra galbūt mažiau reikšmingi, tačiau tikėtina, jog tam tikrais atvejais jų visuma gali nulemti demokratizacijos mėginimo rezultata – tai rodo Japonijos ir Vokietijos pavyzdžiai, šiuo atveju laikytini „idealiaisiais“ sėkmingos demokratizacijos

---

¹⁰⁹ Freedom House. *Haiti (2006): Country Report*. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&country=6976&year=2006>>, [žiūrėta 2007-05-01].

¹¹⁰ Freedom House *Grenada (2006)* <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6971>>, [žiūrėta 2007-05-01] ir Freedom House. *Panama (2006)* <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7035>>, [žiūrėta 2007-05-01].

modeliais. Aukščiau pateiktoje lentelėje matyti ir visiškai priešingi pavyzdžiai: Kambodžos ir Pietų Vietnamo atvejai, kur, kaip nustatyta tyrimo metu, vyravo teoriškai nepalankios demokratijos įtvirtinimui aplinkybės. Taigi vertindami Afganistano atvejį tikrinsime, kuriam iš šių modelių: sėkmingos ar nesėkmingos demokratizacijos, jis artimesnis bei kokios labiau tikėtinos šios šalies demokratizacijos perspektyvos.

4. Afganistano demokratizacija

Šioje darbo dalyje pereinama prie konkretaus atvejo – Afganistano demokratizacijos proceso – tyrimo. Dalį sudaro keli poskyriai, kuriuose apžvelgiama Afganistano istorija, aptariami tarptautinių pajėgų veiksmai demokratizuojant šią valstybę, taip pat, atsižvelgiant į aukščiau tirtų kitų valstybių patirtį, įvertinami veiksniai, reikalingi sėkmingai Afganistano demokratizacijai – kiek jie atitinka aukščiau nustatytus kriterijus. Palyginus šį atvejį su aukščiau aptartais empiriniais pavyzdžiais, tikimasi padaryti pagrįstas išvadas dėl Afganistano demokratizacijos perspektyvų.

4.1 Afganistano visuomenė ir ekonomika

Kaip nustatyta, vienu svarbiausių veiksnių, lemiančių demokratizacijos sėkmę, laikytinas etnis tiriamos šalies gyventojų homogeniškumas. Afganistano atveju galima iš karto pateikti vienareikšmį atsakymą: šios šalies visuomenė nėra etniškai vieninga, šalyje kilo ir kyla nemažai etninio pobūdžio karinių bei politinių konfliktų. Tautinė Afganistano visuomenės fragmentacija ir jos padariniai verti atskiro tyrimo, ir čia bus apsiribota tik keliomis padėtį šalyje iliustruojančiomis pastabomis.

Tam, kad galėtume geriau atspindėti Afganistano visuomenės struktūrą ir jos susiformavimą nulėmusias aplinkybes, būtinas nedidelis istorinis ekskursas.

Dėl savo geografinės padėties Afganistanas nuo pat seniausių laikų laikomas „Azijos kryžkele“: čia susidūrė Antikos laikų graikų kultūra, nešama Aleksandro Makedoniečio užkariavimų, ir Indijos bei iš jos kilusios budizmo religijos įtaka. Jau vėlesniais laikais Afganistanas virto arabų (persų imperijos) ir mongolų – Čingischano bei Tamerlano ordų mūšio lauku. Šimtmečius vykę užkariavimai Afganistane sukūrė *sudėtingą etninį, kultūrinį bei religinį mišinį, kuris labai apsunkino Afganistano valstybės kūrimąsi*¹¹¹. Amžiams bėgant, šalyje įsitvirtino kelios skirtingos, tarpusavyje besivaržančios etninės grupės: puštūnai, indoeuropiečiai, savo raidos istorijoje asimiliavę daugelį etninių grupių ir šiuo sudarantys daugumą šalies gyventojų (apie 46 proc.). Maždaug 9 proc. visuomenės yra iš mongolų kildinami hazarai, panašiai tiek pat Afganistane gyvena uzbekų. Apie

---

¹¹¹ Rashid, Ahmed *Taliban. The Story of the Afghan Warlords*. – London : Pan Books, 2001. P.10.

27 proc. gyventojų yra etniniai tadžikai, o maždaug 4 proc. gyventojų yra aimakai ir turkmėnai.

Afganistano valstybė pradėjo egzistuoti 1747 m., kuomet vietines gentis suvienijo ir į sostą atsisėdo karalius Ahmad'as Shah'as Abdali's (beje, išrinktas į šį „postą“ genčių vadų susirinkimo – *Loya Jirga*). Vėliau ilgą laiką šalis buvo valdoma britų, kol 1919 m. į sostą atsisėda karalius Amanullah. Nuo XX a. pradžios vienuolika valdovų Afganistane buvo pakeisti nedemokratiniais būdais – nužudymais ir perversmais. Ilgiausias stabilumo valdybėje periodas truko nuo 1933 m. iki 1973 m. valdant karaliui Zahir'ui Shah'ui, kol perversmo būdu 1978 m. valdžią užima komunistinė Afganistano liaudies demokratinė partija. Šalyje kilus neramumams, 1979 m. pabaigoje į Afganistaną įsiveržia SSRS. Per dešimtmetį trukusį karą su JAV remiamais modžahedų kovotojais, Sovietų sąjunga praranda apie 15 tūkst. karių. SSRS pajėgoms pasitraukus iš Afganistano 1989 m. čia tęsiasi kovos tarp modžahedų grupuočių, šalis virsta karo vadų valdoma valstybe. 1994 m. iškyla Talibano judėjimas, vadovaujamas mulos Muhammad'o Omar'o – islamistinė grupuotė, susiformavusi kaip atsakas nesiliaujantiems vidaus konfliktams ir bandymas įvesti tvarką valstybėje. 1996 m. talibai užima valdžią šalyje.

Vakarų valstybės Talibano režimą kaltino žmogaus teisių pažeidimais, prieglobsčio tarptautiniams teroristams teikimu, ir po 2001 m. rugsėjo 11-osios išpuolių JAV, amerikiečių vadovaujamos tarptautinės pajėgos įsiveržia į Afganistaną bei nuverčia režimą, siekdami sulaikyti už teroristų atakas atsakingos organizacijos Al-Qaeda vadovą Osama bin Laden'ą. Tų pačių 2001 m. pabaigoje Afganistano opozicijos grupių lyderiai bei išėivijos atstovai susirenka Bonoje, kur sutariama kurti demokratinę valstybę Afganistane.

Atsižvelgiant į čia tegu ir trumpai pristatytą, tačiau ganėtinai iškalbingą, karų ir konfliktų kupiną Afganistano istoriją, šis siekis savaime gali kelti abejonių. Kaip taikliai pastebėjo Barnett'as Rubin'as, *Afganistanas yra sužalota visuomenė, ir jos žmonėms reikia gydymo, tiek kaip atskiriems individams, tiek kaip tautai (...)* Patekę į besivaržančių ideologijų bei imperijų susidūrimą ir nuopuolį, patyrę galingų, jiems nepavaldžių jėgų prievartą, o dabar globojami jėgų, kurios jiems vėl taip pat nepavaldžios, afganistaniečiai turėjo nedaug progų spręsti, kaip jie turėtų perkurti

*savo sudaužytą ir išniekintą visuomenę. Nepaisant mūsų norų, Afganistanas greitai nepasveiks nuo dešimtmečius trukusios prievartos padarytų žaizdų.*¹¹²

Nepaisant to, Bonos susitarimu sukuriama darbotvarkė būsimiesiems Afganistano politiniams procesams, paremtiems *Afganistano žmonių teise patiems lemti savo šalies ateitį, remiantis Islamo, demokratijos, pliuralizmo ir socialinio teisingumo principais*¹¹³. Pastebėtina, kad pagal susitarimą, Afganistanas turėjo tapti konsoliduota demokratija per pustrėčių metų.¹¹⁴ Įdomu pastebėti, jog etnine priklausomybe grindžiamas afganistaniečių požiūris į „socialinį teisingumą“ ir „pliuralizmą“ netruko pasireikšti vos tik pradėjus valstybės atkūrimo procesą. JAV remiamas Hamid'as Karzai'us (etninis puštūnas) tampa laikinosios Vyriausybės vadovu, o ministrų kabineto sudėtis iš esmės atspindi tautinę šalies gyventojų sudėtį: 11 iš trisdešimties ministrų postų atitenka puštūnų kilmės atstovams (netrukus šis skaičius buvo padidintas iki 16), 8 – tadžikams, 5- hazarams, 3 – uzbekams, o likę postai paskirstomi kitų tautinių mažumų atstovams. Etninę fragmentaciją atspindi ne tik laikinosios Vyriausybės sudėtis. 2004 m. spalio 9 d. šalyje įvyksta prezidento rinkimai, kuriuos, kaip ir buvo tikėtasi, laimėjo H.Karzai'us. Kiti daugiausiai balsų surinkę kandidatai – Yunus'as Qanooni's, Haji Mohammed'as Mohaqq'as ir Abdul'as Rashid'as Dostum'as buvo atitinkamai tadžikų, hazarų ir uzbekų kilmės politikai, ir kaip parodė rinkimų rezultatų analizė, nė vienas kandidatas nesulaukė reikšmingesnės paramos iš jo etnolingvistinei grupei nepriklausančių kandidatų¹¹⁵. Taigi tiek politinė, tiek visuomenės etninė fragmentacija leidžia teigti, jog Afganistane nėra išsivystęs vieningas nacionalinis identitetas ir atskiros etninės grupės siekia stiprinti savo įtaką kitų grupių sąskaita, kas, tikėtina, taps įvairių etninių konfliktų priežastimi¹¹⁶. Teigiama, jog etninė fragmentacija šalies visuomenėje yra tiek horizontali, tiek vertikali, ir susiskaldymas yra ne vien etniniu, bet ir regioniniu pagrindu: *afganai savęs nebevadina afganais, ar netgi puštūnais ar tadžikais, bet kandahariečiais, panšyriečiais, heratiečiais, kabuliečiais (...)*¹¹⁷. Tai leidžia teigti, jog šalies

---

¹¹² Ten pat, p.581.

¹¹³ Jungtinių Tautų Saugumo taryba, op cit, Ref 3, p.2 in Johnson, T.H. *Afghanistan's post-Taliban transition: the state of state building after war* // *Central Asian Survey* – March-June 2006, vol. 25. P.2

¹¹⁴ Rubin, Barnett R. *Peace Building and State-Building in Afghanistan: constructing sovereignty for whose security?* // *Third World Quarterly*. – Vol.27, no.1, 2006, p.181.

¹¹⁵ Johnson, p.13.

¹¹⁶ Ten pat, p.14.

¹¹⁷ Rashid, p.208.

visuomenė nėra etniškai homogeniška, kas laikytina demokratizaciją ir valstybės kūrimą sunkinančia aplinkybe.

Vertinant vidurinėsios klasės padėtį Afganistane, taip pat galima konstatuoti, jog šioje skurdžioje, karų nualintoje valstybėje, jos apraiškų būtų sunku aptikti. Kaip teigia B. Rubin'as, *jauni vyrai, kovoję Afganistane 2001 m., praėjus 23 metams po revoliucijos, nepažinojo nieko, išskyrus karą, ir konfliktas buvo visas jų gyvenimas. Jie išaugo ir gyveno džihado ideologija; jie niekuomet nematė vieningo Afganistano, kur tarpusavyje besivaržančios grupės nesigriebtų ginklo; jie buvo mažai lavinami ir turėjo nedaug sugebėjimų, o ekonomikoje, kurią jie išmanė, nešiotis ginklą, auginti opijų ir verstis kontrabanda buvo vienintelis bent kiek pelningas užsiėmimas. Galbūt jie ir troško taikos, tačiau jos ir bijojo.*¹¹⁸ Šią citatą papildykime keletu statistinių rodiklių.

Afganistano visuomenė yra itin kaimiška: apie 85 proc. gyventojų gyvena 37 tūkst. kaimų. 70 proc. Afganistano gyventojų neraštingi (iš jų - 85 proc. moterų.) Vos 4 proc. namų ūkių turi elektrą ir net didžiuosiuose miestuose telekomunikacijų infrastruktūra faktiškai neegzistuoja.¹¹⁹

Laikraščių skaitomumas šalyje yra žemas – 1000 gyventojų per dieną tenka penki laikraščiai. Kitos komunikacijos priemonės taip pat ribotos: 1000 gyventojų tenka 1 telefono linija ir 14 televizorių. Radijas yra plačiausiai paplitusi žiniasklaidos priemonė – 1000 gyventojų tenka 114 imtuvų.¹²⁰

Valdant talibams, Afganistane tebuvo keli valstybės kontroliuojami laikraščiai. Vienintelė radijo stotis – *Radio Shariat* – transliavo daugiausiai religines programas. Televizija buvo uždrausta. Po invazijos buvo pokyčių pastebima pokyčių šioje srityje: daugiau kaip 250 leidinių registruota Afganistano Informacijos ir kultūros ministerijoje, taip pat pradėjo veikti 42 radijo stotys ir 8 privačios televizijos stotys. Dėl didelio neraštingumo, radijas yra svarbiausias daugumos gyventojų žinių šaltinis, o didesniuose miestuose, tokiuose kaip Kabulas, televizija taip pat vis labiau įsitvirtina kasdieniame žmonių gyvenime.¹²¹

Afganistano ekonomiką vienareikšmiai galima vertinti kaip atsilikusią. Nepaisant to, kad po 2001 m. invazijos buvo užfiksuotas nemažas ekonomikos

¹¹⁸ Rubin, Barnett R. *Transitional justice and human rights in Afghanistan // International Affairs* – vol. 79, no. 3, 2007. PP. 567-581. P. 572.

¹¹⁹ Riphenburg, Carol J. *Afghanistan: out of the globalisation mainstream? //Third World Quarterly*, vol.27, No.3, pp507-524, 2006. P.517

¹²⁰ Ten pat, p.513

augimas – oficialusis BVP augo 29 proc. 2002 m. ir 16 proc. 2003 m., du trečdalius šio augimo sukūrė žemės ūkis, šis pagyvėjimas daugiausiai įvyko dėl pagerėjusių klimatinių sąlygų bei padidėjusios trąšų ir sėklų pasiūlos. Prognozuojama, jog artimiausią dešimtmetį Afganistano ekonomika augs kone 10 proc. kasmet, „stumiami“ daugiausiai užsienio donorų finansuojamų infrastruktūros projektų¹²². Nepaisant to, Afganistanas išlieka viena skurdžiausių pasaulio valstybių pagal vienam gyventojui tenkančią BVP dalį – net įskaitant iš opijaus auginimo gaunamas pajamas, gyventojui tenka apie 315 HAV dolerių. Jei ekonomika išlaikys prognozuojamus augimo tempus, 2015 m. šis rodiklis pasieks 500 dolerių.¹²³

Oficialiojoje Afganistano ekonomikoje dominuoja žemės ūkio sektorius (sukūręs 32 proc. BVP 2003 m.), daugiausiai – maistinių javų (27 proc.). Kiti sektoriai yra sąlyginai neišvystyti – gamyba (9 proc.) – daugiausiai smulki, žemės ūkio produktų perdirbimo, statyba (3 proc.) ir viešasis administravimas (3 proc.). Svarbus Afganistano ekonomikos bruožas yra neoficialiojo sektoriaus (šešėlinės ekonomikos) dominavimas. Jis sudaro apie 80-90 proc. ekonominės veiklos Afganistane, gerokai prisidėdamas prie minėto ekonomikos atsigavimo ir dinamiškumo¹²⁴.

Pagrindinis Afganistano gyventojų pajamų šaltinis - aguonų auginimas. Ši nelegali ūkio šaka sukuria apie 2,8 mlrd. dolerių pajamų, kas sudaro apie 60 proc. šalies BVP. Afganistanas laikomas didžiausiu opijaus gamintoju pasaulio rinkoje, tiekiančiu apie 87 proc. heroino. Pažymima, jog narkotikų gamyba lemia aukšto lygio korupciją¹²⁵, dar labiau silpninančią šalies ekonomines bei administracines galias. Nors tarptautinės pajėgos siekia išnaikinti aguonų laikus, pripažįstama, kad alternatyvią ūkinę veiklą vietiniams gyventojams sudėtinga pasiūlyti¹²⁶, todėl netgi girdėti pasiūlymų nekovoti su aguonų auginimu, o legalizuoti šią veiklą: supirkti Afganistano aguonų derlių, naudoti jo dalį nuskausminamųjų vaistų gamybai ir išmesti ar sudeginti visą kitą, tuo pat metu skatinant kitos žemės ūkio produkcijos, pavyzdžiui, vynuogių, auginimą¹²⁷. Teigiama, jog pajamos, kurios dabar atitenka

---

¹²¹ Ten pat.

¹²² Ten pat, p.515

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Ten pat, p. 508.

¹²⁵ Rashid, Ahmed. *Afghanistan: Progress Since the Taliban // Asian Affairs*, vol.XXXVII, no.1, March 2006. P.36.

¹²⁶ Autoriaus interviu su A.Grachausku.

¹²⁷ Hitchens, Cristopher. *Legalize It // Foreign Policy*, Vol. 160, may/june 2007. P. 41

„narkobaronams” ir teroristams, galėtų būti tiesiogiai panaudojamos Afganistano rekonstrukcijai, tačiau duomenų apie rimtesnius tokios galimybės svarstymus nepavyko aptikti.

Afganistane veikia mokesčių sistema, reglamentuojama 1965 m. Pajamų mokesčio įstatymo ir 1974 m. Muitų įstatymo. Nustatytas progresyvinis gyventojų pajamų mokestis, kurio tarifas varijuoja nuo 4 iki 60 proc., taip pat vieningas 20 proc. įmonių pajamų mokesčio tarifas, 2 proc. verslo kvitavimo mokestis. Afganistano pajamos iš mokesčių yra vienos žemiausių pasaulyje ir šiuo metu siekia apie 4 proc. BVP.

Silpna šalies administracija niekuomet nepasižymėjo sugebėjimais surinkti mokesčius. Nuo 1929 m., kuomet sukilėliai nuvertė paskutiniąją dinastiją, taikiusią tiesioginį žemės ūkio apmokestinimą, vidaus pajamos Afganistane niekuomet neviršijo 7 proc. BVP.¹²⁸ Veikiant modžahedų valdžiai, X praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje, Finansų ministerija prarado pagrindinio pajamų šaltinio, muitų, surenkamų pasienyje, kontrolę. Žlugus Talibanui, pajamų šaltinius užvaldė įvairios ginkluotos grupuotės, kontroliuojančios pasienio muitinės postus ir turgus.

Afganistano ekonomines perspektyvas vertinti pesimistiškai verčia ir tokios problemos, kaip žemas gyventojų išsilavinimo lygis, prasta infrastruktūra ir disponuojamų pajamų trūkumas. Tačiau šalis gali būti patraukli užsienio investuotojams savo gamtiniais ištekliais – anglies, vario, marmuro ir smaragdų, kitų naudingųjų iškasenų, tarp kurių – nafta. Jos atsargos šalyje siekia apie 95 mln. barelių.¹²⁹ Be to, Afganistanas galėtų užsidirbti 200 mln. USD per metus, per jo teritoriją nutiesus tranzitinę dujų liniją iš Turkmėnistaną į Pakistaną. Tačiau tiek efektyviam vidinių resursų panaudojimui, tiek užsienio prekybai plėtoti, reikalinga infrastruktūra, ir visų pirma, keliai. Šalyje yra apie vos 3218 km. išasfaltuotų kelių, kuomet šiaurinėje kaimynėje – Uzbekistane – tokių kelių yra per 70 tūkst. km, Pakistane – per 109 tūkst. km. O keliai ir kita infrastruktūra bei šios šalies galimybės turės nedaug reikšmės ekonominiam vystymuisi nesant efektyvios demokratinės politinės sistemos.¹³⁰

Taigi socialinis, ekonominis ir administracinis Afganistano neišsivystymas, etninė valstybės gyventojų fragmentacija leidžia manyti, jog šioje valstybėje sąlygos

---

¹²⁸ Riphenburg, p.41.

¹²⁹ Ten pat, p. 519.

¹³⁰ Ten pat.

sėkmingai demokratizacijai laikytinos nepalankiomis. Tačiau tam, kad galima būtų labiau pagrįstai vertinti Afganistano demokratizacijos perspektyvas, reikia įvertinti ir kitus išskirtus veiksnius – demokratizacijos kryptį, aplinką, smurtinės prievartos kontrolę.

4.2 Afganistano demokratizacijos eiga ir kryptis

Afganistano demokratizacijos proceso kryptį objektyviai įvertinti leistų paties proceso eigos apžvalga.

Taigi šalies demokratizacijos pradžia galima laikyti 2001 m., kuomet JAV vadovaujamos koalicinės pajėgos įsiveržė į šalį su tikslu nuversti valdantįjį Talibano režimą, kaltinamą prieglobsčio teroristinei organizacijai Al-Qaeda teikimu. Vos per porą mėnesių režimas buvo nuverstas, ir tarptautinė bendruomenė pradėjo stabilizavimo bei demokratizacijos procesą. Surengti parlamento bei prezidento rinkimai, patvirtinta šalies konstitucija (šie įvykiai detaliau apžvelgiami tolesniuose poskyriuose). Tam, kad palengvintų Afganistano stabilizavimą, Jungtinių Tautų Saugumo taryba 2001 m. gruodžio 20 d. priima rezoliuciją, kuria įkuriamos Tarptautinės paramos saugumui pajėgos (ISAF).

2002 m. vasarą 5000 taikdarių iš devyniolikos valstybių buvo dislokuoti 250 km² teritorijoje aplink Kabulą, sostinės saugumui užtikrinti. Tačiau netrukus JT generalinis sekretorius Kofi's Annan'as, Afganistano prezidentas Hamid'as Karzai'us, daugelis tarptautinių bei nevyriausybinų organizacijų pakviečia ISAF plėsti savo dalyvavimą tolyn nuo sostinės, užtikrinant humanitarinių ir rekonstrukcijos projektų saugumą ir šalies provincijose¹³¹. Nevyriausybinių organizacijos prašė vadovavimą misijai perėmusios NATO Afganistane vykdyti panašią taikos palaikymo misiją, kokia buvo atliekama Kosove, tačiau šioje valstybėje tūkstančiui gyventojų teko apie 20 taikdarių, ir tam, kad pasiektų tokį lygį Afganistane, tarptautinės pajėgos turėtų dislokuoti apie 500 tūkst. karių¹³². Taigi buvo nuspręsta ieškoti kitų būdų taikai šalies provincijose palaikyti, plečiant ISAF poveikį, bet nedidinant pačių ISAF.

JT išitraukimas iš misiją bei ta aplinkybė, jog į Afganistaną išsiųstos tarptautinės pajėgos, leidžia teigti, jog ši invazija turėjo tarptautinį legitimumą bei buvo vykdomos

---

¹³¹ Cobane, Craig T. *Provincial Reconstruction Teams and Security Assistance: Comments on an Evolving Concept // The DISAM Journal* – summer, 2005. P. 91.

¹³² Ten pat, p.92.

daugiašalėmis pastangomis – kas laikytina demokratizacijai palankiais veiksniais. Pažymėtina, jog intervencija turėjo ir reikšmingą paramą Afganistane, kurio gyventojai invazijoje išvelgė ne tiek suvereniteto naikinimą, kiek galimybę atkurti jį po daugelį metų trukusio užsienio valstybių kišimosi¹³³. Tačiau čia reikėtų pastebėti, jog pačių invazijos iniciatorių – JAV – veiksmai ir pozicija Afganistano demokratizacijos atžvilgiu nebuvo tokia jau vienareikšmė: pradinis JAV invazijos į Afganistaną tikslas buvo teroristinės organizacijos ir ją remiančio režimo sunaikinimas, tačiau ne valstybės atkūrimas, ir JAV po invazijos netgi priešinosi tarptautinės taikos palaikymo operacijos idėjai¹³⁴, kuomet laikas ir interesas tam buvo patys tinkamiausi. Per tris mėnesius po Talibano režimo nuvertimo, JAV traukėsi iš Afganistano. Nuo 2002 m. kovo-balandžio, buvo sustojusios net ir O. bin Ladeno paieškos. Priimta *status quo* išlaikymo Afganistane politika, kad JAV galėtų nukreipti savo dėmesį į Iraką, ir tik po kelių H.Karzai'aus paraginimų tarptautinei bendruomenei nepalikti proceso „savieigai“, JAV resursai pradeda grįžti į Afganistaną 2003 m. pabaigoje – 2004 m. pradžioje¹³⁵.

Viena svarbiausių Afganistano demokratizacijos priemonių – taikos ir stabilumo šalyje palaikymas tam, kad NVO, valstybės-paramos donorės ir pati Afganistano administracija galėtų vykdyti humanitarines, rekonstrukcijos, švietimo ir kitas misijas. Didžiausias taikos palaikymo krūvis tenka Provincijos atkūrimo grupėms, kurių veikla, o taip pat ir Lietuvos dalyvavimas demokratizacijos procese, yra verti išsamesnio aptarimo.

2002 m. lapkritį pristatoma Jungtinių regioninių grupių koncepcija – nedideli, lankstūs, civilinį ir karinį elementus vienijantys junginiai turėtų užtikrinti saugumą provincijose bendradarbiaudami su vietinėmis kariuomenės ir policijos pajėgomis, užmegzdami ryšius gyventojais, padėdami vykdyti humanitarinius projektus. 2003 m. prezidentui H.Karzai'ui prašant, projekto pavadinimas pakeistas į Provincijos atkūrimo grupes (PAG). Pirmoji jų pradėjo veiklą Gardeze, pietinės Paktikos provincijos sostinėje. Per porą metų Afganistane įkuriamos 22 PAG, vienai jų, veikiančiai Goro provincijoje, vadovauja Lietuva.

---

¹³³ Rubin, B.R. *Peace Building and State-Building in Afghanistan: constructing sovereignty for whose security?* // *Third World Quarterly*. – Vol.27, no.1, 2006, p. 162.

¹³⁴ Rashid, A. *Afghanistan: Progress Since the Taliban* // *Asian Affairs*, vol.XXXVII, no.1, March 2006. P.33.

¹³⁵ Ten pat.

NATO ir jo ISAF vaidmuo yra padėti Afganistano vyriausybei palaikyti saugumą kontroliuojamoje teritorijoje (šiuo metu ISAF veikia maždaug pusėje visos Afganistano teritorijos). ISAF praktinę veiklą sudaro:

- a) Reguliarus patruliavimas drauge su vietos policija ir Afganistano nacionaline armija Kabule, aplinkinėse vietovėse ir devyniose provincijose šalies šiaurėje ir vakaruose, kur ISAF vadovauja Provincijos atkūrimo grupėms.
- b) Parama Afganistano vyriausybei reformuojant jos gynybos ir saugumo sektorių, saugumo pajėgų apmokymai ir formavimas.
- c) Bendradarbiavimas su vietiniais gyventojais ir valdžia, tarptautinėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis įvertinant ir gerinant švietimo, sveikatos apsaugos, vandens tiekimo, sanitarijos sąlygas, rūpinantis grįžusiais pabėgėliais. Tai atliekama inicijuojant ir prižiūrint vietos ir užsienio donorų finansuojamas programas.
- d) Bendradarbiavimas politiniame lygmenyje, palaikant glaudžius ryšius su Afganistano valdžia, Jungtinių tautų pagalbos misija ir kitomis JT agentūromis, tarptautinėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis.¹³⁶

ISAF pajėgos 2003 pabaigoje – 2004 pradžioje rėmė Konstitucinės *Jirga* susirinkimą, kuris priėmė naują Afganistano konstituciją, užtikrindama saugumą proceso metu. Vėliau (2004 m. spalį ir 2005 m. rugsėjį) ta pati parama per prezidentinius ir parlamento rinkimus. Vykdomi vietinių kariškių apmokymai, kuriant Afganistano nacionalinę armiją (ANA) bei policiją. Remiama Afganistano vyriausybės, ISAF kontroliuoja Kabulo tarptautinį oro uostą, siekiant jį reabilituoti ir taip prisidėti prie ekonominio šalies vystymosi. ISAF suteikė paramą Afganistano gynybos ministerijai surenkant šalyje sunkiuosius ginklus (artilėrijos pabūklus, tankus). Pranešama, kad šios operacijos metu 9 svarbūs regionai buvo „išvalyti“ nuo sunkiųjų ginklų. Iš viso jų paimta 7360 vienetų. Taip pat kartu su Jungtinėmis tautomis ir Afganistano vyriausybe dirbama siekiant nuginkluoti ir reintegruoti į visuomenę buvusius kovotojus, nelegalias ginkluotas gruputes.

---

¹³⁶ <www.nato.int/issues/afghanistan/050816-factsheet.html>, [žiūrėta 2005-12-03].

Provincijos atkūrimo grupė yra nedidelė, 60-100 ir daugiau (vokiečių vadovaujama grupė šiaurinėje Konduzo provincijoje sudaryta iš 400 asmenų kariškių ir civilių grupė, vykdanči smulkius atstatymo darbus bei užtikrinanti saugumą. PAG sudėtyje yra 3-5 civiliai specialistai, likusi dalis – karinis kontingentas. Grupės remia tarptautinės bei vietinės saugumo pajėgos. Pagrindiniai PAG tikslai yra:

- a) padėti Afganistano centrinei valdžiai plėsti savo įtaką regione. Per daugiau kaip 2 dešimtmečius trukusius karus, Afganistano provincijose valdžią *de facto* perėmė karo vadai, turintys privačias armijas, o valdžios infrastruktūra buvo iš esmės sunaikinta. PAG siekia įtvirtinti centrinės valdžios įtaką provincijoje veikdamos kaip tarpininkės tarp Kabulo bei vietinių lyderių, padėdamos spręsti išskylančias administracines problemas.
- b) sukurti saugią aplinką provincijoje. Svarbiausi tam naudojami instrumentai yra dialogas su vietiniais lyderiais bei bendruomene, išskylančių konfliktų sprendimas diplomatinėmis priemonėmis¹³⁷, lydimi “kasdienės” PAG karinio kontingento veiklos: patruliavimo, išminavimo darbų.
- c) remti saugumo sektoriaus reformą, palengvinant atkūrimo procesus.¹³⁸ PAG telkiasi į pagalbos nevyriausybiniam sektoriui, vykdančiam rekonstrukcinius projektus, teikimą, politinių ryšių su vietiniais autoritetais užmezgimą, taip pat, pavojingesnėse provincijose, atkūrimo darbams reikalingo stabilumo užtikrinimą.

Tačiau PAG veiklą ir pasiekimus yra sudėtinga įvertinti vienareikšmiškai, juolab, kad analitikų požiūris į šį projektą taip pat yra skirtingas. Girdėti teiginių, jog “PAG koncepcija yra unikalus ir sėkmingas sprendimas”¹³⁹, tačiau neneigiama ir tai, kad jis turi nemažai trūkumų. Vienas svarbiausių – iki šiol nesama aiškios PAG pasiekimų įvertinimo metodikos: *dažniausiai pasitaikantis sėkmės matas, kurį teko girdėti iš PAG atstovų, buvo (nejuokauju) „besišypsančių Afganistano vaikų skaičius”*¹⁴⁰. Siūloma tobulinti PAG pasiekimų matavimo galimybes, pasitelkiant tiek vietinius, tiek tarptautinius ekspertus tam, kad būtų galima tiksliau įvertinti, kokią realią įtaką PAG daro stabilizacijos ir demokratizacijos procesams vietiniame lygmenyje. Kita vertus, nėra visiškai aiškūs PAG keliami tikslai, ką konkrečiai turi

---

¹³⁷ Cobane, p. 93.

¹³⁸ <www.nato.int/issues/afghanistan/050816-factsheet.html>

¹³⁹ Cobane, p.96.

¹⁴⁰ McNerney, M. *Stabilization and Reconstruction in Afghanistan: Are PRTs a Model or a Muddle?* // *Parameters* – Winter, 2005-06. P. 39.

vykdyti grupės, siekdamos užtikrinti stabilumą bei įtvirtinti demokratiją: *susidaro įspūdis, kad PAG turi stebėti viską ir padėti viskam (...) – bet nebūtinai atlikdamos kokias nors esmines politines ar karines misijas*¹⁴¹. Galiausiai, pastebima, jog pačiose grupėse neretai pasitaiko nesusipratimų, susijusių su kariškių ir civilių dalyvavimu iš esmės tame pačiame projekte. Pabrėžiama, jog civilių-kariškių veiklos koordinavimas grupėse turi būti tobulinamas. Ir bene svarbiausias priekaištas projektui yra tas, kad pajėgų, išdėstytų Afganistano provincijose, skaičius yra toli gražu nepakankamas, o pats PAG projektas vykdomas pernelyg lėtai: *judama „sraigės greičiu” - įkurti 22 PAG per trejus su puse metų po Talibano žlugimo yra pernelyg mažai efektyviai kovai su sukilėliais*¹⁴². Pabrėžiama, jog būtina tiek didinti pajėgas, tiek tobulinti pačių PAG veiklos metodus, siekiant, kad grupės galėtų tinkamai atsakyti į visus iššūkius, susijusius su stabilizavimo ir atkūrimo darbais.

Tarptautinė bendruomenė neapsiriboja vien taikos palaikymu Afganistane. Šiai šaliai užsienio donoriai skiria nemažą paramą įvairioms švietimo, socialinėms, ekonominėms ir kitų sričių reformoms vykdyti bei paprasčiausiam „pragyvenimui“: pavyzdžiui, valstybinio sektoriaus atlyginimams Afganistane išmokama apie 600 mln. dolerių. Iš jų tik apie 50 proc. surenkama šalyje, likusi dalis – užsienio donorų parama, kuri, kaip teigiama, toli gražu nepakankama¹⁴³. Pastebėtina, kad savo pajėgų išlaikymui Afganistane JAV kiekvieną mėnesį skiria apie 1 mlrd. USD. Kaip pastebi A.Rashid’as, reikėtų 20 dienų JAV karinėms išlaidoms lygios sumos, kad būtų pasiektas Afganistano atkūrimui reikalingos sumos dydis.¹⁴⁴ Vis dėlto, JAV išlieka didžiausia paramos Afganistanui davėja vien šiemet JAV Kongresas skyrė per 10 milijardų dolerių Afganistano kariuomenės parengimui bei valstybės atkūrimo darbams¹⁴⁵. Nemažą finansinę paramą Afganistanui suteikia ir Europos Sąjunga, šiemet skyrus 600 mln. eurų artimiausių ketverių metų laikotarpiui opijaus auginimo problemai spręsti, teisinės sistemos revizijai atlikti bei sveikatos apsaugai pagerinti.¹⁴⁶ Lyginant su šiais skaičiais, Lietuvos finansinis indėlis į Afganistano atkūrimą atrodo

---

¹⁴¹ Ten pat, p.36.

¹⁴² Ten pat, p. 44.

¹⁴³ Rahid, A. *Afghanistan: Progress (...)* P.35.

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ Johnson, Ed. *Afghanistan Will Get 600 Million Euro EU Aid Package*. Internetinė prieiga <<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20670001&refer=&sid=aYrQcxcGQfYQ>>, [žiūrėta 2007-05-01].

¹⁴⁶ Ten pat.

menkas - Vyriausybė Goro provincijos atstatymo darbams šiemet skyrė 4 mln. Lt, o nuo veiklos Afganistane pradžios, į išleista apie 25 mln. Lt.

Kita vertus, kelia abejonių ir paramos administravimas: pastebima, jog paramos lėšos laikomos „išleistomis“, kuomet jos pervedamos į kurią nors agentūrą, o ne tada, kai agentūra įgyvendina programą. Toks paramos skyrimo metodas negali užtikrinti gavėjo (vyriausybės) legitimumo ir gebėjimų augimo, sukelia pavojų atsirasti fragmentuotai vyriausybei, susiskaidžiusiai į įvairias paramą gaunančių agentūrų klientelas, faktiškai neatskaitingas centrinei valdžiai.¹⁴⁷

Afganistano atkūrimo, o tuo pačiu – ir demokratizacijos procesuose aktyviai dalyvauja ir nevyriausybinis sektorius. Nors daugelis viešųjų ir privačių tarptautinių agentūrų pasitraukė iš Afganistano 1998-1999 m., nenorėdamos bendradarbiauti esant Talibano režimo primestiems veiksmų laisvės apribojimams (1998 m. vasarą Talibanas uždraudė 38 tarptautinių NVO veiklą šalyje)¹⁴⁸, po intervencijos NVO grįžo į Afganistaną, nors tikslesnių duomenų, kiek organizacijų veikia šalyje šiuo metu, nepavyko aptikti. Į Afganistano atkūrimo darbus mėginama įtraukti ir Lietuvos nevyriausybinių sektorių, tačiau kol kas ne itin sėkmingai¹⁴⁹.

Bendrą paramos Afganistanui strategijos priežiūrą vykdo Afganistano programavimo organizacija (*Afghanistan Programming Body*), kurią sudaro donorų, JT agentūrų, NVO ir Raudonojo kryžiaus atstovai. Pagrindinė šio forumo užduotis yra vienyti pagalbos ir saugumo organizacijas, humanitarinei veiklai aptarti.¹⁵⁰ Pagrindinės humanitarinės paramos organizacijų veiklos kryptys Afganistane – skurdo įveikimas, švietimo bei sveikatos apsaugos sektorių plėtra¹⁵¹. Kai kuriose srityse pastebimas progresas - sėkmingai pradėta ambicinga socialinė programa, ir per kelerius metus po invazijos, mokyklas lankančių vaikų skaičius išaugo nuo nulio iki penkių milijonų. Įdomu pastebėti, jog gyventojai entuziastingai sutiko „naujovę“ – lygiomis teisėmis mokyklose besimokančius abiejų lyčių vaikus. Vis dėlto, norint patenkinti Afganistano, turinčio vieną jauniausių visuomenių pasaulyje, poreikius, reikalingi dar trys milijonai vietų mokyklose.¹⁵² Be kitų infrastruktūros, skurdo

¹⁴⁷ Rubin. *Peace Building* p.182.

¹⁴⁸ Monshipouri, Mahmood. *NGO's and Peacebuilding in Afghanistan // International Peacekeeping* – vol.10, no.1, spring 2003. p.140.

¹⁴⁹ Žr. Hofmanaitė, Reda. *Šalies misija Afganistane nedomina civilių*. <<http://www.alfa.lt/straipsnis/135523>>, [žiūrėta 2007-05-10].

¹⁵⁰ Monshipouri, p.142.

¹⁵¹ Ten pat.

¹⁵² Rashid. *Afghanistan: Progress*, p.32.

problemų, kurias Afganistano vyriausybei tenka spręsti kartu su tarptautine bendruomene ir nevyriausybinio sektoriumi, paminėtina pabėgėlių problema (apie 150 tūkst. Afganistano gyventojų buvo priverstinai perkelti į kitą gyvenamąją vietą ir neturi galimybių grįžti namo, per 3 mln. afganistaniečių yra prisiglaudę kaimyninėse valstybėse – Pakistane (2 mln.) ir Irane (1,5 mln. gyventojų)¹⁵³), jau minėtas minų klausimas. Pastebima¹⁵⁴, jog nepaisant ISAF, Afganistano centrinės valdžios ir NVO pastangų, didelį susirūpinimą vis dar kelia moterų padėtis visuomenėje, nemažėjantys žmogaus teisių pažeidimai, susiję su atsigaunančio Talibano išpuoliais ir vietinių karų vadų veiksmis.

Tokiu būdu, konstatuodami, jog Afganistano demokratizacija vykdoma ir kryptimi „iš viršaus į apačią“ (demokratizuojant šalies elitą), ir „iš apačios į viršų“ (į visuomenę nukreiptos pastangos), pereiname prie kitos problemos – smurtinės prievartos kontrolės – aptarimo.

4.3 Prievartos kontrolė. Karo vadų ir talibų sukilėlių problema

Šiuo atveju, galima vienareikšmiai teigti, jog prievartos kontrolės Afganistane nesama. Ją centralizuoti buvo pavykę talibų valdymo metu¹⁵⁵, tačiau padėtis iš esmės pasikeitė po JAV intervencijos, kuomet buvo sunaikintos talibų pajėgos ir vėl apginkluoti karo vadai, dominavę valstybėje dešimtojo praėjusio amžiaus dešimtmečio pradžioje. Konstatuojama, jog, nepaisant po Bonos susitarimo įkurtų teisinių ir konstitucinių struktūrų, jų rankose tebėra tikroji valdžia didžiojoje dalyje valstybės¹⁵⁶. Nors šių žmonių demobilizavimas, nuginklavimas ir reintegravimas į visuomenę yra vienas svarbiausių centrinės valdžios ir tarptautinės bendruomenės tikslų, pastebima, jog nusiginklavimo procesas vyksta sudėtingai: nė vienas nenori atsisakyti vienintelio pragyvenimo šaltinio ar nusiginkluoti, kol to nepadarė jo varžovai arba priešininkai. Tuo pačiu konstatuojama, kad jei nusiginklavimo procesas žlugs, šalyje nebus jokio teisingumo, ir taikos. Afganistanas išliks chaotiška,

---

¹⁵³ Monshipouri, p.145.

¹⁵⁴ Plg. Freedom House. *Afghanistan. Country Report 2006* in <http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6905>, [žiūrėta 2007-02-14] ir Human Rights Watch. *Afghanistan: Slow Progress on Security and Rights* in <http://hrw.org/english/docs/2007/01/29/afghan15223.htm>, [žiūrėta 2007-05-14].

¹⁵⁵ Rubin. *Peace Building*, p.180

¹⁵⁶ Rubin, Barnett. *Transitional justice and human rights in Afghanistan // International Affairs* – vol. 79, no. 3, 2007. p.576.

neteisingai valdoma ar nevaldoma apskritai valstybe, gyvenančia, jei gyvenančia apskritai, iš narkotikų ir kontrabandos.¹⁵⁷ Skaičiuojama, jog šiuo metu šalyje vis dar veikia apie 1800 nelegalių ginkluotų grupuočių, vienijančių apie 130 tūkst. centrinei valdžiai nepaklūstančių ginkluotų vyrų¹⁵⁸, ir šis skaičius gerokai viršija oficialiąsias Afganistano kariuomenės pajėgas, kurių formavimo procesas vyksta lėtai: 2005 m. baigiantis, į ANA buvo pritraukta ir apmokyta 30 tūkst. rekrūtų iš planuotų 70 tūkst.¹⁵⁹. Kita vertus, abejonių kelia ir pačių ANA bei ANP efektyvumas: jos nebuvo pajėgios savarankiškai užtikrinti nei Didžiųjų tarybų, nei Prezidento rinkimų saugumo¹⁶⁰, be to, teigiama, jog efektyvios armijos ir policijos sukūrimas reikalauja tokios nacionalinės valdžios, kuri gali sutelkti šių pajėgų lojalumą, o ne vien tik užtikrinti techninį jų parengimą. Kita problema yra ta, kad Afganistanas ilgalaikėje perspektyvoje gali būti nepajėgus išlaikyti savo saugumo pajėgų. Atsižvelgiant į dabartinius kariškių bei pareigūnų atlyginimus bei tolesnius rekrutavimo planus, ANA išlaikymas iš Afganistano valdžios pareikalaus apie 1 mlrd. USD per metus (apie 4 proc. šalies BVP)¹⁶¹, kas, atsižvelgiant į aukščiau minėtas finansines centrinės Afganistano valdžios galias, verčia su nerimu klausti: kiek ilgai užsienio donoriai ketina finansuoti Afganistano kariuomenės išlaikymą bei kas bus paramą nutraukus? Ar šie kariškiai netaps alternatyviu galios centru Afganistane bei nekels grėsmės demokratiniam režimui?

Be karo vadų su nelegaliomis asmeninėmis armijomis problemos, be oficialiosios kariuomenės ir policijos, kurių lojalumas valstybei ilgalaikėje perspektyvoje gali tapti abejotinas, Afganistano smurtinės prievartos kontrolė susiduria ir su dar vienu iššūkiu – jėgas atgaunančiu Talibanu. Pripažįstama, jog Talibanas nebuvo nugalėtas JAV invazijos metu. Talibai pasitraukė į Pakistano teritoriją, kur galėjo visiškai netrukdomi atkurti savo organizaciją¹⁶² Talibų sukilėlių išpuoliai tapo itin intensyvūs 2006 m.: itin išaugo sprogdimų skaičius, ypač antrojoje metų pusėje – iki 189 sprogimų, kuriuose žuvo ar buvo sužeista daugiau

---

¹⁵⁷ Ten pat, p.577.

¹⁵⁸ *Afghanistan. Country Report 2006* in <http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6905>, [žiūrėta 2007-02-14].

¹⁵⁹ Ten pat.

¹⁶⁰ Rubin, B. *Peace Building and State-Building in Afghanistan: constructing sovereignty for whose security?* // *Third World Quarterly*. – Vol.27, no.1, 2006, p.181.

¹⁶¹ Ten pat.

¹⁶² Rashid, A. *Afghanistan: Progress Since the Taliban* // *Asian Affairs*, vol.XXXVII, no.1, March 2006. P.32.

kaip tūkstantis gyventojų¹⁶³. Laikoma, jog už absoliučią daugumą šių išpuolių atsakingi talibai. Paskutinės žinios, susijusios su Talibano, ISAF ir Afganistano centrinės valdžios kova, prieštaringos: viena vertus, pranešama apie vieno talibų karo lauko vadų, mulos Dadullah žūtį, kita vertus, išpuoliams tebesitęsiant, Afganistano Aukštieji parlamento rūmai, *Loya Jirga*, paragino šalies Vyriausybę pradėti derybas su vietiniais Talibano kovotojais, o tarptautines pajėgas – nutraukti atakas prieš talibus¹⁶⁴. Tai liudija, jog Talibanas išlieka valstybinio ir tarptautinio masto problema regione, o parlamento veiksmai liudija, jog ši alternatyvų, centrinės valdžios interesams prieštaraujanti¹⁶⁵ smurtinės galios centrą siekiama įtraukti į politinį procesą, taip, tikėtina, jį iš dalies legitimuojant bei dar labiau išplečiant jo įtaką. Talibano problemos sprendimo svarbą šalies demokratizacijos procesui didina ir ta aplinkybė, jog dauguma talibų yra etniniai puštūnai, t.y. didžiausios Afganistano etninės grupės nariai, remiami judėjimui nepriklausančių puštūnų, gyvenančių teik Afganistane, tiek Pakistane¹⁶⁶. Vadinasi, Talibanas – ne tik saugumo, smurtinės prievartos kontrolės, bet ir etninio pobūdžio problema, galinti būti itin reikšminga šioje etniškai itin fragmentuotoje valstybėje.

4.4 Afganistano demokratizacijos aplinka

Galiausiai, kokioje tarptautinėje aplinkoje vyksta Afganistano demokratizacijos procesas? Jau užsiminta apie Pakistaną, kuris laikomas Talibano „architektu“¹⁶⁷: daugelis afganistaniečių, prisijungusių prie Talibano, studijavo madrasose (religinėse mokyklose) Pakistane. Ši valstybė buvo viena iš trijų pasaulio šalių – kartu su Saudo Arabija ir Jungtiniais Arabų Emyratais – pripažinusių Talibano režimą. Ji buvo ir paskutinioji, nutraukusi diplomatinius santykius su režimu. Ir šiuo metu Pakistanas, kaip tvirtina tarptautinės pajėgos, glaudžia talibų sukilėlius. Tad nors ir vis dar gyvename trečiosios S.Huntingtono identifikuotos demokratizacijos bangos laikais¹⁶⁸,

---

¹⁶³ Human Rights Watch. *The Human Cost*.

¹⁶⁴ BBC news. *U.S. admits civilians killed*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6647005.stm>, [žiūrėta 2007-05-14].

¹⁶⁵ Rashid. *Afghanistan: Progress*, p.33.

¹⁶⁶ BBC news. *Who are the Taleban?* <http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1549285.stm>, [žiūrėta 2007-05-14].

¹⁶⁷ Ten pat.

¹⁶⁸ Stanford University. *Comparative Democratization Project*. <<http://democracy.stanford.edu/>>, [žiūrėta 2007-05-14]

netgi kalbama apie musulmoniškosios demokratizacijos bangą¹⁶⁹ (kurią liudija sėkmingas Indonezijos perėjimas į demokratiją 1997 m.), kelios aplinkybės verčia atsargiai vertinti tarptautinės aplinkos palankumą Afganistano demokratizacijai. Be jau minėto kaimyninio Pakistano, remiančio antidemokratinį Talibano judėjimą, verta pastebėti ir Saudo Arabijos paramą talibams¹⁷⁰, o taip pat kaimyninio fundamentalistinio Irano įtaką Afganistano vidaus procesams. Pažymima, jog ši šalis pastaruoju metu siekia išlaikyti etninį susiskaidymą šalyje teikiant paramą hazarams ir uzbekams¹⁷¹, kas vargu ar prisideda prie Afganistano demokratijos konsolidacijos. Atsižvelgiant į padėtį kitose kaimyninėse Centrinės Azijos šalyse – Turkmėnistane, Tadžikistane bei Uzbekistane¹⁷², - galima teigti, jog Afganistanas šiuo metu demokratiškiausia valstybė regione. Tad nors globaliu mastu laikytina, jog tarptautinė aplinka Afganistano demokratizacijai yra palanki, jai ilgalaikėje perspektyvoje gali turėti neigiamą poveikį kaimyninių valstybių įtaka, jeigu jose pačiose neprasidės demokratiniai pokyčiai.

Įvertinus vidinius bei išorinius Afganistano veiksnius, galinčius turėti įtakos šalies demokratizacijos perspektyvoms, galima operacionalizuoti šį atvejį perkeliant duomenis į žemiau pateikiamą lentelę bei palyginant jį su kitais tirtais atvejais:

---

¹⁶⁹ Ibrahim, A. *Universal values and Muslim Democracy // Journal of Democracy* – Vol.17, no.3, July 2006. p.7.

¹⁷⁰ Rashid. *Taliban*, p.210.

¹⁷¹ Ten pat.

¹⁷² Visų trijų valstybių politinių teisių ir pilietinių laisvių indeksai organizacijos *Freedom House* 2006 m. buvo vertinami beveik vienodai prastai (plg.

<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7086>>, [žiūrėta 2007-05-14];

<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7070>>, [žiūrėta 2007-05-14] ir

<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7078>>, [žiūrėta 2007-05-14]).

Valstybė	Gyventojų skaičius (mln.)	Moderni ekonomika/ stipri vidurinioji klasė	Demokratizacijos kryptis	Smurtinės prievartos kontrolė?	Palanki demokratizacijai aplinka?	Homogeniška visuomenė	Invazijos metai	Vienašalės ar daugiašalės demokratizacijos pastangos?	Pasekmės: demokratiška po 10 metų?
Afganistanas	26,8	Ne	A.V.	Ne	Taip	Ne	2001-dabar	Daugiašalė	-
Haitis	7	Ne	V.A.	Taip	Taip	Ne	1994-96	Daugiašalė	Ne
Panama	2,3	Ne	V.A.	Ne	Taip	Taip	1989	Vienašalė	Taip
Grenada	0,092	Ne	V.A.	Ne	Taip	Taip	1983	Vienašalė	Taip
Kambodža	7	Ne	V.A.	Ne	Ne	Ne	1970-73	Vienašalė	Ne
Pietų Vietnamas	19	Ne	V.A.	Ne	Ne	Ne	1964-73	Vienašalė	Ne
Dominiškos Respublika	3,8	Ne	V.A.	Taip	Ne	Ne	1965-66	Vienašalė	Ne
Japonija	72	Taip	A.V.	Taip	Taip	Taip	1945-52	Abi	Taip
Vakarų Vokietija	46	Taip	A.V.	Taip	Taip	Taip	1945-49	Daugiašalės	Taip
Dominiškos Respublika	0,895	Ne	A.V.	Ne	Ne	Ne	1916-24	Vienašalė	Ne
Kuba	2,8	Ne	A.V.	Ne	Taip	Ne	1917-22	Vienašalė	Ne
Haitis	2	Ne	A.V.	Taip	Ne	Ne	1915-34	Vienašalė	Ne
Nikaragva	0,62	Ne	V.A.	Ne	Ne	Taip	1909-33	Vienašalė	Ne
Kuba	2	Ne	V.A.	Ne	Taip	Ne	1906-09	Vienašalė	Ne
Panama	0,45	Ne	V.A.	Taip	Ne	Taip	1903-36	Vienašalė	Ne
Kuba	1,6	Ne	V.A.	Ne	Taip	Ne	1898-1902	Vienašalė	Ne

6. lentelė. Afganistano demokratizacija ankstesnių mėginimų kontekste

Iš šios lentelės matyti, jog Afganistano atvejis yra artimesnis „idealiesiems nesėkmingos demokratizacijos modeliams“ – Kambodžos ir Pietų Vietnamo atvejams, nei „sėkmingosioms“ Vakarų Vokietijai ir Japonijai: skirtingai, negu dviejose pastarosiose, Afganistane nesama išsivysčiusios ekonomikos bei stiprios vidurinėsios klasės, smurtinės prievartos kontrolės, bei, kas, mūsų nuomone, svarbiausia, etninio homogeniškumo. Skirtingai negu Vietnamo bei Kambodžos atvejais, invazija į Afganistaną buvo daugiašalė, turinti tarptautinį legitimumą, Afganistano demokratizacijai yra palanki (su minėtomis išlygomis) aplinka, skiriasi ir demokratizacijos kryptis – Afganistane ji vykdoma ir „iš apačios į viršų“, nors, kaip minėta aukščiau, kryptis nėra lemiamas veiksnys sėkmingai demokratizacijai. Tad linkstama prie nuomonės, jog Afganistano atvejis artimesnis nesėkmingiesiems bandymams. Kokios galėtų būti šios šalies demokratizacijos perspektyvos? Atsakymas į šį klausimą formuluojamas darbo išvadose.

5. Išvados

Atliktas tyrimas leidžia daryti kelias svarbiausias išvadas:

1. Teorinėje literatūroje pateikiami veiksniai, lemiantys valstybės demokratizacijos perspektyvas, nėra absoliutūs. Kaip atskleidė lyginamasis atskirų išorinės demokratizacijos bandymų tyrimas, tik etninis homogeniškumas laikytinas lemiamu veiksnium (su minėtomis išlygomis), kitų identifikuotų veiksnių, tiek vidinių, tiek išorinių, įtaka demokratizacijai laikytina geriausiu atveju sąlygine.

2. Todėl šiame darbe nepavyko suformuluoti universalių, empiriniais duomenimis pagrįstų demokratizacijos trajektorijų, kurios leistų vienareikšmiai tvirtinti, jog konkrečiu tiriamu atveju reikia tikėtis demokratizacijos bandymo sėkmės ar nesėkmės. Tai paneigia hipotezę, jog ankstesnių demokratizacijos mėginimų patirtis, jų rezultatus lemiančių veiksnių visuma leidžia suformuluoti universalų empirinį pagrindą, įgalinantį vertinti vėlesnių demokratizacijos mėginimų perspektyvas

3. Tai verčia konstatuoti, jog negalima vienareikšmiai tvirtinti, kad įdiegus demokratinę praktiką ir institucijas kurioje nors valstybėje, ji toliau vystysis vakarų demokratijos link. Lygiai taip pat negalima teigti, jog demokratizuojamoje valstybėje esant neišsivysčiusiai ekonomikai, nesant plačių, į visuomenę nukreiptų demokratizacijos pastangų, egzistuojant kitiems teoriškai nepalankiems veiksniams, valstybė netaps demokratiška.

Remiantis šiomis išvadomis konstatuotina, jog darbo įžangoje iškeltas prielaidas galima patvirtinti tik iš dalies, su išlygomis. Grįžkime prie jų:

- Afganistanas netaps demokratiška valstybe dėl etninio heterogeniškumo. Šią hipotezę labiausiai patvirtina lyginamojo tyrimo rezultatai – etninis homogeniškumas laikytinas vienu svarbiausių veiksnių sėkmingai demokratizacijai, tuo tarp Afganistano visuomenė yra itin fragmentuota etniniu pagrindu, tai atsispindi ir Afganistano politiniuose procesuose, ir tai menkina šalies demokratizacijos sėkmės galimybes.
- Afganistano demokratizacijai kliudo menkas šalies ekonominis bei socialinis išsivystymas. Hipotezę iš dalies patvirtina empiriniai duomenys – Afganistanas yra viena skurdžiausių pasaulio valstybių, kurios ekonomikoje vyrauja žemės ūkis, o kiti sektoriai labai nežymūs. Mažos valstybės pajamos, priklausymas nuo užsienio donorų, didelis gyventojų neraštingumas liudija

esant prastą šalies ekonominę ir socialinę išsivystymą, kas leistų abejoti Afganistano demokratizacijos perspektyvomis. Tačiau sėkmingi Grenados ir Panamos demokratizacijos atvejai leidžia teigti, jog moderni ekonomika ir išsivysčiusi vidurinioji klasė nėra lemiami demokratizacijai veiksniai.

- Afganistanas netaps demokratiškas dėl nekontroliuojamos smurtinės prievartos – centrinei civilinei valdžiai nepavaldžių karo vadų šalies regionuose. Empiriniai duomenys rodo, jog Afganistanas susiduria ne tik su nekontroliuojamų karo vadų bei jų Privačių armijų, faktiškai valdančių šalies regionus, problema. Ateityje sunkumų gali kelti ir pačios Afganistano nacionalinės armijos bei policijos išlaikymas, o pastaruoju metu galias atgaunantis Talibano judėjimas lieka dar vienu nekontroliuojamu prievartos šaltiniu, galinčiu kliudyti Afganistano demokratizacijai. Tačiau smurtinės prievartos kontrolė nėra pakankama sąlyga sėkmingai demokratizacijai – tai liudija invazijų į Haitį, Dominikos Respubliką pavyzdžiai.
- Afganistano demokratizacijai kliudo ir nepalanki tarptautinė aplinka – kaimyninių valstybių režimų pobūdis. Kaip matyti iš atlikto tyrimo, nors tiek globaliu mastu, tiek musulmoniškose valstybėse pastebima vykstanti „demokratizacijos banga“, aplinkinėse valstybėse – Tadžikistane, Uzbekistane, Turkmėnistane, Irane ir Pakistane demokratijos padėtis yra žymiai prastesnė. Be to, Iranas ir Pakistanas, būdamos ekonomiškai stipresnės valstybės, kišasi į Afganistano vidaus procesus – remdamos antidemokratišką Talibano judėjimą ar skatindamos etninę priešpriešą, kas laikytina demokratizacijai nepalankiu veiksmu.

Tad nors egzistuoja šios šalies demokratizacijai palankių aplinkybių (svarbiausia - tarptautinė bendruomenė vis dar yra pasiryžusi tęsti šios valstybės atkūrimo procesą; tai demonstruoja užsienio donorų parama, daugelio vyriausybių ir nevyriausybinių organizacijų įsitraukimas į šį procesą), konstatuotina, jog vilčių, kad Afganistane ilgainiui įsitvirtins konsoliduotas demokratinis režimas, nėra daug. Matyti, jog vidinės ir išorinės aplinkybės, lydinčios šios valstybės demokratizacijos procesą, yra artimesnės nesėkmingiems demokratizacijos mėginimams, todėl galima būtų teigti, jog Afganistanui greičiausiai nepasiseks. Tačiau kaip rodo praktika, nebūtinai reikalingos visos palankios aplinkybės demokratijai šalyje įtvirtinti – tai iliustruoja Grenados ir Panamos atvejai. Atlikus šį tyrimą galima kelti tolesnes hipotezes: galbūt mažesnėms (gyventojų skaičiumi) valstybėms nebūtina išvystyta

ekonomika, visiška smurtinės prievartos kontrolė, plati, į visus gyventojus nukreipta demokratizacijos „programa“ demokratiniam režimui įtvirtinti, ir nedidelė, į elito pakeitimą nukreipta intervencija gali duoti teigiamų rezultatų? Gyventojų skaičiaus ir intervencijos strategijos santykis taip pat galėtų būti atskiro darbo dalis.

Ką miglotos Afganistano demokratizacijos perspektyvos reiškia tarptautinei bendruomenei, taip pat ir Lietuvai, dalyvaujančiai šalies atkūrimo procese? Ko reikėtų imtis? Pripažinti tai ir pasitraukti iš Afganistano, paliekant jį akistatoje su dideliu pavojumi grįžti į vidinių kovų, būdingų iki Talibano įsitvirtinimu, būseną, ar tęsti veiklą, tikintis, jog kada nors ši šalis taps efektyvia demokratine valstybe? Atsakyti į šį klausimą nebuvo šio darbo tikslas, kaip ir įvertinti geopolitines grėsmes, kiliančias Afganistano demokratizacijos projekto žlugimo atveju. Vis dėlto, kostatuotina, kad jei Vakarų valstybėms priimtini šio projekto kaštai, tiek finansine, tiek žmogiškųjų resursų prasme, jeigu jos sutinka savo pasiekimus šioje valstybėje matuoti abejotino objektyvumo kriterijais, tokiais kaip „besišypsančių Afganistano vaikų“ skaičius, jei demokratizuojančios valstybės tenkina siekis suteikti bent trumpalaikį atokvėpį šios ketvirtį amžiaus kariaujančios valstybės gyventojams, tai bent jau dėl šių subjektyvių priežasčių Afganistano demokratizacijos projektą verta tęsti.

1 priedas.

Lietuvos politikai ir kariškiai apie misiją Afganistane

Čia pateikiami autoriaus 2005 m. spalį – gruodį daryti interviu Afganistano ir Goro PAG tema su keliais Lietuvos politikais ir LR PAG štabo viršininku plk. lt. Andrejum Grachausku.

Tuometinis krašto apsaugos ministras Gediminas Kirkilas, pokalbis 2005-10-20

- **Ar Lietuvos karių misiją Afganistane galima laikyti dalyvavimu šios šalies demokratizacijos procese, ar tai daugiau humanitarinės pagalbos misija?**
- Pagrindinė misija ir yra padėti sukurti valdžios struktūras. To negali pavadinti vien taikdariaška misija, kokia yra Kosove, tai mišri misija – ne tik kariškių, bet ir civilių. Pagrindinis jos uždavinys yra padėti sukurti valdžios struktūras šalyje, kurioje jų nėra; na dabar jau įvyko ir parlamento rinkimai, ir savivaldybių, tačiau humanitarinė funkcija leidžia mūsų stovyklia, mūsų kariams palaikyti gerus santykius su vietos bendruomene. Iš tikrųjų, tai yra labai skurdi visuomenė, labai žemas sveikatos apsaugos lygis, jei apskritai a apie ją galima kalbėti, taip pat ir švietimo, todėl natūralu, kad išvengti šios misijos dalies neįmanoma.
- **Kokie tikėtini jos rezultatai? Ar Lietuva, būdama nedidelė valstybė, gali tikėtis padaryti reikšmingą įtaką Afganistano demokratizacijai?**
- Matote, ši misija yra tarptautinė. Kaip žinote, jau šiuo metu esame kartu su amerikiečiais, britais, tik ką atvyko Islandijos dalis, Danija dalyvauja, perspektyvoje dalyvaus Kroatija, taip kad čia yra tarptautinė misija, Lietuva jai tik vadovauja. Tie patys amerikiečiai yra paskyrę labai daug lėšų, yra naudojamas tam tikras pagalbos fondas, taip pat dirbama kartu su nevyriausybinėmis organizacijomis, kurių ten priskaičiuojama daugiau kaip 20.
- **Kokia iš to nauda Lietuvai?**
- Nauda yra didžiulė. Mes šiuo atveju ne tik gauname rimtus politinius dividendus, bet tai ir yra labai rimtas mūsų įnašas į kolektyvinio saugumo sistemą; sakysime, viena NATO misija čia yra oro policija, mes turime kitas misijas, taip kad tai yra labai svarbi mūsų kolektyvinio saugumo dalis, mūsų įsipareigojimų dalis, ir, ačiū Dievui, ji vyksta sėkmingai, mūsų kariai tikria parodė, kad jie gali ne tik atlikti tokius uždavinius, bet ir vadovauti tarptautinėms misijoms, kas yra pirmą kartą. Kol kas vienintelė tarp naujų NATO šalių yra Lietuva, kuriai patikėta vadovauti misijai.
- **Kiek tai kainuoja?**
- Įsikūrimas yra vienas dalykas, šiais metais mes tam išleisime apie 10 milijonų litų. Noriu pasakyti, kad šiuo atveju mūsų partneriai – amerikiečiai, britai ir kiti, - išleido keliskart didesnę sumą, kad padėtų mums įsikurti, ir apskritai, sukurti šią stovyklą. Praktiškai, nuo kitų metų tai bus tik tie atlyginimai, kurie yra mokami mūsų kariams visose misijose vienodai – ar Irake, ar Afganistane, ar Kosove. O oro liftas, kuris yra viena brangiausių šios misijos dalių, užtikrinamas kol kas amerikiečių ir kartais britų.
- **Labai ačiū.**

- **Kokios yra mūsų vadovaujamos ir kitų misijų Afganistane perspektyvos, turint omenyje tas problemas, kurias iškelia analitikai?**
- Žinote, tas misijų tinklas plečiasi, jos vadinasi Provincijos atkūrimo misijomis, yra keli jų komponentai: jeigu kalbėsime apie mūsų, Čagčarane esančią, saugumo elementą, kurį užtikriname mes, kartu su kitais, yra tiek reikšmingas, kad, pavyzdžiui, aplink sotvyklą, kurioje įsikūrusi ši misija, iš kurios kontroliuoja visą regioną, prasidėjo miestelio statyba. Čagčaranas persikelia į tą zoną, nes ten saugu. Čagčaranas pradėjo vystytis, kadangi yra saugumo garantijos. Įvertinant sveikatos apsaugos, švietimo ekologinę, sanitarinę situaciją, labai svarbus yra antrasis, civilinis komponentas – tai yra, net ir smulkūs įvairūs projektai yra labai reikšmingi pagalbos prasme, kad padeda civilizuoti, kurti normalesnį gyvenimą toje sudaužytoje valstybėje. Na ir verslo prasme, ten galima rasti įvairiausių galimybių, nes ten trūksta visko. Numatoma tų atkūrimo misijų tinklą plėsti, jungiasi kitos valstybės – po Naujųjų lenkai ima vadovauti dar vienai misijai, jos keliauja į pietus, į sudėtingesnius rajonus, ir taip manoma stabilizuoti situaciją.
- **Kokia bendra šios misijos koncepcija? Ar laikytina, kad ji dalyvauja demokratizacijos procese, ar tai daugiau humanitarinė pagalba?**
- Viskas vienu metu. Pirmiausia, saugumas... Šitos misijos pradeda nuo saugumo komponento – jos įsikuria ir važinėja po teritoriją, renka ginklus. Aš pats mačiau sandėlį su surinktais iš afganų, jų priduotais ginklais, kuris yra toje lietuvių stovykloje Čagčarane. Ir tas saugumas jau yra vienas iš elementų. Paskui – sveikatos apsaugos stiprinimas, švietimo sistemos stiprinimas ir tap toliau, na, kuriama normali valstybė. Rinkimai praėjo normalūs, demokratiniai... Matomas tokios valstybės poreikis, ir taip žingsnis po žingsnio prasideda normalus gyvenimas valstybėje.
- **O tie iššūkiai – narkotikų “verslas”, neotalibanizacija, dviprasmiškas Pakistano vaidmuo?..(nespėta baigti klausimo – aut. past.)**
- Jeigu nebūtų ten tų misijų, šitie Jūsų labai teisingai paminėti pavojai ir grėsmės dar labiau išaugtų. Prieš tas grėsmes tai ir nukreipta.
- **Reikia tęsti?**
- Be jokios abejonės.
- **Dėkoju už pokalbį.**

- **Kaip apskritai atrodo PAG veikla? Ką Jūs ten kasdien veikiate?**
- Ta veikla šiaip jau nėra labai sudėtinga. Jis yra sustyguota tam tikromis operacijų linijomis, poreikiais. Darbas vyksta ir su Lietuvos valdžia, su ISAF valdžia, darbas vyksta su vietine valdžia, vykdomos tam tikros operacijos, kad tie santykiai išliktų ir visos detalės būtų koordinuojamos. Pačios PAG struktūra leidžia vykdyti iš pirmo žvilgsnio atskiras užduotis, bet iš tiesų yra visuma vadovybės koordinuojamų dalykų. Pradėkime nuo vado, kuris atsakingas daugiausiai už santykius su Lietuvos valdžia, su ISAF, tai yra

nurodymai ir pačios PAG veiklos koordinavimas. Be to, jo darbas – su visais vietinės valdžios atstovais.

Tuo pačiu šalia vado yra ir jo civilinis elementas (civilių grupė – B.N.), kuris kalbasi su žmonėmis, aiškina problemas, rodo, kad mes čia esame, vertina padėtį. Į tai nesigilinkime.

Yra štabas, kuris koordinuoja ir kuruoja visą operacinę veiklą – kiekvienas dalykas, kurį ten darome, praktiškai laikomas kovine operacija, nes, kaip žinote, karas ten dar nėra baigtas, grėsmių ir pavojų pakankamai daug – pradedant minomis ir baigiant nenumatytais išpuoliais nežinai, dėl kokių priežasčių...

- **Ar tokių atvejų pasitaikė?**
- Mums pasisėkė, pas mus praktiškai to nebuvo, bet buvo visur aplinkui, ir labai daug.
- **Kiek nustebau sužinojęs, kad grupė nevykdo kovos su narkotikų „verslu“...**
- Tai yra Lietuvos uždėtas apribojimas.
- **Tada kaip pavyko pasiekti, kad aguonų pasėlių plotas provincijoje per metus sumažėjo perpus?**
- Labai paprastai. Mes vykdome nuolatinę agitaciją, kad tai yra blogai... Iš tikrųjų, ir patys vietiniai gyventojai supranta, kad tai nėra geras, teisingas pragyvenimo šaltinis, tačiau pagrindinė problema yra ta, kad jie neturi jokio kito kito. Jie mėgina pragyventi iš žemės ūkio, smulkaus verslo, bet tai neduoda tiek pajamų, kad jie sugebėtų išsilaikyti, vystytis. Pasėlių sumažėjo dėl labai paprastos priežasties – agitacija, pokalbiai su žmonėmis duoda savo rezultatus, taip pat ir nevyriausybinų organizacijų veikla, jie siūlo vadinamą „*Alternative Livelihood*“ (Alternatyvaus pragyvenimo – B.N.) programą žmonėms. Problema yra ta, kad siūlomi pragyvenimo šaltiniai nėra labai efektyvūs. Todėl pavyko šiais metais... bet nėra pasiekta, kad žmonės būtų visiškai patenkinti. Tai šiomet pasėlių sumažėjo per pusę, nes žmonės pabandė, bet rezultatai juos nelabai patenkino, tad, greičiausiai, kitąmet bus vėl aguonų auginimo šuolis.
- **Kaip Jums pačiam atrodo – ar ši misija daugiau vertintina kaip humanitarinė pagalba, ar vis dėlto, tai yra dalyvavimas šalies demokratizacijos procese?**
- Visų pirma, tai privalo būti karinė misija, kuri laikui bėgant galėtų tapti civiline, bet ji negali būti humanitarinė, nes tikslas yra visiškai kitoks – galbūt, padėti jiems demokratizuoti ir valstybę, ir visuomenę, išaiškinti žmonėms, kad taip, kaip jie gyvena, nėra priimtina, nėra gerai jiems patiems, nes trūksta pragyvenimo šaltinių, nėra jokios perspektyvos. Viskas remiasi paprastais dalykais – kol nėra sukurta stabili ir saugi aplinka, tų perspektyvų neatsiras. Yra kelios linijos, kurių reikia laikytis, ir nė vienos negalima „paleisti“, nes tokiu atveju atsirastų tam tikras tarpas, kurį užpildys „blogos“ organizacijos – Talibanas, kriminaliniai elementai, narkotikų prekeiviai, karo vadai, kurie nuolatos naudojami bet kokiomis spragomis. Tik darbų kompleksas gali sukurti kažkokią perspektyvą ir leisti vystytis. Pradžia, tas pabandytas, visada turi būti siekis sukurti saugią aplinką. Ji – bazė viskam, pradėti civilinius projektus, žmonių supratimui, verslui vystyti, kadangi jau vien valdžia privalo išmokti ir suprasti, kad ji turi dirbti – kol kas jie dar šito nežino, nesuvokia.
- **Kiek laiko planuojama tą misiją tęsti?**

- Apibrėžti laike tai yra labai sudėtinga. Mes vadovaujamės ne laiko, o saugumo kriterijais. Turim aiškų kriterijų, kiek bent jau karinė misija turėtų tęstis – viskas privalo būti kariškių rankose, kol vietinė valdžia, saugos struktūros – policija, kariuomenė, saugumo departamentas – sugebės patys valdyti situaciją, užtikrinti saugumą šlyje ir provincijoje. Kada tai atsitiks, kai šis kriterijus bus pasiektas, manau, nelabai prasminga bus tęsti karinę misiją.
- **Praleidote ten nemažai laiko – kaip manote, ar turi perspektyvą ši šalis**
- Problema ta, kad jei juos paliktume pačius sau, žmonės, kurie nemokyti, nematantys perspektyvų patys... jeigu juos mokysime, grubiai sakant, kaip gyventi, padėsime su įvairiais projektais, išmokysime užsidirbti, neteikdami humanitarinės pagalbos, kuri reikalinga tik kritiniais atvejais, tokiu atveju perspektyva yra nebloga, nes žmonėms atsibodo kariauti, verstis nelegaliais verslais, dauguma žmonių nori gyventi geriau, saugiau. Tai yra labai teigiamas poslinkis, ir tai matyti. Jau vien todėl ta šalis turi perspektyvų. Bet jos remiasi mūsų darbu, mūsų pagalba.
- **Ko dar, be šios karinės misijos, reikėtų iš Lietuvos?**
- Vyriausybė turėtų nuspręsti, kurioms sritims teiksime pagalbą. Jos – pakankamai plačios. Manau, daugiausiai dėmesį kreipti reikėtų į keletą krypčių – vaklstybingumo skatinimas bei saugumo struktūrų stiprinimas, verslo plėtojimas ir teikimas projektų, kurie padėtų vietiniams žmonėms nuspręsti, kad geriau dirbti legalų darbą, kuris duos, galbūt, mažiau pajamų, bet tai bus stabilus ir visiems priimtinas dalykas. Švietimas, medicina... labai plačios sritys, ir jei tik keliomis jų apibrėšime, nepasieksime tikslo, reikėtų žiūrėti į šią problemą kaip į kompleksinę, kaip į naujos valstybės kūrimą tuščioje vietoje. Ypač galėtų padėti mūsų požiūris, supratimas, atsiradęs tais laikais, kai patys neturėjome jokios valstybės, kūrėme ją – devyniasdešimt pirmieji, antrieji, tretieji metai... Dirbant tomis kryptimis, pradedant politine, baigiant ekonomine, manau, kad ir mums bus nauda – galėsime perduoti savo patirtį, užmegzti gerus santykius, kurie padės plėtoti kažkokį verslą – nes ten praktiškai yra neišsemtos galimybės, ten visko trūksta... Tų variantų yra labai daug.
- **Dėkoju už pokalbį.**

Naudota literatūra

1. Avineri, Shlomo. *Failed Democratization in the Arab World // Dissent Magazine*-fall, 2002.
2. BBC news. *Q&A: Crisis in Haiti*.
<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3378671.stm>>, [žiūrėta: 2007-04-24].
3. BBC news. *U.S. admits civilians killed*.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/6647005.stm>, [žiūrėta 2007-05-14].
4. BBC news. *Who are the Taleban?*
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/1549285.stm>, [žiūrėta 2007-05-14].
5. *Bear Hug. Editorial // National Review* – 1978-07-21, Vol.30, Issue 29.
6. Brown, Carl L. *Religion and State. The Muslim Approach to Politics*. – New York : Columbia University Press, 2000.
7. Brown, David. *Why might nationalist and ethnic ideologies come into confrontation with each other? // The Pacific Review* – Vol.15, No.4, 2002.
8. Center of International Development and Conflict Management. *Polity IV Country Reports*. <http://www.cidcm.umd.edu/polity/country_reports/Pan1.htm>, [žiūrėta 2007-04-01].
9. Cima, Ronald J. *Vietnam: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. <<http://countrystudies.us/vietnam/>>, [žiūrėta 2007-04-23].
10. Cobane, Craig T. *Provincial Reconstruction Teams and Security Assistance: Comments on an Evolving Concept // The DISAM Journal* – summer, 2005.
11. Corbin, John. *Cubanos, Americans and Modes of Being Between in pre-Castro Cuba//Third World Quarterly*, vol.26, No.3, 2005.
12. Croissant, A., Merkel, W. *Democratization in the Early Twenty Forst Century// Democratization*, december 2004, vol. 11, issue 5.
13. Dahl, R. Kaldor, M., Vejvoda, I. *Democratization in Central and Eastern Europe*. – Pinter : London and New York, 1999.
14. Delacoura, Katerina. *US democracy promotion in the Arab Middle East since 11 Semptember 2001: a critique // International Affairs* : 2005 No.5(81).
15. DELFI. *Politikai negali sutarti, kas turėtų nuspręsti ar verta remti Afganistano Goro provincijos atkūrimą*.
<<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=11265300>>, [žiūrėta 2006-11-20].
16. Enteshami, Anoushiravan. *Islam, Muslim Polities and Democracy // Democratization* : 2006, August, vol.11

17. Frank, Kevin K. *Democracy and Economics in Afghanistan: Is the Cart Before the Horse?* // *Mediterranean Quarterly*. – Vol.17, issue 1., 2006.
18. Freedom House. *Afganistan (2005) : Country Report*.
<www.freedomhouse.org/modules/mod_call_dsp_country-fiw.cfm?country=2874> [žiūrēta 2006-06-19].
19. Freedom House. *Afghanistan (2006): Country Report*.
<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6905>>,
[žiūrēta 2007-02-14].
20. Freedom House. *Grenada (2006): Country Report*.
<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=6971>>,
[žiūrēta 2007-05-01].
21. Freedom House. *Haiti (2006): Country Report*.
<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&country=6976&year=2006>>,
[žiūrēta 2007-05-01].
22. Freedom House. *Panama (2006): Country Report*.
<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7035>>,
[žiūrēta 2007-05-01].
23. Freedom House. *Tajikistan (2006): Country Report*.
<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7070>>,
[žiūrēta 2007-05-14].
24. Freedom House. *Turkmenistan (2006): Country Report*.
<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7078>>,
[žiūrēta 2007-05-14].
25. Freedom House. *Uzbekistan (2006): Country Report*.
<<http://freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2006&country=7086>>,
[žiūrēta 2007-05-14].
26. Gilboa, Eytan. *The Panama Invasion Revisited: Lessons for the Use of Force in the Post Cold War Era*//*Political Science Quarterly* – Winter, 95/96, vol.110, issue 4.
27. Haggerty, Richard A. *Dominican Republic: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <<http://countrystudies.us/dominican-republic/10.htm>>, [žiūrēta: 2007-04-23].
28. Haggerty, Richard A. *Haiti: a Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1989. <<http://countrystudies.us/haiti/15.htm>>, [žiūrēta: 2007-04-23].
29. Helg, A. *Race and Black Mobilization in Colonial and Early Independent Cuba: A Comparative Perspective* // *Ethnohistory* – 1997, Vol.44, Issue 1.

30. Herd, Graeme. *The Causes and Consequences of Strategic Failure in Afghanistan and Iraq*. UK : Conflict Studies research Centre, 2004.
31. Hitchens, Christopher. *Legalize It // Foreign Policy*, Vol. 160, may/june 2007.
32. Hobsbawm, Eric J. *Democracy can be bad for you // New Statesman* : march, 2005, No. 5.
33. Hobsbawm, Eric J. *Spreading Democracy // Foreign Policy - Sep/Oct2004 Issue* 144, p40-41, 2p, 1c.
34. Hobsbawm, Eric J. *Nations and Nationalism Since 1780 – Cambridge* : University Press, 1990.
35. Hofmanaitė, Reda. *Šalies misija Afganistane nedomina civilių*. <<http://www.alfa.lt/straipsnis/135523>>, [žiūrėta 2007-05-10].
36. Hooker, J. “*Beloved Enemies*”: *Race and Official Mestizo Nationalism in Nicaragua // Latin American Research Review* – 2005, vol.40, Issue 3.
37. Human Rights Watch. *Afghanistan: Slow Progress on Security and Rights* in <<http://hrw.org/english/docs/2007/01/29/afghan15223.htm>>, [žiūrėta 2007-05-14].
38. Human Rights Watch. *Human Cost. The Consequences of Insurgent Attacks in Afghanistan*. – vol.19, no.6, 2007 <http://www.hrw.org/reports/2007/afghanistan0407/1a.htm#_Toc163022668>, [žiūrėta 2007-05-14].
39. Huntington, Samuel. *The Soldier and the State*. – Harvard : University Press, 2003.
40. Huntington, Samuel. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. – University of Oklahoma Press : Norman and London, 1991.
41. Ibrahim, A. *Universal values and Muslim Democracy // Journal of Democracy* – Vol.17, no.3, July 2006.
42. IFAD. *Rural Poverty in Grenada* <<http://www.ruralpovertyportal.org/english/regions/americas/grd/index.htm>>, [žiūrėta 2007-04-01].
43. Jennings, Ray S. *The Road Ahead. Lessons in Nation Building from Japan, Germany, and Afghanistan for Postwar Iraq*. – Washington : United States Institute of Peace, 2003.
44. Johnson, Ed. *Afghanistan Will Get 600 Million Euro EU Aid Package*. <<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20670001&refer=&sid=aYrQcxcGQfYQ>>, [žiūrėta 2007-05-01].

45. Johnson, T.H. *Afghanistan's post-Taliban transition: the state of state building after war* // *Central Asian Survey* – March-June 2006, vol. 25.
46. Kamrava, Mehran. *Understanding Comparative Politics. A Framework for Analysis*. – London and New York : Routledge, 1996.
47. Kiernan, B. *Myth, nationalism and genocide* // *Journal of Genocide Research* - 2001, 3(2).
48. Kurth, James. *America's Democratization Projects Abroad. The Successes Versus the Failures* // *The American Spectator* – October 2005, vol.39, issue 8.
49. Levitsky, Steven, Way, Lucan A. *International Linkage and Democratization* // *Journal of Democracy* - Jul2005, Vol. 16, Issue 3.
50. Linz, Juan, Stepan, Alfred. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe* – Baltimore-London : The Johns Hopkins University Press, 1996.
51. Lipscomb, T. *What America Won in Vietnam* // *Human Events* - 5/9/2005, Vol. 61 Issue 16, p9-9, 1p, 1c.
52. Masionis, Rytis. *Lietuvių misija Afganistane virsta miglota vizija*. <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=10950738>> , [žiūrėta 2006-10-17].
53. McLean, Iain, McMillan, Alistair. *Concise Dictionary of Politics*. – Oxford : University Press, 2003.
54. Meditz, Sandra W., Hanratty, Dennis M. *Panama: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. <<http://countrystudies.us/panama/>>, [žiūrėta: 2007-04-03].
55. Merrill, Tim. *Nicaragua: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1993. <<http://countrystudies.us/nicaragua/10.htm>> , [žiūrėta 2007-04-03].
56. Monshipouri, Mahmood. *NGO's and Peacebuilding in Afghanistan* // *International Peacekeeping* – vol.10, no.1, spring 2003.
57. Morales, Waltraud Q. *US Intervention and the New World Order: lessons form Cold War and post-Cold War cases*//*Third World Quarterly* - vol.15, No.1, 1994.
58. Navickas, Andrius. *Moralinės tvarkos susaistyta liberalioji demokratija // Krikščionybė ir demokratija*. – V.: Aidai, 2003.
59. Ottaway, Marina, Carothers, Thomas. *Middle East Democracy* // *Foreign Policy* : november/december, 2004.
60. Peceny, Mark, *Two Paths of the Promotion of Democracy During U.S. Military Interventions* // *International Studies Quarterly*, No 39, 1995.

61. Pell, George Cardinal. *Islam and Us // First Things: A Monthly Journal of Religion and Public Life*. June/July, 2006, issue 164.
62. Rashid, Ahmed. *Afghanistan: Progress Since the Taliban // Asian Affairs*, vol.XXXVII, no.1, March 2006.
63. Rashid, Ahmed. *Taliban. The Story of the Afghan Warlords*. – London : Pan Books, 2001.
64. Riphenburg, Carol J. *Afghanistan: out of the globalisation mainstream? //Third World Quarterly*, vol.27, No.3, pp507-524, 2006.
65. Rogers, Paul. *The Afghan Summer of War*. Oxford research group : International Security Monthly Briefing – September 2006, p. 5.
<<http://www.oxfordresearchgroup.org.uk/publications/paulrogers/Sept06En.pdf>>, [žiūrēta 2006-11-22].
66. Rubin, Barnett R. *Peace Building and State-Building in Afghanistan: constructing sovereignty for whose security? // Third World Quarterly*. – Vol.27, no.1, 2006.
67. Rubin, Barnett R. *Transitional justice and human rights in Afghanistan // International Affairs* – vol. 79, no. 3, 2007.
68. Rustow, Dankwart .A. *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model // Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3 (Apr., 1970), pp. 337-363.
<<http://links.jstor.org/sici?sici=0010-4159%28197004%292%3A3%3C337%3ATTDTAD%3E2.0.CO%3B2-X>>, [žiūrēta 2007-04-17].
69. Shah, Anup. *High Military Expenditure in Some Places*.
<<http://www.globalissues.org/Geopolitics/ArmsTrade/Spending.asp>>, [žiūrēta 2006-11-23].
70. Schmitz, H.P. *Domestic and Transnational Perspectives on Democratization // International Studies Review* – Vol.6, Issue 3, 2004.
71. Silander, D. *Democracy from the Outside-In?// Social Alternatives* : 2005, Third Quarter, vol. 24. P. 28-33.
72. Stanford University. *Comparative Democratization Project*.
<<http://democracy.stanford.edu/>>, [žiūrēta 2007-05-14].
73. The White House. *National Strategy For Combatting Terrorism*.
<<http://www.whitehouse.gov/nsc/nsct/2006/sectionV.html#longterm>>, [žiūrēta 2006-11-20].
74. Tilly, Charles. *European Revolutions, 1492 – 1992*. – Oxford, UK & Cambridge, USA. 1993.

75. Tkacik, Michael Patrick. *Democratization and Islam: Toward the Creation of User-Friendly Environment // Mediterranean Quarterly* : spring, 1999.
76. United Nations. *UN Human Development Report 2004*, p. 50-53.
<http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_HDI.pdf>, [žiūrēta 2007-04-01].
77. U.S. Department of State. *Middle East Partnership Initiative. Goals*.<<http://mepi.state.gov/c10120.htm>>, [žiūrēta 2006-11-23].

Summary

Narbutas, B. *Prospects of Afghanistan's democratization: a comparative analysis of inner and outer factors' interaction*: Political sciences speciality, Master degree term paper / Institute of International Relations and Political Science, Vilnius University; supervisor doc.dr.E.Račius. – V., 2007. – 70 p.

In 2001 the U.S. led military force invaded Afghanistan and overthrown its ruling regime, the Taliban, that was accused of providing support to international terrorist organization Al-Qaeda, considered responsible for assaults in 2001-09-11. Not long after the U.S. troops stepped on Afghanistan's soil, representatives of Afghan opposition to Taliban gathered in Bonn and decided to craft a new, democratic governance in Afghanistan. The process of this country's stabilization and, eventually, democratization, has begun. In this term paper the process of Afghanistan's democratization and its perspectives are overlooked in context of precedent attempts of U.S.A. to democratize foreign countries by means of military interventions. The significance of this issue is dictated by the fact that Lithuania is taking part in multilateral attempts to democratize this country in Central Asia, though international skepticism concerning the project itself and its possible outcomes is growing. What can we expect from these attempts? Can Afghanistan become a country of consolidated democracy at all? Can democracy be installed there from outside, by military means?

To answer these questions, it was decided to examine the precedent U.S. attempts to democratize other countries by similar means: military intervention. Thus the object of this paper is not only the process of Afghanistan's democratization, but also the examination of precedent cases, its outcomes and inner, as well as outer factors that possibly led to these outcomes. Upon examining the theory and empirical data concerning these processes, the following hypotheses were formulated:

- Afghanistan will not become a democratic country because of its population's ethnic fragmentation;
- Afghanistan will not become a democratic country because of its economic and social underdevelopment;
- Afghanistan's prospects of democratization are also diminished by uncontrolled coercion;
- Afghanistan's democratization is impeded by its international surrounding – undemocratic neighbor states.

Numerous theoretical works, concerning democratization, international relations and democratic transition, back these hypotheses. So in the first part of a paper concerned, the theories of democratization are overlooked and some inner and outer factors, crucial to successful democratization, are marked. These factors are ethnic homogeneity of democratized state's society, concentration and civil control of coercion, modern economy and developed middle-class, homogeneity of democratizing country's politics towards the process, as well as the nature of process itself – is whole community is chosen as "target" of democratization process, or just its ruling elite.

To verify these theoretical factors in practice and create an empirical basis, upon which the hypotheses concerning Afghanistan's prospects of democratization could be verified, it was decided to do a comparative analysis of other U.S. attempts of democratization by means of military invasion. Before that, it was necessary to do a short analysis of academic discourse concerning Muslim societies' compatibility

with democracy, as Afghanistan was the only case of these examined where a country with a Muslim majority is being democratized. It was noted that no major contradiction between Islam, as religion, and thus Muslim population, and democracy exists.

Upon examining precedent attempts of democratization, it was noted that only ethnic homogeneity could be considered as factor significant enough to explain the outcomes of democratization attempts. Other factors cannot separately explain the success or failure of democratization. However, the analysis of these factors as whole shows, that some general observations concerning the prospects of democratization can be made (although it was noted that these observations are only provisory): efforts of democratization will most probably fail, if the state has underdeveloped economy and weak middle-class, if it's community is ethnically divided, if democratization efforts are conducted unilaterally and if these efforts are targeted towards state's elite and not it's community as well.

Having this framework, the analysis of situation in Afghanistan and evaluation of it's prospects of democratization became possible. As Afghanistan's case study revealed, this country is highly ethnically divided, it's economy and illiterate, war-torn society can be considered as backward. It has serious problems with coercion control: there are numerous warlords with their personal armies, uncontrolled by central administration. The rising of Taliban insurgency can be added to that. And tough Afghanistan's democratization is taking place in globally positive environment – in the third wave of democratization – it's surrounding countries, such as Pakistan, Iran, Turkmenistan, Uzbekistan are non-democratic and this should be also taken into account. Positive trends are multilaterallism of the process and democratizing states and NGO's efforts directed to Afghanistan's society, not only it's ruling elite.

Thus we come to conclusions that prospects of Afghanistan's democratization are at best vague. To add, these conclusions can only be considered as provisory: as comparative analysis of precedent cases revealed, no clear pattern, enabling to predict democratization attempt's success or failure, can be drawn. We cannot state firmly, that country, where democratic institutions and procedures are installed, will become a consolidated democracy. Equally, there is no absolute evidence, that country with poor economic achievements, with weak middle-class, with other theoretically significant factors unfavorable, has no chance for democracy. Hence, if international community, involved in Afghanistan's democratization process, accepts the costs of this initiative, it should carry on.